

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTADOĞU’NUN DEMOKRATİKLEŞMESİ SÜRECİ ve AVRUPA BİRLİĞİ

Tansel ÜSTÜNLÜOĞLU

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Nazif MANDACI

İzmir

2007

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTADOĞU’NUN DEMOKRATİKLEŞMESİ SÜRECİ ve AVRUPA BİRLİĞİ

Tansel ÜSTÜNLÜOĞLU

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nazif MANDACI

İzmir
2007

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Ortadoğu’nun Demokratikleşmesi Süreci ve Avrupa Birliği” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

Tansel Üstünlüoğlu

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Tansel ÜSTÜNLÜOĞLU
Anabilim Dalı : Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Programı : Avrupa Birliği
Tez Konusu : Ortadoğu'nun Demokratikleşmesi Süreci ve Avrupa Birliği
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	O	OY BİRLİĞİ ile	O
DÜZELTME	O*	OY ÇOKLUĞU	O
RED edilmesine	O**	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	O
Tez mevcut hali ile basılabilir.	O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Ortadoğu'nun Demokratikleşmesi Süreci ve Avrupa Birliği

Tansel Üstünlüoğlu

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Avrupa Birliği Programı**

Avrupa ve Ortadoğu arasındaki ilişkiler uzun bir tarihsel süreci kapsamaktadır ve değişen uluslararası koşullar bu ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ortadoğu'nun üzerinde bulunduğu coğrafya ve bu coğrafyanın sağladığı kaynaklar bölgenin önemini arttırmış ve Batılı güçlerin bölgeye olan ilgilerini canlı tutmalarına neden olmuştur.

AB kuruluşundan bu yana demokrasi ve insan haklarına verdiği önemi belirtmiş ve bunun kendine ait içsel bir unsur halini alması için çabalamıştır. Uluslararası arenada etkin bir güç olmayı hedefleyen AB kendine ait içsel değerleri diğer ülkelere de yaymayı hedeflemektedir. Bu amaçla oluşturmuş olduğu Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında AB'ye komşu olan fakat üyelik perspektifi bulunmayan ülkelerde demokrasinin teşviki önemli bir unsurdur.

Avrupa Komşuluk Politikası'na dahil olan Ortadoğu ülkelerinin söz konusu politikadan yararlanabilmeleri AB'nin isteklerini yerine getirmeleri ile orantılıdır. Bu çalışmada AB'nin Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki Ortadoğu ülkelerinde demokrasinin teşviki için yaptığı faaliyetlere yer verilmiş ve söz konusu ülkelerinin demokrasi ve insan hakları alanında kaydettikleri gelişmeler değerlendirilmiştir.

**Anahtar Kelimeler: 1) Avrupa Birliği 2) Ortadoğu 3) Avrupalılaşıma
4) Demokratikleşme 5) Avrupa Komşuluk Politikası**

ABSTRACT

MA Thesis

The Democratisation Process In The Middle East and European Union

Tansel Üstünlüoğlu

Dokuz Eylul University

Institute Of Social Sciences

Department of European Union

The historical relations between Europe and Middle East covers a long period of time. The changes in the international relations have always been an important determiner in the relations of two regions. The reserves in the Middle East region is an important factor determining the importance of the region. For this reason the Western powers have always had an interest in the region.

From the very beginning of its formation the EU has always laid stress to the importance of democracy and human rights and tried to have these items become European characteristics. Aimig to become an important international actor the EU tries to spread those in the Middle East region within the concept of European Neighbourhood policy which does not concern the full membership of the countries taking part in it.

In order to take advantage of the Neighbourhood Policy the Middle East countries have to assume what the EU wants them to do. In this thesis the actions that the EU has been taking to implement the democracy and human rights in the Middle East region and the process that has been achieved are examined.

Key Words: 1) European Union 2) Middle East 3) Europeanization

4) Democratization 5) European Neighbourhood Policy

ORTADOĞU’NUN DEMOKRATİKLEŞMESİ SÜRECİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	XI

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA VE ORTADOĞU İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. HAÇLI SEFERLERİ İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ARASI DÖNEM	1
1.1.1. Doğu’nun Batı Medeniyetine Katkıları	2
1.1.2. Doğu Üzerinde Batı Hakimiyeti	3
1.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEM AVRUPA ORTADOĞU İLİŞKİLERİ	4
1.2.1. Ortadoğu’da Arap Milliyetçiliği ve Güç Siyaseti	5
1.2.2. Süveyş Krizi ve Bölgede ABD-Sovyetler Birliği Üstünlüğü	6
1.2.3. Petrol Silahı ve Batı	8
1.2.4. Petrol Krizleri ve Batı Avrupa	9
1.2.5. Venedik Deklarasyonu, Avrupa-Arap Diyalogu ve Ortadoğu Barışı	10

1.2.6. Barselona Süreci	12
1.2.7. Essen ve Seville Bildirileri	13

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI

2.1. BARSELONA SÜRECİ’NİN SONUÇLARI ve AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI	16
2.2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI’NIN ARAÇLARI	18
2.2.1. Eylem Planları	18
2.2.2. Avrupa Komşuluk Politikası’nın Finansmanı	20
2.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI’NA TEMEL OLUŞTURAN UNSURLAR	22
2.3.1. Uyum	23
2.3.2. İşbirliği	23
2.3.3. Koşulluluk	24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE DEMOKRATİKLEŞME

3.1. DEMOKRATİKLEŞME	29
3.2. AVRUPALILAŞMA	35
3.3. AVRUPA BİRLİĞİ ve DEMOKRASİNİN TEŞVİKİ	40
3.3.1. Avrupa Birliği Müktesebatında Demokrasi	40
3.3.2. Avrupa Birliği’nin Genişlemesi ve Demokrasi	42
3.3.3. Avrupa Komşuluk Politikası ve Demokrasinin Teşviki	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI VE MAGREP ÜLKELERİ

4.1. FAS	48
4.1.1. Avrupa Komşuluk Politikası Fas Ülke Raporu ve Demokrasi	49
4.1.2. AB-Fas Eylem Planı ve Demokrasi	52
4.1.3. Avrupa Komşuluk Politikası Fas İlerleme Raporu ve Demokrasi	54
4.2. TUNUS	55
4.2.1. Avrupa Komşuluk Politikası Tunus Ülke Raporu ve Demokrasi	55
4.2.2. AB-Tunus Eylem Planı ve Demokrasi	60
4.2.3. Avrupa Komşuluk Politikası Tunus İlerleme Raporu ve Demokrasi	62
4.3. CEZAYİR	63
4.4. LİBYA	66

BEŞİNCİ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI VE MAŞREK ÜLKELERİ

5.1. İSRAİL	68
5.1.1. Avrupa Komşuluk Politikası İsrail Ülke Raporu ve Demokrasi	69
5.1.2. AB-İsrail Eylem Planı ve Demokrasi	73
5.1.3. Avrupa Komşuluk Politikası İsrail İlerleme Raporu ve Demokrasi	75
5.2. FİLİSTİN	76
5.2.1. Avrupa Komşuluk Politikası Filistin Ülke Raporu ve Demokrasi	77
5.2.2. AB-Filistin Eylem Planı ve Demokrasi	80
	VIII

5.2.3. Avrupa Komşuluk Politikası Filistin İlerleme Raporu ve Demokrasi	80
5.3. LÜBNAN	83
5.3.1. Avrupa Komşuluk Politikası Lübnan Ülke Raporu ve Demokrasi	83
5.3.2. AB-Lübnan Eylem Planı ve Demokrasi	89
5.4.MISIR	91
5.4.1. Avrupa Komşuluk Politikası Mısır Ülke Raporu ve Demokrasi	92
5.4.2. AB-Mısır Eylem Planı ve Demokrasi	99
5.5. ÜRDÜN	101
5.5.1. Avrupa Komşuluk Politikası Ürdün Ülke Raporu ve Demokrasi	102
5.5.2. AB-Ürdün Eylem Planı ve Demokrasi	108
5.5.3. Avrupa Komşuluk Politikası Ürdün İlerleme Raporu ve Demokrasi	109
5.6. SURİYE	111
SONUÇ	115
KAYNAKLAR	120

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
EIDHR	European Initiative for Democracy and Human Rights
ENPI	the European Neighbourhood and Partnership Instrument
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
OAPEC	Organization of Arab Petroleum Exporting Countries
OPEC	The Organization of the Petroleum Exporting Countries
TACIS	Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States

GİRİŞ

Avrupa Birliği 2004 yılında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan genişleme hareketinin ardından yeni sınırlara sahip olmuş ve buna bağlı olarak yeni ülkelerle komşu olmuştur. Bu yeni ülkelerin birçoğu Ortadoğu bölgesinde yer almakta ve bölge stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca önemli bir yere sahip olmuştur. Bu ülkelerin Avrupa ülkeleri ile aralarında var olan farklılıkların neden olabileceği sorunlara karşı bir dış politika aracı olarak geliştirilen Avrupa Komşuluk Politikası ile AB söz konusu politika kapsamındaki ülkelerin siyasi ve ekonomik gelişimlerini destekleyerek bölgede kendine yakın rejimler oluşturmak çabasında olagelmıştır. Bu çalışmada Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında yer alan Ortadoğu ülkelerinin demokratikleşmesi süreci incelenmiştir.

Avrupa ve Ortadoğu ilişkileri uzun bir tarihsel süreci kapsamaktadır ve iki bölge sürekli etkileşim içerisinde olmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde Avrupa ve Ortadoğu ilişkilerinin tarihsel gelişimi Haçlı Seferleri ve 2. Dünya Savaşı arası dönem ve 2. Dünya Savaşı sonrası dönem olarak iki başlık altında anlatılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde AB'nin uluslararası arenada etkin bir güç olmasına ve kendine ait norm ve değerleri yaymasına katkı sağlamak amacı ile geliştirdiği Avrupa Komşuluk Politikası'na yer verilmektedir. Barselona Süreci'nin sonuçlarına değinilmektedir. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerle ilişkilerde bir taslak niteliği taşıyan Eylem Planlarına yer verilmekte ve Avrupa Komşuluk Politikası'nın finansmanı anlatılmaktadır. Son olarak Avrupa Komşuluk Politikasına temel oluşturan unsurlara değinilmektedir.

Demokrasi Avrupa'nın birleşmesinde önemli bir rol oynamıştır ve Avrupa için içsel bir norm olmuştur. AB bu normu geliştirmeye ve yaymaya çalışmaktadır. Avrupa Birliği ve demokratikleşme kavramının anlatıldığı üçüncü bölümde demokrasi ve Avrupalılaşıma, AB ve demokrasinin teşvikine yer verilmiştir.

Avrupa Komşuluk Politikası ve demokrasi'nin anlatıldığı dördüncü bölümde Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında yer alan Magrep Ülkeleri'nde demokrasinin gelişimi AB'nin yayınlamış olduğu Avrupa Komşuluk Politikası Ülke Raporları, Eylem Planları ve İlerleme Raporları doğrultusunda incelenmiştir. Söz konusu ülkeler Fas, Tunus, Cezayir ve Libya'dır.

Çalışmanın son bölümünde Maşrek ülkeleri olan İsrail, Filistin, Lübnan, Mısır, Ürdün ve Suriye'nin Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde demokrasi alanında kaydettikleri gelişmelere yer verilmiştir. Bunda Avrupa Komşuluk Politikası Ülke Raporları, Eylem Planları ve Avrupa Komşuluk Politikası İlerleme Raporlarından faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: AVRUPA VE ORTADOĞU İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Avrupa ve Ortadoğu arasındaki ilişkiler uzun bir dönemi kapsamış ve dönemsel olarak değişikliklerle günümüzde de devam etmektedir. Bölgeye özel unsurlar söz konusu ilişkilerin şekillenmesinde önemli rol oynamış ve Avrupa'nın bölgeye yaklaşımını etkilemiştir. Avrupa ve Ortadoğu arasındaki ilişkilerin günümüzde geldiği nokta iki taraf arasındaki ilişkilerin tarihsel gelişiminin bilinmesi ile daha anlaşılır bir hal almaktadır. Bu amaçla çalışmanın bu bölümünde Avrupa ve Ortadoğu arasındaki ilişkilerin tarihsel gelişimi anlatılacaktır.

1.1. HAÇLI SEFERLERİ İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ARASI DÖNEM

Geçmişe bakıldığında Avrupa ve Ortadoğu'nun birbirini tamamlayan bir tarihsel süreci birlikte idame ettirmiş olduklarını söylemek mümkündür. Bu iki komşu coğrafya üzerindeki siyasal, ekonomik ve de sosyal değişikliklerin geçmişte olduğu gibi bugün de önemli belirleyici rolleri bulunmaktadır. Doğu Avrupa'da Rönesans ve devamında Aydınlanma hareketine önemli katkılarda bulunmuşken, daha sonra Batının lehine bozulan ekonomik ve askeri güç dengesi Doğuyu ötekileştirme (othering) bağlamında, önce bir kimlik daha sonra da araştırma ve kontrol sujesi haline getirmiştir. Bu bağlamda, bu bölüm kısaca Avrupa ve Ortadoğu arasındaki tarihsel gelişime yukarıda işaret edilen perspektif içinde bakmayı hedeflemektedir.

11. Yüzyılın sonlarında Papa, yüzyıllardır Araplar'ın elinde bulunan Kudüs'ün Hristiyanlar'ın kontrolüne geçmesini sağlamak amacıyla askeri akınlar düzenlenmesi için Avrupalı Katolik Hristiyanlar'a çağrıda bulunmuştur. Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından 'Kutsal Topraklar' olarak nitelendirilen Kudüs ve Filistin üzerindeki egemenlik mücadelesi 1094 ve 1270 yılları arasında gerçekleşmiştir. Toplam sekiz seferden oluşan bu savaşlar 'Doğu' ve 'Batı' arasındaki etkileşim sürecinin başlatmıştır. Asıl amaç dinsel olsa da Haçlı Seferleri'nin arkasında ekonomik ve siyasi çıkarlar da bulunmaktadır. Söz konusu

dönemde Avrupa’da yaşanan yoksulluk ve bunun karşısında ortaya çıkan Doğunun zenginliklerinden yararlanma fikri birçok Hristiyan’ın bölgeye yönelmesinde etkili olmuştur. Siyasi neden olarak ise aynı yıllarda bölgede hakim güç konumunda bulunan Büyük Selçuklu Devleti’nin özellikle Bizans ve Avrupa’yı tehdit eder bir güce kavuşması gösterilebilir.¹ İşte bu temel nedenlerle başlayan Haçlı akınları yaklaşık iki yüzyıl boyunca bölgede ‘Batı’ ve ‘Doğu’nun etkileşimini de beraberinde getirmiştir.

1.1.1. DOĞU’NUN BATI MEDENİYETİNE KATKILARI

Yapılan seferler sonrasında bölgenin ele geçirilememesi Avrupa’da Papa’ya olan güvenin olumsuz yönde etkilemiştir. Papaların halk üzerindeki etkisi azalmıştır. Diğer taraftan bu akınlar Türklerin Avrupa’ya ilerlemelerini yavaşlatmıştır. En önemli sonuçlardan biri de Avrupa’da aristokrasinin zayıflamasıdır. Aristokratlar arasında Haçlılara katılmanın bir gelenek haline gelmesiyle Kutsal Savaş ve uzun yolculuklar aristokraside nüfus artışını yavaşlatmış, karışıklıkların ve iktisadi güçlüklerin ortaya çıkmasını engellemiştir. Bu da halk arasında sınıf farklarının ortadan kalkmasında etkili olmuştur.²

Ayrıca bu askeri girişimler Batı’nın maddi bakımdan zenginleşmesini ve deniz ticaretinin gelişmesini desteklemiştir. Gün geçtikçe sayıları artan hacı kabilelerini taşıyan armatörler sermayelerini ticarete yatırmışlar ve dönüş yolunda gemilerine Doğu’nun baharat ve lüks eşyalarını yükleyip Avrupa’da yüksek fiyatlara satmışlardır. Papa tarafından yasaklanmasına rağmen Müslümanlara köle ve kaçak silah da satılmıştır. Deniz ticareti İtalya gibi kıyı kentlerinde değerli maden birikiminin artmasına neden olmuş ve Akdeniz’deki Hristiyan ülkelerinin düşük tarım üretiminin dez avantaj olmasını engelleyici bir rol oynamıştır.³ Bunların yanında Avrupa Haçlı Seferleri sonucunda birçok teknik yenilik ile tanışmıştır. Kağıt, pusula, top barutu bunlar arasında en önemlileridir. Son olarak Hristiyan

¹Mike Paine, **Crusades**, Harpenden GBR: Pocket Essentials, 2001, s. 12.
<http://site.ebrary.com/lib/deulibrary/Doc?id=10005847&ppg=12> (11.12.2006)

² Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Cilt :2 Orta Çağ ve Feodal Dünya** , İstanbul: Adam Yayınları, 1998 , s. 261.

³ **A.g.e.** , s. 261.

Avrupa'nın kültür varlığını zenginleştiren gelişmeler de olmuştur. Bu sayede Batılı aydınlar Arap ve Yunan bilim ve felsefesinin, edebiyat ve sanatının farklı yorumlarıyla tanışmışlardır. Bütün bunlar Avrupa'nın manevi yenileşmesine canlılık kazandırmıştır.⁴

Öte yandan, özellikle ikinci milenyumun ortalarından itibaren Doğuda ortaya çıkan siyasal oluşumların Avrupa tarihine damgasını vurduğu söylenebilir. Özellikle, Doğu Roma İmparatorluğu'nu sona erdiren ve Avrupa kıtasının önemli bir bölümünü hakimiyeti altına alan Osmanlı İmparatorluğu'nu bu noktada zikretmek gerekmektedir. Bu devlet aynı zamanda Batının askeri ve ekonomik anlamda gelişmesinin bir sonucu olarak başlayan kolonizasyon sürecinde de önemli bir aktör olarak sivrilmektedir. Ortadoğu'nun başlangıçta ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu ve de daha sonra da sahip olduğu zengin yeraltı zenginlikleri, bu coğrafya ile Avrupa arasındaki ilişkileri Osmanlı-Batı perspektifinden günümüzdeki daha karmaşık ve çatışmacı modern Avrupa-Ortadoğu ilişkilerine taşımıştır.⁵

1.1.2. DOĞU ÜZERİNDE BATI HAKİMİYETİ

Osmanlı İmparatorluğu'nu sona erdiren I. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'da yeni bir siyasal düzenin temelleri atılmıştır. Bölgeyle ilgili tüm düzenlemeler savaş içinde yapılmış olan gizli paylaşım antlaşmalarına uyumlu emperyalist nitelikler taşır.⁶ Yapılan yeni düzenlemeler Araplar'ın ileride bağımsızlıklarını kazanmalarında önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, bölgeye yönelik olarak Avrupalı büyük devletlerin emperyalist amaçlarına uygun olarak tasarladıkları politik düzen etkin ve şiddetli muhalefeti ve ileride Batılı devletlerin yüzleşmek zorunda kalacakları milliyetçi güçleri harekete geçirmede etkili olmuştur.⁷ Avrupalı güçler doğrudan yönetim gibi basit bir politikayla bölgede etkili olamayacaklarını anlamışlar ve amaçlarına manda sistemi yerine kendi hedefleri doğrultusunda oluşturdukları Arap hükümetleri aracılığı ile ulaşmak

⁴ A.g.e. , s. 262.

⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul: Alfa, 2005, s. 70-71.

⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1914 – 1918*, Ankara: İmge Kitabevi, 2005, s. 79.

⁷ A.g.e. , s. 79.

istemişlerdir. Böylece Arap devletlerine bir ölçüde bağımsızlık tanımışlardır. Buna karşılık kendilerinin ayrıcalıklı konumlarını ve milli topraklarda silah bulundurma hakkını güvenceye alacak antlaşmalar yapmışlardır. Fakat bütün bunlar Arapların hayal kırıklığı yaşamalarını engellememiştir. Çünkü kurulan Arap hükümetlerinin aktif siyasi nitelikleri yoktur.⁸ Öte yandan, bölgede bir Yahudi devletinin kurulmasını sağlayacak Balfour Deklarasyonu bölgedeki en önemli rahatsızlığın başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Aslında hedefin Filistin halklarının hepsinin medeni ve dini haklarını koruyacak, siyasal, yönetsel ve ekonomik koşulları gerçekleştirmek olduğu ilan edilmiştir. Fakat eğitilmemiş ve sermayeden yoksun durumda bulunan Arap üreticisi, eğitilmiş ve sermayesi ile gelen Yahudi ile rekabet edecek durumda olmadığından Araplar ve Yahudiler arasındaki geçimsizliklere ve çatışmalar başlamıştır.⁹

1.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEM ORTADOĞU-AVRUPA İLİŞKİLERİ

Batılı devletler bölgede artan milliyetçilik hareketleri ve Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak Ortadoğu'yu doğrudan yönetmekten vazgeçseler de bölgenin zengin enerji kaynakları ve de özellikle İngiltere'nin dominyolları ile bağlantısı açısından hayati Süveyş kanalının varlığı bölgeyi Avrupa yakın tarihinin ayrılmaz bir sahnesi yapmaya devam etmiştir.¹⁰ Nitekim bölge İkinci Dünya Savaşı'nda büyük devletlerin önemli savaş alanlarından biri haline gelmiştir. Bununla birlikte, Avrupa ve bölge arasındaki ilişkilere özellikle İkinci Dünya savaşını izleyen döneme İsrail-Arap savaşları, Arap milliyetçiliğinin emperyalist düzene salvolarıyla ilintili bunalımlar ve petrol krizleri damgasını vurmuştur.¹¹ Ortadoğu'dan kaynaklanan bunalımlar Avrupa siyasal işbirliği ve Atlantik ötesindeki ABD ile ilişkiler açısından belirleyici bir rol oynamış ve oynamaya da devam etmektedir.

⁸ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, (çev. Selen Y. Kölay), Ankara: Arkadaş Yayın evi, 2006, s. 402.

⁹ Sander, **a.g.e.**, s. 82.

¹⁰ Ekrem Memiş, **Kaynayan Kazan: Ortadoğu**, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002, s. 36.

¹¹ William Cleveland, **A History of the Modern Middle East**, Westview Press: Oxford, 1994, s. 163.

1.2.1. ORTADOĞU'DA ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ VE GÜÇ SİYASETİ

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde İngiltere, Filistin topraklarında Araplar ve Yahudiler arasında yaşanan sorunlara nihai bir çözüm bulamamış ve konuyu 1947 yılında Birleşmiş Milletler'e götürmüştür. BM kararına göre Filistin Yahudiler ve Araplar arasında taksim edilecek, Filistin'de kurulacak Yahudi ve Arap devletleri arasında ekonomik bir birlik kurulacak ve Kudüs şehri milletlerarası statüye sahip olacaktır. Bu plana göre Filistin topraklarının yarısından fazlası ülke nüfusunun üçte birini oluşturan Yahudilere bırakılmaktaydı. Bu durum 1948 ve 1949 yılları arasında gerçekleşen ilk Arap – İsrail Savaşı'nın nedeni olmuştur. Savaş Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak orduları ile İsrail ordusu arasında gerçekleşmiş, savaş sonunda İsrail Filistin topraklarının dörtte üçünü ele geçirmiştir. Kudüs'ün yarısı İsrail'in elinde kalırken yarısı da Ürdün'de kalmıştır.¹² Savaş sırasında İsrail tarafından göçe zorlanan ve yurtlarından olan Araplar günümüzde de önemini koruyan "Ortadoğu mülteci sorunu"na temel oluşturmuşlardır.¹³ Savaş sonunda İngiltere, Fransa ve Amerika ortak bir tutum izleyerek Ortadoğu'ya silah ambargosu uygulamışlardır. Bunda amaç olası diğer savaşları engellemek olsa da bu olay bölgedeki hassas dengeyi göstermesi açısından önem taşımaktadır.¹⁴ Fakat bu ortak deklarasyona Sovyetler Birliği'nin katılmamış olması bu devletin Ortadoğu'ya girişini kolaylaştırmıştır.¹⁵

Bu olay etkisini 1950lerin başına gelindiğinde Mısır ile göstermiştir. Mısır'da başa gelen Nasır bölgede etkin güç olmak istemiş ve bunun için Rusya'dan silah alımına gitmiştir. Bu ise İngiltere'nin bölge üzerindeki çıkarlarına ters düşmüştür. İngiltere'nin Ortadoğu'daki genel politikası Irak ve Basra Körfezindeki çıkarlarına dayanmaktaydı ve Nasır bu çıkarları tehdit etmeye başlamıştır. Aynı dönemde ABD ise dış politikasında Araplara ve İsrail'e eşit tutum ilkesini benimsemiştir.¹⁶

¹² Memiş, **a.g.e.** , s. 93 - 95.

¹³ Cleveland, **a.g.e.** , s. 251.

¹⁴ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s. 128.

¹⁵ Memiş, **a.g.e.** , s. 97.

¹⁶ Armaoğlu, **a.g.e.** , s. 145.

1.2.2. SÜVEYŞ KRİZİ VE BÖLGEDE ABD-SOVYETLER BİRLİĞİ ÜSTÜNLÜĞÜ

1956 yılına gelindiğinde Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklamıştır. Bu olay İngiltere ve Fransa tarafında büyük tepkilere neden olmuştur. İngiltere kanalın güvenliğinin sağlanması için bir hareket planı hazırlamış, Fransa ise Mısır'a mali ambargolar uygulamıştır. Amerika Mısır Hükümeti'nin ve Kanal Şirketi'nin Amerika'daki mal varlığını bloke etmekle beraber askeri hareket fikrini desteklememiştir. 1956'da İsrail birliklerinin Mısır'a girmesi ve bunu İngiliz ve Fransız birliklerinin izlemesi ABD'nin tepkilerine neden olmuştur. Bu üç ülkenin saldırıdan önce ABD'yi haberdar etmemesi üzerine ABD İsrail'e yaptığı mali ve askeri yardımı durdurmuştur. Ayrıca ABD Sovyetlerin Ortadoğu'da bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelere liderlik etmesinin önünü kesmek için Birleşmiş Milletler'de harekete geçilmesi talimatını vermiştir. ABD bu doğrultuda Sovyetlere sert çıkmakla birlikte Ortadoğu'daki gerginliği daha da devam ettirmek istememiştir. Bunun için İngiltere ve Fransa'dan Mısır'dan çıkmalarını istemiştir. Bunu kabul etmek zorunda kalan İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çekilmesi ile savaş sona ermiştir.¹⁷ Bu kriz Fransa'nın NATO'nun askeri ayağından çekilmesinden dolayı Avro-Atlantik ilişkilerin geleceğine de damgasını vuracaktır.

5 Ocak 1957'de Eisenhower Doktrini ile ABD Ortadoğu'da İngiltere ve Fransa'nın yerini almaya başlamıştır. Süveyş Savaşı'nın en önemli sonucu iki büyük devlet ABD ve Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu'ya sokmuş olmasıdır ve bu andan itibaren bu iki büyük devlet bölgenin kontrolü nedeniyle kıyasıya bir rekabete girmişlerdir.¹⁸ Bu rekabet Sovyet Rusya'nın Arap ülkelerinin yanında yer alması ve karşılığında ABD'nin da İsrail yanlısı bir tutum izlemesi biçiminde sürdürülmüştür. Süveyş Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği Arap ülkelerinin silahlanmasına yardımcı olmuştur. Buna Nasır'ın 1948 ve 1956 yıllarındaki savaşların intikamını almak istemesi ve Filistinlileri "Siyonist Hareket" in etkisinden kurtarmak istemesi de eklenince diğerlerinden farklı olarak bu savaşı Araplar planlamıştır. Arap siyasetçiler

¹⁷ A.g.e. , s. 153-169.

¹⁸ A.g.e. , s. 171.

Arap birliği'nin ancak İsrail'e karşı kazanılacak bir askeri zaferle mümkün olabileceğine inanmışlardır.

Diğer taraftan, Araplar İsrail'i Batı'nın emperyalizminin bir temsilcisi ve yayılmacı bir güç olarak görmüşler ve Filistin'e saldırmasının da bir an meselesi olduğunu düşünmüşlerdir.¹⁹ Bu beklentiler 1964 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulmasının ve bir 'Filistin Milli Misakı'nın kabulünün ardındaki en önemli nedendir. Bu Misak nihai olarak Filistin'e Balfour Deklerasyonu'ndan önceki topraklarını geri kazandırmayı hedeflemiştir. Bu arada, aynı dönemde Suriye'de Baas Partisi'nin iktidara gelmesi ile Suriye İsrail sınırında sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Böyle bir ortamda başlayan 1967 Arap – İsrail Savaşı (6 Gün Savaşı) Arapların büyük bir askeri yenilgiye uğramaları ile sonuçlanmıştır. Savaş sonrasında Sovyetler Birliği savaşın ardından İsrail'e karşı bir denge sağlamak amacıyla Arap ülkelerine silah sağlama yönündeki politikalarına hız vermiştir ve bu yolla Ortadoğu'da etkisini arttırmıştır.²⁰

1973 yılına gelindiğinde Araplar 1967'de kaybedilen toprakları geri almak için harekete geçmişlerdir.²¹ 1967 yılından sonra ABD İsrail'e, Sovyetler Birliği de Arap ülkelere artan sayılarda silah yollamıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği Arap askerlerinin eğitilmesinde aktif şekilde görev almıştır. Savaş sırasında İsrail Araplar'ın sürpriz saldırılarına geç tepki verse de yaptığı karşı saldırılarda başarı sağlamıştır. Savaş Birleşmiş Milletler Barış Gücünün çatışanların arasına girmesiyle sonlanmıştır. Yapılan savaşların sonunda üç milyonluk Yahudi nüfusunun içine bir buçuk milyon Arap girmiştir ve bu durum bölgede tarafların hak ve çıkarlarını gözeten bir antlaşma olmadıkça güç dengesinin ancak Araplar ve İsrail arasında silahlı çatışmalar vasıtasıyla sağlanabileceğini göstermiştir.²²

¹⁹ Cleveland, **a.g.e.** , s. 317.

²⁰ Memiş, **a.g.e.** , s. 100-105.

²¹ Pranger J Robert, "The Emergence of the Palestinians in American Strategy for the Middle East : Issues and Options", içinde, Rashid Klahidi and Camile Mabsour (ed.), **Palestine and the Gulf**, Institute for Palastine Studies: Beyrut, 1982 , s. 202.

²² Sander, **a.g.e.** , s. 537-539.

1.2.3. PETROL SİLAHI VE BATI

1973 Savaşı'ndan sonra Arap ülkeleri petrolü bir dış politika aracı olarak kullanma yoluna gitmişlerdir. Bunda amaç, Arap ülkelerinden petrol alan Avrupa ülkelerine ve özellikle de İsrail'i destekleyen ABD'ye karşı petrolü bir silah olarak kullanmaktır.²³ 1950'lerde Avrupa ülkeleri kurdukları petrol şirketleri ile Avrupa'da endüstriyel enerji kaynağı olarak petrolün kullanımının arttırmışlar ve bu nedenle de petrol şirketleri petrolün fiyatlarının artmasını önlemeye çalışmışlardır. Bu durum petrol üreten ülkeleri olumsuz etkilemiş ve petrol üzerinde daha fazla söz sahibi olmak isteyen ülkeler OPEC'in kurulmasına öncülük etmişlerdir. 1970li yıllara gelindiğinde ise petrol üreten ülkeler yabancı şirketlerin hisselerini satın almaya başlamışlar ve bu yolla petrol fiyatları üzerinde söz sahibi olmuşlardır. Bunu ilk gerçekleştiren Irak, Amerikan ve Hollanda şirketlerini hisselerini devletleştirmiş ve bunu diğer Arap ülkeleri izlemiştir.

Devamında, Cezayir Zirvesi'nin sonunda alınan "Arap Petrol Politikası Hakkında Karar" ile İsrail işgal ettiği topraklardan çekilinceye ve Filistin halkının hakları sağlanıncaya kadar, petrolün bir silah olarak kullanılacağı belirtilmiştir. Buna göre İsrail'i destekleyen bütün ülkelere petrol ambargosu uygulanacak, petrol üreten Arap Ülkeleri'nin gelirleri dörtte bir azalıncaya kadar petrol üretimi kısılacak, petrol üreten ülkelerin dışişleri ve petrol bakanlarından meydana gelen bir Komite teşkil edilecek ve bu Komite devletleri, "dost ülkeler", "tarafsız ülkeler" ve "düşmanı destekleyen ülkeler" şeklinde sınıflandıracak ve tutumları değişen ülkeler bir sınıftan diğer sınıfa nakledilecek, "dost" bir ülkeye verilen petrolün başka bir ülkeye intikal ettirilmemesi sağlanacaktır.²⁴

Arap ülkelerinin izledikleri politikaya ABD'nin ve AT'nin gösterdikleri tepkiler farklı olmuştur. AT ülkeleri ABD'ye oranla daha yumuşak tepkiler göstermişlerdir. Amerika petrol şokuna karşı sanayici ülkeler arasında yeni bir organizasyonun kurulmasını savunurken, AT ülkelerinin yaklaşımları sonucunda konu Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı altında ele alınmıştır ve 1974 yılında

²³ Yapp M.E , **The Near East Since World War I**, New York: Longman: 1991, s. 422.

²⁴ Armaoğlu, **a.g.e.** , s. 356-360.

Milletlerarası Enerji Ajansı (International Energy Agency) kurulmuştur. Bunda amaç enerji konusunda işbirliği ve dayanışmayı gerçekleştirmektir. Yanısıra, AT daha ılımlı bir tutum sergileyerek Arap Ligi ve OAPEC ülkeleri arasındaki diyalogu geliştirme politikası izlemiştir.²⁵

Petrol krizleri Arap petrol üreticileri ve Batı Avrupa ülkeleri arasında daha yakın ilişkiler gelişmesine neden olmuş ve Arap Ligi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında “Avrupa – Arap diyalogu” nu başlatmıştır. 1974 yılında başlayan bu diyalog tarım reformu, sanayileşme, ticaret, finans ve bilim ve teknoloji gibi ekonomik alanların yanı sıra kültürel ve sosyal iletişimi de içermekteydi. Enerji sorunu ise bu diyalogun gündemine alınmamıştır.²⁶ Diyalogun ana amacı ekonomik ve kültürel bağlar kurarak Avrupa ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri geliştirmek olarak belirlenmiştir. Fakat daha en başından itibaren bu girişim Arap – İsrail meselesi ve Avrupa Ekonomik Topluluğunun ve Arap ülkelerinin Filistin Kurtuluş Örgütünün ana taslak oluşturma görüşmelerine katılması konusunda anlaşamamaları gibi meselelerin gölgesinde kalmıştır. Bütün bu gelişmeler Avrupa – Arap Diyalogu toplantılarının 1975 yılına ertelenmesine ve daha sonra da 1979 Mısır – İsrail Camp David Barış Antlaşması’nı takip eden süreçte Mısır’ın Arap Ligi’nden ihraç edilmesi söz konusu taslağın tamamen askıya alınmasına neden olmuştur.²⁷

1.2.4. PETROL KRİZLERİ VE BATI AVRUPA

1970’lerde yaşanan enerji krizleri aynı zamanda Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu Ortadoğu ile yakından bağlantılı bir diğer bölge olan Akdeniz’i kapsayan politikalar üretmeye de itmiştir. Akdeniz petrol ve hammadde kaynağı olan Ortadoğu ve Afrika ile Avrupa arasında bir bağ görevi görmüştür. Avrupa’nın bu bölge üzerindeki Amerikan ve Sovyet etkisinden dolayı endişeleri artmış ve bu nedenle bölgeye yönelik daha tutarlı ve etkin politikalar izlemesi gerekmiştir. Güney Avrupa’da ve Ortadoğu’da yaşanan gelişmeler Batı Avrupa’nın Akdeniz’e

²⁵ A.g.e. , s. 365.

²⁶ Stephen J. Artner, “The Middle East : A Chance for Europe?”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944)**, Vol. 56, No. 3. ,Yaz 1980, s. 431.

²⁷ Rory Miller and Ashraf Mishrif, “The Barcelona Peace Process and Euro-Arab Economic Relations”, **Middle East Review of International Affairs**, Vol. 9, No. 2, Haziran 2005, s. 95.

yönelmesinde etkili olan diğer stratejik faktörlerdir. Bölge Avrupa'nın Ortadoğu'dan petrol ihtiyacını karşıladığı bir ticaret yolu olmuştur.

Ayrıca, AET ülkelerinin bölge üzerindeki yatırımları da bölge için bir politika üretilmesini önemli hale getirmiştir. AET ülkelerinde yaşayan göçmenlerin büyük bir bölümü Akdeniz'den gelmiştir ve üretim aşamasında Avrupa teknolojiyi Akdeniz ise hammadde ve işçiyi sağlayan konumunda olmuştur.²⁸ Bunlar gibi ekonomik nedenler başta olmak üzere AET Akdeniz ile ilgili ortak bir politika üretme gereği duymuştur. Bu program 1980'lerde yaşanan krizlerden olumsuz etkilenmişse de, AET'nin bölgede ekonomiye dayalı bir politika yürütmek konusunda kararlılığını göstermiş ve bölge ülkeleri için geleceğe dönük olumlu gelişmelerin sinyalini vermiştir.²⁹

1.2.5. VENEDİK DEKLARASYONU, AVRUPA-ARAP DİYALOĞU VE ORTADOĞU BARIŞI

1980li yılların başında AT'nin Ortadoğu ile ilgili önemli gündem konuları arasında Filistin sorunu yer almıştır. AT bu konuyla ilgili politikasını yayınladığı “Venedik Deklarasyonu” ile belirtmiştir. Deklarasyon Ortadoğu'da barış için en önemli koşulun Filistinlilerin kendi geleceklerini belirleme hakkının tanınması olduğunu ve barışın ancak Filistin Kurtuluş Örgütü'nün görüşmelere eşit statülü taraf olarak kabul edilmesi yoluyla gerçekleşebileceğinin altını çizmiştir. Ayrıca, Deklarasyonda bölgedeki tüm devletlerin güvenlik içinde yaşamaya hakları olduğunu vurgulamış ve İsrail'den 1967 Savaşı sonunda işgal ettiği topraklarda kurulan yerleşim birimlerini kaldırması istenmiştir. İsrail bu deklarasyona karşı çıkmıştır, bununla birlikte, Arap dünyası ve FKÖ Avrupa'dan gelen bu girişimi önemli ve de olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir.³⁰

1988 yılında başarısızlığa uğrayan Avrupa-Arap Diyalogu 1989-1990 yıllarında yeniden hayata geçirilmiş olsa da Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle birlikte

²⁸ Lukas Tsoukalis, “The EEC and the Mediterranean: Is ‘Global’ Policy a Misnomer?”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 53, No. 3, Temmuz 1977, s. 422,424.

²⁹ Soren Dosenrode and Anders Stubkjaer, **The European Union and the Middle East**, London-New York: Sheffield Academic Press: 2002, s. 106.

³⁰ **A.g.e.** , s. 98.

tamamen çökmüştür ve Avrupa – Körfez Diyalogu’nu başlatılmıştır. Bunda Körfez bölgesinin zamanla daha güvensiz bir hal almaya başlaması önemli bir rol oynamıştır. 1988 yılında Lüksemburg’da AT ve Körfez Ülkeleri arasında ekonomi, tarım ve balıkçılık, endüstri, enerji, bilim, teknoloji, yatırım, doğa ve çevre konularını içeren bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ekonomik ilişkilerini geliştirmek vasıtasıyla petrol nedeniyle bağımlı olduğu bu ülkeler üzerinde etkisi hissedilen bir uluslararası aktör haline gelebilmek adına attığı en önemli adım olarak görülmelidir.³¹

1990’lı yılların başında Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi ile başlayan Körfez Savaşı Ortadoğudaki gelişmelere yön vermiştir. Savaş AT’nin tek bir ağızdan konuşan tutarlı bir uluslararası aktör olmadığını ve üye ülkelerin savaş ya da kriz durumlarında kolektif bir biçimde hareket edemediklerini göstermiştir. İngiltere henüz savaşın başında ABD ile koalisyona gitmiş buna daha sonra Fransa da katılmıştır. Bununla birlikte, 1. Körfez Savaşı AT’ye Akdeniz ve Ortadoğu ülkelerine yönelik olası krizleri engelleyecek siyasi ve ekonomik ortaklığa yönelik politikalar üretmesi gerektiğini açıkça göstermiştir. AT’nin 1990’lardaki “Yenilenmiş Akdeniz Politikası” bu anlayışın ilk somut sonucu olarak görülmelidir.³²

Körfez Savaşı’nın ardından ABD 1991 yılında AT’nin gözlemci olarak katıldığı Madrid Barış Konferansı ile İsrail ve Arap komşuları arasında barışın sağlanmasını hedeflemiştir. Madrid Konferansı açık bir biçimde BM Güvenlik Konseyi’nin 242 ve 338 sayılı kararlarına (barış karşılığında topraklardan çekilme) binaen bölgede adil, sürekli ve kapsamlı bir barışın tesis edilmesi çağrısında bulunmuştur. ABD ve AT, İsrail ile Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin arasında iki taraflı; silahların kontrolü, ekonomik gelişme, su, mülteciler ve çevre konularında ise çok taraflı görüşmelerin başlatılması öngörmüşlerdir. Bununla birlikte, 1992 yılında Madrid barış süreci ABD tarafından askıya alınmıştır. Yine de bu süreç Araplar ile İsrail’in doğrudan görüşmeleri açısından önem taşımaktadır.³³

³¹A.g.e. , s. 105.

³²A.g.e. ,s. 116.

³³A.g.e. ,s. 120.

1.2.6. BARCELONA SÜRECİ

Avrupa Birliği'nin Ortadoğu ve Akdeniz ile ilgili en önemli girişimlerinden birisi 1995 yılında başlatılan Barselona Süreci olmuştur. Barselona süreci kısaca siyasi işbirliği ve güvenlik, ekonomi ve finans alanlarında işbirliği, sosyal, insani ve kültürel işbirliği olmak üzere üç ana mesele üzerine temellendirilmiş, ortak ülkelerle yapılan iki taraflı antlaşmalarla şekillendirilmiştir. Öte yandan, ekonomik ortaklık kapsamında bölgesel işbirliği yaklaşımı benimsenmiş ve 2010 yılına kadar Avrupa – Akdeniz Serbest Ticaret Alanı oluşturulması hedeflenmiştir. Böylelikle Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler ile Avrupa Birliği, yanı sıra bölge ülkeleri kendi aralarında ticareti liberalleştirmeyi hedeflemişlerdir. AB Barselona Süreci çerçevesindeki MEDA programı kapsamında 1995-99 döneminde 3,424 milyon Euro, 2000-2006 dönemi için ise 5,350 milyon Euro bütçeyi söz konusu politikaların hayata geçirilmesine tahsis etmiştir. Bununla birlikte, AB Akdeniz ülkelerinin söz konusu fonlardan faydalanabilmeleri için demokrasi ve insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerine uyma şartını getirmiştir.³⁴

Diğer taraftan, Barselona süreci Arap ülkelerinin kalkınma stratejileri açısından yol göstericilik misyonunu yüklenmiştir. Bu süreç Arap ülkeleri ile Avrupa Birliği arasında tarife ve tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması ve dolayısıyla ticaretin serbestleşmesi açısından önemli bir fırsat sunmuştur. Ayrıca süreç Kuzey-Güney ekonomik ortaklığı ve bir Arap ekonomik birliğinin tekrar gündeme gelmesine vesile olmuştur. Böylelikle, 1998 yılında Büyük Arap Serbest Ticaret Alanı'nın (Greater Arab Free Trade Area) kurulması için zemin oluşmuştur. Bunun yanı sıra, Avrupa Akdeniz Ortaklığı kapsamında Arap ülkeleri ticaret kaynaklı reformlarla yargısal ve siyasi reformları paralel tutma fırsatını yakalamışlardır. Şöyle ki, AB Barselona Süreci kapsamında Arap ülkelere modernizasyon ve endüstrileşme kapsamında teknik ve finansal destek sağlamış, karşılığında da Arap ülkelerinin gerekli siyasal ve sosyal reformları gerçekleştirmelerini şart koşmuştur.³⁵

³⁴Micheal Emerson and Gergana Noutcheva, "From Barcelona Process to Neighbourhood Policy, Assesments and Open Issues", **Centre for European Policy Studies Working Document**, No. 220/Mart 2005, s. 1-3.

http://shop.ceps.be/BookDetail.php?item_id=1209 (10.11.2006)

³⁵Rory Miller and Ashraf Mishrif, "The Barcelona Peace Process and Euro-Arab Economic Relations", **Middle East Review of International Affairs**, Vol. 9, No. 2, June 2005, s. 96.

Öte yandan, doğrudan olmasa da, Barselona Süreci Ortadoğu’da kalıcı barışa katkı sağlama amacını taşımış fakat beklenen hedeflere ulaşamamıştır.³⁶

Bunun nedenleri arasında her iki tarafın önceliklerinin ve beklentilerinin farklı olması yatmaktadır. Akdeniz tarafına göre siyasi ve güvenlik alanında ortaklık öncelikli olarak Avrupa’nın güvenlik gereksinimini karşılamaya yönelik düzenlenmiştir. Bu da ortakların özellikle demokrasi ve iyi yönetim alanlarında değişiklikler yaparken isteksiz davranmalarına neden olmuştur. Avrupa ortaklığın farklı alanlarındaki politikaları birbiriyle bağlantılı hale getirebilme konusunda tam olarak olumlu bir sonuç elde edememiştir. Ekonomik ortaklık konusunda önemli gelişmeler kaydedilmesine rağmen güvenli bir bölgesel gelişim için önkoşul olan iyi yönetimin sağlanmasında çok fazla gelişme kaydedilememiştir. Son olarak, Avrupa Akdeniz Ortaklığı’nda beklentilerin yüksek olması da başarısızlığa neden olarak gösterilebilir.³⁷

1.2.7. ESSEN VE SEVİLLE BİLDİRİLERİ

Avrupa Birliği’nin 1980 yılında Venedik Bildirisi ile başlayan Ortadoğu Barış Sürecine olan katkısı, İsrail’in AB ile olan ilişkilerinde karşılıklı ve ortak çıkarlar ilkelerine dayalı özel bir statüye sahip olabileceğini belirten ‘Essen Bildirisi (1994) ile devam etmiştir. AB’nin ABD’den farklı olarak açıkça İsrail’i gözetmekten kaçındığı gözlemlenmiştir. Örneğin, 24 Mart 1999 Berlin Bildirisi ile demokratik ve özerk bir Filistin Devleti’nin İsrail’in güvenliği ve bölgede eşit bir partner olarak kabul edilmesi için önemli bir koşul olduğu vurgulanmıştır. 22 Haziran 2002 Sevil Bildirisi barışın sadece diyalog yoluyla sağlanabileceğinin, 1967 sınırlarına bağlı demokratik ve özerk bir Filistin Devleti’nin bölgede var olması gerektiğinin ve İsrail ve Filistin arasında tanınmış, güvenli sınırlar ve komşu ülkelerle normal ilişkiler

³⁶ Robert K. Olson, “Partners in the Peace Process: The United States and Europe”, **Journal of Palestine Studies**, Vol. 26, No. 4. (Yaz, 1997), s. 82. Dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Herve de Charette Barselona Süreci’nde kaydedilen gelişmelerin Ortadoğu barış sürecine uzun dönemde kurulacak ortaklıklarla olumlu katkı sağlayabileceğini belirtmiştir.

³⁷ Andreas Marchetti, “Barcelona, Neighbourhood and Beyond: The EU’s Long Term Strategies for Democracy and Security in the Wider Middle East”, **Centre For European Integration Studies**, Bonn, 2005, s. 2. www.uni-bonn.de/~uzswac/marchetti-barcelona_neighbourhood.pdf. (13.02.2007)

kurulması gereğinin üzerinde durulmuştur. AB ancak bu koşullar sağlandığı takdirde Kudüs ve Filistinli mülteciler sorunları için çözüm arayışına başlanabileceğinin altını da çizmiştir.³⁸

AB Haziran 2000’de ilan ettiği Akdeniz Bölgesi İçin Ortak Stratejisinde tarafların barış için yaptıkları girişimleri desteklemiş, Barcelona Süreci’nin Ortadoğu’ da istikrarın sağlanmasına yaptığı katkıları bütçe altına almıştır. Ayrıca söz konusu hedefler ve Ortak Stratejilere bağlı olarak Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi (the General Affairs and External Relations Council (GAERC) Ortak Güvenlik ve Dış Politikasının uygulanması ile ilgili siyasi kararlar almaktadırlar.³⁹ AB bölge barışına kurumsal anlamda da önem vermekte ve uygulamaya yönelik girişimlerin denetimi ve desteklenmesine özen göstermektedir.⁴⁰

Batı ile Doğu arasında 12. yüzyılda başlayan ilişkiler ve etkileşim, ilerleyen yüzyıllarda Batı’nın Doğu üzerine hakimiyet kurma arzusu ile hareket etmesiyle devam etmiştir. I. Dünya Savaşı’nın ardından Batı’nın emperyalist girişimlerine sahne olan Ortadoğu’da kurulan devletlerin tamamen bağımsız olduklarından söz etmek mümkün değildir. Bölgenin sahip olduğu zengin enerji kaynakları 2. Dünya Savaşı sırasında da bölgeyi önemli bir savaş alanı haline getirmiştir. 2. Dünya Savaşı’nı takip eden süreçte bölgede temeli milliyetçiliğe dayanan çok önemli sorunlar yaşanmıştır. Bu dönemde Avrupa bölge üzerindeki etkisini yitirmiş ABD bölgede etkili olmaya başlamıştır. ABD’nin karşısında Sovyetler Birliği yer almış ve bölge bu iki gücün hakimiyet mücadelesine sahne olmuştur. İsrail ve Araplar arasında yaşanan birçok savaştan sonra 1973 yılına gelindiğinde Araplar petrolü dış politika aracı olarak kullanmışlar ve Avrupa ülkeleri bundan olumsuz etkilenmiştir.

³⁸ EU Neighbourhood Policy, Official Website, **The Middle East Peace Process**, Aralık 2005, http://ec.europa.eu/comm/external_relations/mepp/index.htm#1. (14.12.2006)

³⁹ **A.g.e.**

⁴⁰ **A.g.e.** AB Dönem Başkanı, Komisyon ve Yüksek Temsilciler üçlüsü (Troika) Ortadoğu Barış Süreci ile ilgili olarak üçüncü ülkelere temsilci atamaktadır. 1996 yılından beri Konsey taraflar arasındaki sorunların çözümü için nihai öneme sahip konuların çözümünü desteklemesi, güvenlik konusunda ortaklıklar kurması, taraflar arasında yapılan anlaşmaların uygulanmasına katkı sağlaması, ABD, Rusya, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği’nden kurulu Dörtlü’de (Quartet) AB’yi temsil etmesi için özel bir temsilci atamaktadır.

Buna bağılı olarak Avrupa önemli bir enerji kaynağı olarak gördüğü bu bölge ile olumlu ilişkiler geliştirmenin yollarını aramış ve takip eden süreçte yayınladığı deklarasyonlar ile bölge üzerindeki tutumunu göstermiştir.

Avrupa için Petrol açısından önem taşıyan bir diğer bölge de Akdeniz olmuştur. Akdeniz Ortadoğu'dan gelen petrolü Avrupa'ya ulaştıran önemli bir ticaret yolu haline gelmesi ile Avrupa Akdeniz'de güvenli bir ticaret ortamının sağlanması gereğinin farkına varmıştır. Bu amaçla 1995 yılında başlatılan Barselona süreci ile bölge ülkeleriyle geliştirilecek ekonomik ilişkiler yoluyla bölgede güvenliği sağlamak ve AB'nin çıkarlarını korumaya yönelik hareket etme fikri ön plana çıkmıştır. Bütün bu gelişmeler göstermiştir ki AB'nin etrafında yer alan bölgeler uluslararası ilişkiler açısından her zaman risk taşıyan bölgeler olmuştur ve AB bundan zamana zaman olumsuz etkilenmiştir.

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan rejimlerin AB'yi hangi yönde etkileyeceği önemli bir sorun olmuş fakat AB izlediği politikalarla söz konusu bölgelerde kendi çıkarlarına uygun rejimlerin oluşmasını sağlamaya çalışmıştır. AB'nin 2004 yılında on Orta ve Doğu Avrupa ülkesini kapsayan genişlemesi ile birlikte sınırların genişlemesi ve komşu ülke sayısının artması, AB'yi güvenlik açısından endişelendiren Belarus, Ukrayna ve Moldova için yeni bir komşuluk politikası geliştirilmesini gündeme getirmiş daha sonra bu politikaya Barselona süreci kapsamındaki Akdeniz ülkeleri de dahil edilmiştir. Bunda amaç “demokratikleştirme” ve “Avrupalılaştırma” yoluyla AB'ye komşu devletlerde de AB normlarına uygun rejimlerin desteklenmesidir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde AB'nin kendi güvenliğini sağlamak için komşu ülkelerde kendine yakın siyasi rejimler oluşturma çabalarına “Avrupa Komşuluk Politikası” bağlamında yer verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM: AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI

AB 2004 yılında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan genişlemesiyle birlikte yeni komşulara sahip olmuştur. Bu ülkelerin bir kısmı 1995 yılında başlatılan Barselona Sürecine dahil olan ülkelerdir. Barselona Süreci'nin beklentileri karşılamaması ve AB'nin bölgede AB norm ve standartlarına yakın rejimler oluşturma isteğine uygun olarak daha etkin politikalar geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu norm ve hedefler arasında söz konusu ülkelerde demokrasinin teşviki önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde Avrupa Komşuluk Politikası ve demokratikleşmeye yer verilmektedir.

2.1. BARCELONA SÜRECİNİN SONUÇLARI VE KOMŞULUK POLİTİKASI

1995 yılında Barselona Süreci ile başlayan Avrupa Akdeniz Ortaklığı'nın 2005 yılına gelindiğinde tarafların beklentilerini karşılamadığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, AB'nin Komşuluk Politikası Avrupa Akdeniz Ortaklığı kapsamında geliştirilen politikaların daha uygulanabilir kılmak adına atılmış önemli bir adım olarak görülmelidir. Geriye bakıldığında, Avrupa Akdeniz Ortaklığı bölge ülkeleri ile çok taraflı ve tek taraflı diyalog ve ortaklık için iskelet oluşturacak bir süreç olarak geliştirilmiştir. Başlangıcından itibaren farklı ortakları bir araya getirmiş, ortaklar arasında çıkan kriz anlarında bile aralarındaki diyalogun kopmasını engellemiştir. Fakat bu olumlu sonuçlar beklenen amaçlara ulaşmada yetersiz kalmıştır. Siyaset ve güvenlik alanlarında ortaklık hayata geçirilememiş, ekonomi ve finansal alandaki ortaklık olumlu sonuçlar doğurmuş olsa da 2010 yılına kadar Avrupa-Akdeniz Ortak Ticaret Alanı oluşturma hedefine ulaşamayacağı görülmüştür. Sosyal ve Kültürel Ortaklık alanında ise beklenen düzeyde gelişme kaydedilememiştir.⁴¹

2003 yılında Akdeniz ülkeleri'nin demokrasi ve insan hakları konularında gelişme kaydetmeleri şartı hem Komisyon'un insan hakları ve demokrasi ile ilgili bildirisinde, (European Commission 2003) hem de Komşuluk Politikası'nın

⁴¹ Marchetti, **a.g.e.** , s. 2.

taslağında belirtilmiştir. Bu politika Komisyon tarafından Mart 2003'te AB'ye üyelik perspektifine sahip olmayan Doğu Avrupa ülkeleri (Belarus, Moldova, Ukrayna) ve Güney Akdeniz ülkeleri (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin, Suriye ve Tunus) ile başlatılacak yeni ilişkilere bir zemin oluşturması için başlatılmıştır. 12 Mayıs 2004'te Komisyon “Komşuluk Politikası Strateji Belgesi'ni” ve yedi “Ülke Raporu'nu” sunmuştur. Strateji belgesine göre Komşuluk Politikası iki temel amaç taşımaktadır. Bunlar istikrarı, güvenliği, AB ülkelerinin ve komşularının refah seviyelerini arttırmak ve genişleyen Birlik ve komşuları arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasını önlemektir. Avrupa Güvenlik Stratejisi (ESS) hedefleriyle paralellik taşıyan bu amaçlar Aralık 2003 Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiştir.⁴²

Komisyon girişim ile ilgili politika geliştirme sorumluluğunu ilk önce Avrupa Komisyonunun Genişlemeden Sorumlu Komisyonerine vermişse de bu daha sonra Dış İlişkilerden Sorumlu Komisyonere devredilmiştir. Komşuluk Politikası bir üyelik perspektifi içermemekle birlikte Komisyon'nun genişlemeden sorumlu bölümünün bu politikanın esaslarının belirlenmesinde önemli payı bulunmaktadır. Örneğin, üyelik müzakerelerinde olduğu gibi görüşmeler tek taraflı ve ortak üye ülkenin kapasitesine göre şekillenmektedir. Her ortak ülke için adaylık sürecine benzer “Eylem Planı” (Action Plan) hazırlanmaktadır. Bu da demokrasi ve insan hakları ile ilgili Kopenhag Siyasi Kriterleri başta olmak üzere, müktesebat, Avrupa Birliği'nin ürünlerin, hizmetin, sermayenin ve işçilerin serbest dolaşımını öngören dört hareket özgürlüğü için ortaya koyduğu normlar, Ortak Pazar kuralları ve sektörel politikaları kapsamaktadır.⁴³

Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında AB'nin temel hedefi kendi sınırları içinde var olan güvenli gelişimi komşu ülkelerde istikrarın sağlanmasına katkıda bulunarak garanti altına almaktır. Bu amaç doğrultusunda genişleyen sınırların güvenliğinin hiçbir komşu ülkeyi dışlamadan sağlanması önem taşımaktadır. Diğer

⁴² Elena Baracani, “From the EMP to the ENP: New European Pressure for Democratisation?”, **Centre for the Study of European Politics and Society**, Israel, 2005, http://hsf.bgu.ac.il/europe/index.aspx?pgid=pg_127842651731165312. (15.07.2007).

⁴³ **A.g.e.**

bir hedef komşu ülkelerde yaşam standartlarının yükseltilmesi yolu ile siyasi istikrarın sağlanması ve göç baskılarının önüne geçmek olarak gösterilebilir. Komşuluk Politikası kanunun üstünlüğü ilkesine dayanmaktadır ve demokrasiye, temel hak ve özgürlüklere saygıyı güçlendirmeyi hedeflemektedir. Söz konusu ülkelerin rejimlerinin yapısı ve karşılaştıkları tehditler göz önünde bulundurulduğunda bu yaklaşımın AB'nin kendi güvenliği açısından sağladığı katkı daha bir anlaşılır hale gelmektedir.⁴⁴

2.2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN ARAÇLARI

Avrupa Komşuluk Politikası'nın işleyişi bu politikaya özel bazı araçlarla sağlanmaktadır. Politika dahilindeki ülkelerin AB ortak değerlerine uyumunun sağlanması için öneme sahip olan bu araçlardan ilki AB ve ortak ülkeler arasında ortak ülkede sağlanması gereken önceliklere göre şekillenen Eylem Planlarıdır. Eylem Planlarında belirtilen önceliklerin yerine getirilebilmesi için ortak ülkelere AB tarafından mali destek verilmektedir. Bu kapsamda aşağıda Eylem Planları ve Avrupa Komşuluk Politikası'nın Finansmanına yer verilmiştir.

2.2.1. EYLEM PLANLARI

Yukarıda söz edilen amaçlara ulaşabilmek için AB ortak ülkelere bir anlaşma teklif etmiştir. Eğer ortak ülkeler “ortak değerler” ve temel dış politika hedefleri alanlarında uygulamaları titizlikle yerine getirmeyi kabul ederlerse, AB belirli politika ve programlarını ortak ülkelerin katılımına açacaktır. Ortak değerler, özgür ve adil seçimler, gözetimdeki durumunun iyileştirilmesi, sivil toplum örgütlerinin desteklenmesi ve basın özgürlüğünün sağlanması konularını kapsamaktadır. Temel dış politika hedefleri ise terörizme karşı mücadele, kitle imha silahlarından arınma ve mevcut çatışmaları çözmede diyalog ve ortak hareket etmenin esas alınmasını kapsamaktadır. Bu bağlamda, AB ortak ülkeleri iç pazar, polis ve yargı alanlarında işbirliği, sınır yönetimi, organize suçla mücadele, rüşvetle

⁴⁴ EU Neighbourhood Policy, Official Website, **The Policy: What is the European Neighbourhood Policy?**, Mayıs 2007, http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm. (12.03.2007)

mücadele, kara para aklama, ortak enerji ve ulaşım ağları, değişim programları ve eğitim, bilim ve araştırma alanları gibi konularda kendi faaliyetlerine davet edecektir.

Buna bağlı olarak ortaya ortak ülkelerin ve AB'nin vaatlerini içeren iki ayrı sepet çıkmaktadır. Bu iki sepet arasında genel bir dengenin sağlanması ortak ülkenin “ortak değerlere” bağlı kalarak ve AB'nin vaatlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirerek kaydettiği gelişmeyle sağlanabilir. Bu iki sepetin içeriği ülkeden ülkeye, ortak ülkenin ihtiyaçlarına kapasitesine ve AB ile hali hazırdaki ilişkilerine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Bunu her bir ortak ülke ile üzerinde anlaşmaya varılan “eylem planları” için yapılan müzakereler takip etmektedir. Bunlar AB yardımlarının ve ortak ülke ve AB arasında imzalanan ortaklık veya birlik anlaşmaları ile kurulan ortak yapılarda ortak çalışmanın programlanmasına referans oluşturmaktadır. AB uygulamaları takip edecek ve üç yıllık bir süreçten sonra yeterli ilerleme kaydedilmiş ise gelecek ilişkileri şekillendirmede etkili olacak yeni bir tek taraflı anlaşmanın imzalanması kararına varacaktır.⁴⁵

Komşuluk Politikası'na temel oluşturan enstrümanlar “Eylem Planları”dır. Prosedürel olarak, bu süreci Avrupa Komşuluk Antlaşmaları'nın (European Neighbourhood Agreements) izlemesi planlanmıştır. Eylem Planlarına “ortak sahiplenme” ve “farklılıklara sahip olma” prensipleri temel oluşturmuştur. Ortak sahiplenme önceliklerin ortak ülke ile birlikte tanımlanmasını ve buna bağlı olarak ülkeden ülkeye farklılıklar göstermesini kapsamaktadır. Farklılıklara sahip olma ise önceliklerin her ortak ülke ile olan ortaklık ilişkilerine ve o ülkenin ihtiyaçlarına ve kapasitesine bağlı olarak belirlenmesini ifade etmektedir.

Eylem Planları iki genel konuyu kapsamaktadır. Bunlardan ilki dış ve güvenlik politikası alanında ortak değer ve hedeflere sadık kalınmasının desteklenmesini kapsayan taahhütleri içermektedir. İkinci olarak ortak ülkeleri birçok öncelikli alanda AB'ye daha da yakınlaştıracak eylemler için verilen taahhütleri içermektedir. Bu belgeler özel öneme sahip eylemleri kapsamaktadır. Bunlar siyasi

⁴⁵ Michael Leigh , “ The EU's Neighbourhood Policy”, içinde, Esther Brimmer and Stefan Froehlich (ed), **The Strategic Implications of European Union Enlargement**, Washington: Centre For Transatlantic Relations John Hopkins University, 2005, s. 107-109.

diyalog ve reform; ticaret ve ortak ülkelerin AB iç pazarına uyumuna yardımcı olacak önlemler; adalet ve iç işleri; enerji; ulaşım; bilgi toplumu; çevre; araştırma ve yenilik; sosyal politika; insani ilişkiler alanlarıdır. Bu öncelikler, Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları (Partnership and Cooperation Agreements) veya Birlik Antlaşmaları (Association Agreements) ile oluşturulacak yapılar yoluyla gözlemlenecek kıstasları oluşturmaktadırlar. Komisyon kaydedilen gelişmeleri düzenli olarak rapor edecektir. Taraf olan ortak ülkeler ile üzerinde anlaşmaya varılan eylem planları taslaklarının ilk bölümü Aralık 2004'te Komisyon tarafından Konsey'e iletilmiştir. Bu eylem planlarındaki öncelikler 2004 Avrupa Komşuluk Politikası Komisyon'u Ülke Raporları'na ve ortaklarla yapılan karşılıklı danışma sürecine göre belirlenmiştir.

Açık olarak görülmektedir ki Komisyon bu yeni politikayı tasarlarken üye ve aday ülkelerdeki siyasi geçiş sürecinden elde ettiği deneyimleri önemli ölçüde kullanmıştır. Aday ülkeler için siyasi öncelikler Katılım Ortaklığı Belgeleri ile belirtilirken, Komşuluk Politikası taslaklarında bu öncelikler Eylem Planları ile belirtilir. Eylem Planları ve Katılım Ortaklığı Belgeleri ortak mülkiyet (joint ownership) ve farklılaştırma (differentiation) ilkelerine bağlı olmalıdır. Komisyon yılda bir kez Komşuluk Politikası ortak ülkeleri ile ilgili gelişim raporları yayınlamaktadır ve Eylem Planları'nın içeriğini belirlemektedir. Ayrıca, Komisyon her yıl aday ülkelerin kaydettiği gelişmeleri rapor etmekte ve Katılım Ortaklıklarında belirtilen öncelikleri güncellemektedir.⁴⁶

2.2.2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN FİNANSMANI

Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında yardımlar 2006 yılının sonuna kadar doğu komşuları ve Rusya için TACIS, Güney Akdeniz ülkeleri için MEDA programları kapsamında yapılmıştır. Bu yardımlar EIDHR (Avrupa Birliği İnsan Hakları ve Demokrasi İnisiyatifi) gibi tematik programları da içermiştir. 2000 - 2006 bütçesi içerisinde MEDA için yaklaşık 5,3 milyar Euro, TACIS için yaklaşık 3,1 milyar Euro yardım sağlanmıştır. Avrupa Yatırım Bankası'ndan MEDA kullanıcılarına yaklaşık 2 milyar Euro ve TACIS kullanıcılarına da yaklaşık 500

⁴⁶ Baracani, a.g.e.

milyon Euro kredi sağlanmıştır. 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren MEDA, TACIS ve aynı amaçlara yönelik diğer Avrupa Birliği yardım programlarının yerini Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (European Neighborhood and Partnership Instrument - ENPI) almıştır. Bu program daha esnek ve politika yönlü (policy-driven) olacaktır. Bu araç sürdürülebilir kalkınmayı ve Komşuluk Politikası Eylem Planlarında bulunan önceliklerle orantılı olarak AB politika ve standartlarına ulaşmayı amaçlamaktadır. Buna daha önce TACIS programı kapsamındaki Rusya ile stratejik ortaklık da dahildir. 2007-2013 bütçesinden yaklaşık 12 milyar Euro AB fonu ortak ülkelerin reformlarını desteklemek için ayrılmıştır. Bireysel ülke programlarına ayrılan fonlar ortak ülkelerin ihtiyaçlarına, üstlenebilme kapasitelerine ve üzerinde anlaşmaya varılan reformları uygulamalarına bağlı olacaktır.⁴⁷

Eylül 2004'te Komisyon'un mevcut coğrafi ve temasal programların yerini alacak olan bir finansal araç oluşturmaya yönelik tüzük teklifinde bulunmasıyla (Avrupa Komisyonu 2004c) Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı'nın (ENPI) içeriği oluşmuştur. Bu tüzüğün 1. maddesinin üçüncü fıkrası Birliğin ortak ülkelerde diyalog ve ortaklaşa hareket yoluyla insan onuruna, hürriyete, demokrasiye, eşitliğe, kanunun üstünlüğüne ve insan haklarına saygının sağlanmasına katkı sağlamayı hedeflediğini belirtmektedir. Madde 2(2c) Birlik yardımlarının, seçmen araştırmaları ve seçmen yardımlarını da içeren, insan haklarını ve temel hak ve özgürlükleri desteklemeye ve korumaya, demokratikleşme sürecini desteklemeye yönelik önlemleri katkı sağlamak için kullanılacağını belirtmektedir. Son olarak madde 7(5) bir yürürlükten kaldırma bendi içermektedir. Buna göre kriz dönemlerinde veya demokrasiye, hukukun üstünlüğüne, insan hakları ve temel hak ve özgürlüklere tehdit oluşturan durumlarda strateji belgelerinin yeniden gözden geçirilmesi için bir acil durum prosedürü kullanılabilir.⁴⁸

Komşuluk Politikası kapsamında yer almayan Rusya ile AB arasında stratejik ortaklık oluşturulmuştur. Komşuluk Politikası'nın ve Rusya ile olan stratejik ortaklığın önemi AB'nin sınırlarının bulunduğu, çevresindeki ve deniz kenarındaki

⁴⁷ EU Neighbourhood Policy, Official Website, **European Neighbourhood Policy: Funding** , http://ec.europa.eu/world/enp/funding_en.htm. (12.03.2007)

⁴⁸ Baracani, **a.g.e.**

lkeler ile sınır ötesi ticari ilişkilerini geliştirmek ve güvenliğe katkı sağlamaktır. Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) bu anlamda yerel ve bölgesel aktörler ile sivil toplum kuruluşları arasında sınır ötesi bağlantıları ve ortaklıkları destekleyecektir. Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı sınır ötesi işbirliği programı AB'nin doğu ve güneydeki dış sınırlarındaki programları kapsayacaktır ve 2007 – 2013 dönemi bütçesinden yaklaşık 1,8 milyar Euro destek alacaktır.⁴⁹

Teknik yardımlar ortak ülkelerin kullanımına açılacaktır. Daha önce geçiş sürecinde bulunan fakat şu an AB yesi olan ülkelerde başarıya ulaşmış olan yasama alanında uyum, yürütme alanında yakınlaştırma, kurumsal yapılanma gibi teknik konular AB tarafından desteklenecektir. Bunlara rnek olarak Teknik Destek ve Bilgi Değişim Ofisi (TAIEX) aracılığıyla uzman desteği, AB'ye ye ülkelerin ulusal, bölgesel veya yerel kurumları ile uzun süreli eşleşme anlaşmaları ve ilgili Topluluk programları ve ajanslarına katılım verilebilir.⁵⁰

Mevcut ve gelecekte uygulanacak araçlarda AB yardım öncelikleri genel olarak yedi yıllık bir dönemi kapsayan lke Strateji Belgelerinde (Country Strategy Papers - CSPs), üç yıllık bir dönemi kapsayan detaylı Ulusal Yol Gösterici Programlar (National Indicative Programmes) ve daha detaylı yıllık programlarda ortak ülke ve konu ile ilgili aktörlerle beraber belirlenecektir. Eylem planları ile belirlenen öncelikler yardım programlarının planlanması açısından faydalıdır. AB yardım programları altındaki teklifler 27 AB yesine, aday ve adaylık potansiyeline sahip ülkelere ve Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelere açıktır.⁵¹

2.3. AVRUPA KOMşULUK POLİTİKASI'NA TEMEL OLUşTURAN UNSURLAR

Komşuluk yaklaşımı daha nceki Avrupa ortaklık girişimlerinden daha kapsamlıdır. Daha öncede belirtildiği gibi Komşuluk Politikası Avrupa Akdeniz Politikası'nın yerini almaktan çok onun devamlılığını ve işlevselliğini arttırmaya

⁴⁹ **European Neighbourhood Policy: Funding.**

⁵⁰ **A.g.e.**

⁵¹ **A.g.e.**

yönelik olarak geliştirilmiş ve daha sonra diğer ortakların da katılımıyla uygulama alanı genişletilmiş bir politikadır. Bu açıdan bakıldığında Avrupa Komşuluk Politikası'nın oluşumunda ve işlevselliğinin arttırılmasında rol oynayan bazı temel unsurlar bulunmaktadır. Bunlar “uyum” (coherence), “işbirliği” (co-operation) ve “koşulluluk” (conditionality) olarak sıralanabilir.⁵²

2.3.1 UYUM

Avrupa Komşuluk Politikası'nın AB'nin bütün komşularıyla bağlantılı politikaları için bir temel oluşturması “uyum” için ilk örneği oluşturmaktadır. Bu mevcut ortaklık enstrümanlarının harmonizasyonu ve adaptasyonu yolu ile gerçekleştirilir. TACIS ve MEDA programlarının yerini yeni oluşturulan Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı'na (ENPI) bırakması bunun bir örneğidir. Bu Birliğin politikalarının işleyişini daha etkin ve şeffaf hale getirecek istikrarlı bir politika oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Avrupa Komşuluk Politikası Kapsamında bu AB'ye ait dış politika unsurlarının daha iyi anlaşılması anlamına gelmektedir. Sağlam bir politika için zemin oluştururken AB farklı ortaklarla ilişkilerinde “uyum” prensibine bağlı kalarak hareket etmeyi hedeflemektedir. Genel güvenilirliğini garanti altına almak için AB, belirli ortaklara karşı özel bir tutum içerisinde olması diğer ortaklar arasında hayal kırıklığına neden olabilir ve AB'nin genel hedeflerinin gerçekleşmesini engelleyici bir nitelik taşımaktadır.⁵³

2.3.2. İŞBİRLİĞİ

“İşbirliği” geçmişte de AB'nin Akdeniz Politikası'nın temel unsurlarından biri olmuştur. Fakat Barselona Süreci'nde AB'nin demokratik reformlar üzerinde öne sürdüğü koşullar “işbirliği”nin AB'nin tek taraflı dayatmaları olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu istenilen hedeflere ulaşmada olumsuz etkiler doğurmuştur. Ayrıca demokrasi alanında gelişme kaydedilmesine yönelik dış destek zaman zaman içişlerine müdahale olarak yorumlanmıştır ve destek görmemiştir. Demokrasiyi yaymada bu gibi güçlüklerle karşılaşılması AB'yi direk demokrasi üzerine

⁵² Marchetti, a.g.e.

⁵³ A.g.e.

yoğunlaşmaktansa iyi yönetimi desteklemeye itmiştir. İyi yönetim kanunun üstünlüğü; ifade, fikir ve örgütlenme özgürlüğü konularını kapsamaktadır. Bu hakların garanti edilmesi dışarıdan dayatılan demokrasi yerine daha kolay kabul edilecek olan içe dayalı bir demokrasinin gelişimine katkıda bulunacaktır. Dış aktörler demokrasinin gelişimine katkıda bulunabilirler fakat bu süreç öncelikle içeriden destek görmelidir ancak böyle bir zeminde bölgedeki ortak ülkelerin özerklikleri ve bağımsızlıklarına müdahale etmeksizin destekleyici bir taslak oluşturulabilir.⁵⁴

2.3.3 KOŞULLULUK

Yapılacak yardımları belirli koşulların yerine getirilmesi şartına bağlamak AB'nin AB'ye aday ülkelerle yürüttüğü ilişkilerinde önemli bir yer tutmuştur. Genişleme sürecinde bir ülkenin mali ve siyasi destek alabilmesi için yerine getirmesi zorunlu koşullar olarak tanımlanabilecek “katı koşulluluk” demokratik normların yayılmasında önemli bir araç olmuştur. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında “katı koşulluluk” yerini “yumuşak koşulluğa” bırakmıştır. Diğerine göre daha esnek bir yapıya sahip olan bu ilke bütün ülkeler için tek bir yol sunmaktansa ortak ülkelerin politikalarını etkilemeyi hedeflemektedir.⁵⁵

Avrupa Akdeniz Politikası artan ekonomik refahın demokrasinin işleyişine katkı sağlayacağı görüşünün her durumda gerçekleşmeyeceğinin bir kanıtını oluşturmuştur. Bu açıdan bakıldığında “koşulluluk” ilkesi AB'nin ekonomik ödünleri ve ortak ülkelerin demokrasi alanında vereceği ödünlere bağlı olacaktır. Bu ilke hedeflerin daha açık hale gelmesi ve gelişmelerin daha ölçülebilir olmasıyla AB'nin ve ortak ülkelerin pozisyonlarının daha net bir hal almasını sağlamayı amaçlamaktadır.⁵⁶

⁵⁴ A.g.e.

⁵⁵ Florent Parmentier, “The European Neighbourhood Policy As a Process of Democratic Norms Diffusion in Ukraine. Can the EU Act Beyond Conditionality?”, **Institut d'études Politiques de Paris**, Paris, 2006, s. 3. http://www.portedeurope.org/IMG/pdf/Cahier_nomre_2_Parmentier.pdf (11.06.2007)

⁵⁶ Marchetti, a.g.e.

“Koşulluluk” ilkesi ortak ülkelerde reform yapmak isteyen siyasi aktörlerin fırsatlarını arttırarak içsel değişimin oluşmasına katkı sağlamaktadır. AB belirlenen hedeflerdeki reformları koşullu yardım yoluyla destekleyerek değişimin gerçekleşmesinde etkin bir rol üstlenmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle, AB tarafından sunulan finansal ve teknik yardımlar, kurumsal bağlar, pazara giriş ve siyasi diyalog gibi maddi ve sosyal yardımların ortak ülkelerin iç değişimini sağlayacağı beklenmektedir.⁵⁷

Söz konusu unsurlar kapsamında AB demokratikleşme ve iyi yönetim ile istikrar arasındaki dengeyi kurmaya önem vermektedir. AB demokrasinin yerini güvenliğin ve istikrarın aldığı bir politikayı tercih etmemektedir ve olası bir güvenlik-demokrasi ikilemini engellemeye yönelik hareket etmektedir. Ortak ülkelerdeki demokrasi ve iyi yönetim politikaları beraberinde değişimi de getirecektir. Değişim beraberinde istikrarsızlık ve buna bağlı olarak güvenlik tehditleri doğurabilir. Fakat AB için demokrasi iç ile dış güvenlik açısından büyük bir öneme sahiptir ve ortaklaşa yürütülen bir değişim süreci toplumsal özgürlüklerin garanti altına alınmasını, ekonomik büyümeye, yatırımların artmasına katkı sağlarken uzun vadede daha istikrarlı ve güvenli bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamaktadır.⁵⁸

Avrupa Akdeniz Ortaklığı sonucunda siyaset ve güvenlik alanlarında ortaklık hayata geçirilememiş, ekonomi ve finansal alandaki ortaklık alanında 2010 yılına kadar Avrupa-Akdeniz Ortak Ticaret Alanı oluşturma hedefine ulaşamayacağı görülmüştür. Sosyal ve Kültürel Ortaklık alanında ise beklenen düzeyde gelişme kaydedilememiştir. Akdeniz ülkeleri'nin demokrasi ve insan hakları konularında gelişme kaydetmeleri gereği Komşuluk Politikası için taslak oluşturan belgede belirtilmiştir. Avrupa Güvenlik Stratejisi hedefleriyle paralel olan bu amaçlar doğrultusunda AB komşu ülkelerde istikrarın sağlanmasına katkıda bulunarak kendi iç güvenliğini garanti altına almayı hedeflemektedir.

⁵⁷ Michael Emerson and Gergana Noutcheva , “From Barcelona Process To Neighbourhood Policy, Assesments and Open Issues”, **Centre for European Policy Studies**, Brussels, Mart 2005, s. 7. http://www.weltpolitik.net/attachment/0644a930ba1074b5cca2acd4809cbcd5/80dbcc57d873d73eff40ecedf0ea3951/CEPS_working220_05.pdf (13.02.2007)

⁵⁸ Marchetti, **a.g.e.**

Böylelikle, Eylem Planları son kertede özgür ve adil seçimler, gözetimdeki durumunun iyileştirilmesi, sivil toplum örgütlerinin desteklenmesi ve basın özgürlüğünün sağlanması gibi AB ortak değerlerini desteklemektedir. Öte yandan, terörizme karşı mücadele, kitle imha silahlarından arınma ve mevcut çatışmaları çözmede diyalog ve ortak hareket etmenin esas alınması gibi temel dış politika hedeflerinin söz konusu ülkelerde de uygulanabilir hale getirilmesini hedeflemektedir. Eylem Planları AB ve ortak ülkeler arasındaki ikili ilişkilere temel oluşturmaktadır. Avrupa Komşuluk Politikası'nın finansmanı MEDA, TACIS ve aynı amaçlara yönelik diğer Avrupa Birliği yardım programlarının birleştirilmesi ile oluşturulan Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) almıştır. Daha esnek bir yapıya sahip olan bu araç sürdürülebilir kalkınmayı ve Komşuluk Politikası Eylem Planları'nda bulunan önceliklerle orantılı olarak AB politika ve standartların ulaşmayı amaçlamaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Avrupa Komşuluk Politikası'nın oluşumunda “uyum” (coherence), “işbirliği” (co-operation) ve “koşulluluk” (conditionality) gibi temel unsurlar rol oynamıştır. Bunlardan ilki mevcut ortaklık araçları TACIS ve MEDA programlarının yerini yeni oluşturulan Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı'na (ENPI) bırakması ile gerçekleştirilen “uyum”dur. Bu Birliğin politikalarının işleyişini daha etkin ve şeffaf hale getirecek istikrarlı bir politika oluşturulmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. “İşbirliği” ise AB'nin demokrasinin gelişimine etkin bir katkı sağlama sürecinde öncelikle ortak ülkelere destek görmesi yoluyla başarıya ulaşabileceğinin göstergesidir. Bu yolla bölgedeki ortak ülkelerin özerklikleri ve bağımsızlıklarına müdahale etmeksizin destekleyici bir taslak oluşturulması düşünülmektedir. AB “Koşulluluk” ilkesi kapsamında ortak ülkelere yapılacak yardımları katı koşullara bağlamak ve tek bir yol sunmaktansa ortak ülkelerin politikalarını etkilemeyi hedeflemektedir. “Koşulluluk” ilkesi ortak ülkelerde reform yapmak isteyen siyasi aktörlerin fırsatlarını arttırarak içsel değişimin oluşmasına katkı sağlamaya yöneliktir. Böylelikle, AB belirlenen hedeflerdeki reformları koşullu yardım yoluyla destekleyerek değişimin gerçekleşmesinde etkin bir rol üstlenebilecektir.

Ortak ülkelerin i değişimi AB tarafından sunulan finansal ve teknik yardımlar, kurumsal bağlar, pazara giriş ve siyasi diyalog gibi maddi ve sosyal yardımların karşılığında mümkün olabilecektir. Bu kapsamda AB genel olarak ortak ülkelerde demokrasiyi yaymayı ve Avrupa norm ve hedeflerine bu ülkeleri de ortak etmeyi hedeflemektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde AB’nin “demokratikleşme” hareketlerine yer verilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ VE DEMOKRATİKLEŞME

Avrupa Birliği 2004 yılında on Orta ve Doğu Avrupa ülkesini kapsayan genişlemesi ile Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ortaya çıkabilecek sorunlarla mücadele edebilecek kapasitede bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Bu AB'nin uluslararası alanda global bir aktör olarak algılanmasına katkıda bulunmuştur. 2004 genişlemesi ile elde edilen başarıyı AB söz konusu ülkelerdeki içsel değişimi askeri güç kullanmaktansa ekonomik entegrasyon ve davranışsal ikna ile gerçekleştirmiştir. Buna bağlı olarak AB dönüşüm diplomasisi ile (transformational diplomacy), dayatmalar yerine örnek alma yoluyla, uluslararası konularda kendine özgü bir tutum geliştirmiştir.⁵⁹

Bunu takip eden süreçte genişleyen sınırlar ile AB'ye yeni komşu ülkelerin ortaya çıkması AB'nin güvenliği açısından önem taşımıştır. Komşu ülkelerde AB'ye yakın rejimlerin bulunması AB'nin güvenliği açısından önem taşımaktadır. AB bu amaçla Avrupa Komşuluk Politikasını geliştirmiştir ve bu politikanın aracılığı ile üyelik perspektifi olmaksızın Avrupa değerlerini Doğu Avrupa ülkelerine (Belarus, Moldova, Ukrayna) ve Güney Akdeniz ülkelerine (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin, Suriye ve Tunus) yaymayı amaçlamaktadır.

AB'nin söz konusu bölgelere Avrupa Komşuluk Politikası aracılığı ile taşıyacağı değerler AB'nin etrafında güvenli ve istikrarlı bir bölge yaratmasına katkıda bulunacaktır. AB'nin bu bölgeler üzerindeki temel hedeflerine ulaşabilmesi kendine yakın rejimlerin oluşturulması ile orantılıdır. Bu kapsamda AB Avrupa Komşuluk Politikası ile söz konusu ülkelerde demokrasiye dayalı rejimlerin etkinliklerini artırmayı hedeflemektedir. Bu ülkelerin AB desteği ile sadece ekonomi yönünden gelişmeleri, demokrasi yönünden AB normlarına ulaşmadıkları sürece AB için yeterli değildir.

⁵⁹ Roland Dannreuther, "Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy", *European Foreign Affairs Review*, Vol. 11, No: 183, 2006, s. 4.

AB Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelere yaptığı yardımlarla Avrupa değerlerini ve politikalarını bu ülkelere yaymayı hedeflemektedir. Avrupa Komşuluk Politikası açısından demokrasi ve demokrasinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın bu bölümünde demokrasi kavramına yer verilecek ve Avrupa değer yargılarının oluşumuna katkı sağlayan “Avrupalılaştırma” (Europeanisation) üzerinde durulacaktır. Daha sonra AB’nin global bir aktör olarak demokrasiyi yayma yöntemleri ve bunu yaparken kullandığı araçlara yer verilecektir. Son olarak Avrupa Komşuluk Politikası’nın AB’nin demokrasiyi yayma ve geliştirmeye yönelik girişimlerine sağladığı katkılar anlatılacaktır.

3. 1. DEMOKRATİKLEŞME

Dahl’a göre, deneyime dayanan genel bir tanımla, daha geniş bir yetişkin kadın ve erkek kitlesinin katılımını ve farklı ve karşıt bakış açılarının yansıtılmasını garanti altına alan siyasi rejimler demokrasi olarak tanımlanabilir.⁶⁰ Demokrasiyi anlayabilmek için Morlino’ya göre demokratik siyasi bir rejimin altı farklı tanımı arasındaki ayrımı varmak gerekir. Bunlar genel, prosedürel, kalıtsal, minimum ve kuralcıdır. Prosedürel tanıma göre demokratik bir rejimin sahip olması gereken özellikler şunlardır; Alınan kararların yasal kanunlar ve prosedürler tarafından denetlenmeli; özgür, adil, rekabete açık, periyodik seçimler düzenlenmeli, adı geçen normlara göre seçilmiş karar alma ve kontrol gücüne sahip bir parlamento oluşturulmalı, seçimle iş başına gelmiş, parlamentoya karşı sorumlu bir başbakan ve hükümet, siyasi partiler ve çıkar grupları bulunmalıdır.⁶¹

Kalıtsal tanıma göre demokrasi, siyasi aktörler ve siyasi arenadaki diğer kurumsal aktörler arasındaki olası uyuşmazlıkların barışçıl çözümünden kaynağını alan uzlaşma mekanizmalarına dayanan kanunlar ve prosedürlere göre oluşturulan bir rejimi ifade etmektedir. Demokrasinin “minimum” tanımına göre kadın ve erkeklerin katıldığı genel oylama, özgür, adil ve rekabete açık dönemsel seçimler, birden fazla

⁶⁰ Michael McFaul, “Democracy Promotion as a World Value”, *The Washington Quarterly*, Kış 2004-05, s. 148.

⁶¹ Baracani, **a.g.e.**

siyasi parti, farklı ve alternatif bilgi kaynaklarını sunma olanağına sahip olan siyasi rejimler demokratik olarak nitelendirilebilir.⁶²

Morlino'ya göre ideal demokrasi özgürlükleri ve eşitliklerin uygulanması için en iyi kurumsal fırsatları yaratan rejimdir. Dahl ve Beethan özgürlüklerin ve eşitliklerin garantisi için bazı prensipler öngörmüşlerdir. Bunlar bütün yetişkinler için siyasete dahil olma, oy eşitliği, bütün vatandaşların etkin katılımı, herkes için açık ve doğru bilgi ve yöneticilerin sorumlu ve hesap verebilir olmalarıdır. Bu prensiplerin çerçevesinde günümüz demokrasileri çevrenin korunması, sağlık hakları, yaşlı ve engelli insanlara yardım sağlanması, çalışma hakkı, işsizlerin desteklenmesi ve onurlu yaşam haklarına sahip çıkmalıdır.⁶³

Dahl garanti altına alınması gereken sekiz anayasal konudan söz etmektedir. Bunlar kurum ve örgütlenme özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü, oy hakkı, siyasi liderlerin oy desteği için rekabet edebilmeleri, alternatif bilgi kaynakları, seçilme olasılığı, adil ve özgür seçimler, hükümet politikalarını oy mekanizmasına bağlı kılan kurumlar olarak sıralanabilir. Bunlara kanunun üstünlüğü ilkesi de eklenmelidir. Bu mevcut kanunlara olan saygıyı arttırmakla kalmaz, daha etkin bir yönetimin ayırımına varmada, özgür bir yargı sistemini ve özel ve kamusal uyumsuzlukların çözümünde, kayırma ve suçun azalmasında, çoğulcu bir bilgi sisteminin var olmasında da etkili olur.⁶⁴

Demokratikleşme günümüzde gittikçe önemi artan bir konu haline gelmiştir ve demokrasi ideal bir yönetim sistemi olarak görülmektedir. Ayrıca demokrasi her etnik grup, din ve bölge için çekici bir unsur olmuştur. Diğer taraftan bir dış politika hedefi olarak demokrasinin teşviki uluslararası toplulukta gittikçe önem kazanan bir

⁶² A.g.e.,s. 3.

⁶³ A.g.e.,s. 3.

⁶⁴ A.g.e.s. 4.

konu halini almıştır.⁶⁵ Batlı devletler ve uluslararası kuruluşlar demokrasinin teşviki ve demokratik dönüşümü sağlama konusunda farklı stratejiler uygulamaktadır.⁶⁶

Kesin bir tanım altında toplanamamakla birlikte, bu konuda farklı görüşler vardır. Dahl bir yönetim sistemi olarak demokrasinin avantajlarını şu şekilde özetler:

“Demokrasi zalim ve gaddar otokratların yönetimi eline geçirmesini engeller; vatandaşların bir takım temel hak ve özgürlükler elde etmelerini sağlar; daha fazla kişisel özgürlüğün garanti altına alınmasına katkı sağlar; bireylerin kişisel çıkarlarını korumasına yardımcı olur; kişinin kendi iradesi ile oluşturduğu kanunlara bağlı kalarak yaşaması gibi, bireyin özgür iradesini kullanabilmesi için gereken fırsatları sağlar; ahlaki sorumlulukların uygulanması için gerekli olanağı sağlar; insani gelişimi destekler; göreceli olarak yüksek bir derecede siyasi eşitliği teşvik eder; barışa katkı sağlar; gönencin arttırılmasına yardımcı olur.”⁶⁷

Morlino’ya göre demokratikleşme hem demokratik olmayan siyasi rejimden farklı siyasi rejimlere geçiş, hem de yapılanma, üniter yapıya kavuşma ve demokratik nitelik kazanma anlamına gelir. Bu süreci oluşturan aşamalar şunlardır.⁶⁸

“Geçiş süreci otoriter rejimin sahip olduğu temel özelliklerini yitirmeye ve demokrasi normlarına göre yapılanmaya başlamasıdır. Bu süreç özellikle sivil ve siyasi hakların fark edilmesi ile başlar ve demokratik bir rejimin kurulması kesinlik kazandığında son bulur. Bu ilk özgür, rekabete açık ve adil seçimlerin gerçekleştirilmesi ile ortaya çıkan bir süreçtir. Yapılanma ise tam bir yayılma ve sivil ve siyasi hakların tamamen kabul edilmesi; siyasi partilerin ve siyasi parti sisteminin kurulması, diğer çıkar gruplarının oluşturulması; temel niteliğine sahip demokratik kurumların ve seçim kanunu veya yasama ve yürütme arasındaki bağın kurulması gibi prosedürlerin kabul edilmesini kapsamaktadır.”⁶⁹

Demokratik yapılanmanın bir sonucu olan üniter yapıya kavuşma, yeni oluşturulan kurumların ve normların tam olarak işlemeye başlaması ile başlar. Buna

⁶⁵ McFaul, **a.g.e.**, s. 2.

⁶⁶ Diana Ethier, “Is Democracy Promotion Effective? Comparing Conditionality and Incentives”, **Democratization**, Vol.10, No.1, Bahar 2003, s. 99.

⁶⁷ McFaul, **a.g.e.**, s. 3.

⁶⁸ Baracani, **a.g.e.**

⁶⁹ Nilüfer Karacasulu Göksel, Zühal Ünalp Çelebi, “European Neighbourhood Policy and Democracy Promotion”, **European Consortium for Political Research**, Essex, 2006, s. 3.
<http://www.jhubc.it/ecpr-istanbul/virtualpaperroom/062.pdf>. (10.04.2007)

örnek olarak yapılanmanın anayasanın kabulü ve parti ve seçim sisteminin oluşması ile son bulmasının ardından üniter yapının oluşmaya başlaması verilebilir. Üniter yapıya kavuşma demokratik rejime ait yapıların ve normların şeffaflığı, sabitlenmesi ve adaptasyonu süreci olarak tanımlanabilir. Demokratik nitelik demokrasinin minimum standartları aşması ve demokrasinin temel hedeflerinden olan özgürlük ve eşitliğe yönelmesi anlamına gelmektedir. Nitelikli demokrasi vatandaşları arasında düzgün çalışan mekanizmalar ve kurumlar yoluyla özgürlük ve eşitliği sağlamayı amaçlayan kurumsal bir değerdir.⁷⁰

Diğer taraftan, 1989 yılında komünizmin çökmesi ile birlikte hızlı bir demokratikleşme hareketi başlamıştır.⁷¹ 1990lı yıllarda uluslararası alanda yaşanan gelişmeler demokrasi teşviki için yeni fırsatlar yaratmıştır. Tarihsel açıdan bakıldığında, Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte dünya genelinde yaşanan demokratikleşme hareketi sonucunda insan haklarına ve demokrasiye saygılı rejimlerin sayısı artmıştır. 1990’larda demokrasinin teşviki konusunda siyasi tartışmalar hızlanmış, Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Antlaşması Organizasyonu (NATO), ABD ve AB, özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde demokrasinin teşviki konusunda Batıya ait politikaları güçlendirmeyi amaçlamışlardır.⁷²

Fareed Zakaria’ya göre liberalizm ve demokrasi birlikte bir anlam ifade etmektedir. Liberalizme ait bütün öğeler demokrasi konseptinden çıkartılırsa insanlar çete niteliği taşıyan yönetimlere maruz kalırlar. Francis Fukuyama Gayri Safi Milli Hasıla ile ölçülen gelişme ve demokrasi arasında bir bağ olduğunu savunur. Eğer bir ülke demokrasiyi teşvik etmek istiyorsa ekonomik gelişmeyi de teşvik etmesi gerekir. Fukuyama’ya göre sabit bir demokrasinin işleyişini sağlamak toplumun gelir düzeyi ile yakından ilgilidir.⁷³

⁷⁰ A.g.e.

⁷¹ Srdjan Vucetic, “From Southern to Southeastern Europe: Any Lessons for Democratisation Theory?”, **Southeast European Politics**, Vol. 2.; No. 3, Eylül 2004, s. 115.

⁷² Karacasulu, Çelebi, a.g.e.

⁷³ A.g.e.

Giderek genişleyen demokrasi teşviki alanı farklı ülkelerde devlet ve çok taraflı (multilateral) kuruluşlarda olmak üzere birçok kuruluşu da kapsamaktadır. Bunlara ek olarak siyasi partiler, özgür medya, ticari birlikler, iş kuruluşları, insan hakları grupları ve daha birçok sivil toplum kuruluşu demokrasi teşviki için önemli araçlardır. Demokrasi teşviki daha çok sayıdaki aktör, sayısı artan uluslararası yapılar, hakların korunması için yapılan antlaşmalar ve çıkarılan kanunlar, özgürlükler ve ulusal politikalara diplomasi ve ekonomik birleşmeler yoluyla uluslararası müdahalelerle gelişir ve şekillenir.⁷⁴

Robert Kagan'a göre ABD'nin ve Avrupa'nın uluslararası ilişkiler anlayışları farklıdır. Avrupa yeni dünya düzenini daha çok yumuşak güç kullanarak kanunlara, kurallara ve antlaşmalara dayandırırken, ABD yeni dünya düzenini daha anarşik bulmakta ve önleyici güç kullanmayı onaylamaktadır. Genel olarak devletler ve toplumlar demokrasi teşvikini onaylamakla birlikte bu devletlerin bunu uygulama yöntemleri konusunda ortak bir fikirleri yoktur. Bazılarına göre demokratikleşmeyi sağlamak için askeri güç gerekli iken diğerleri bunu uygun bulmamaktadır. Ayrıca demokratik devletler demokratik rejim değişikliklerini hayata geçirmek için ekonomik kısıtlamalar uygulama yöntemi üzerinde de anlaşmaya varamamışlardır.⁷⁵

Demokrasi teşvik yolları yukarıdan aşağıya (top down) ve aşağıdan yukarıya (grass-root/bottom up) olacak şekilde yönlendirilebilir. Yukardan aşağıya demokrasi teşviki siyasi alana, devlet kurumlarına ve siyasi elitlere yönelir. Elitler demokratikleşmeyi güçlendirmede önemli bir role sahiptir. Demokrasiye bağlı kalarak yetişen bu elitlerin demokratik kurumlar oluşturmaları beklenmektedir. Elitler uluslararası arenada demokrasi yanlısı aktörlerle uzlaşmaya çalışmaktadırlar. Fakat demokrasi demokratik rejime geçiş süreci sırasında elitlerin içsel uyumu sağlamaya çalışmalarının doğurduğu bir takım olumsuz sonuçlarla karşılaşmaktadır.⁷⁶

⁷⁴ A.g.e. , s. 4.

⁷⁵ A.g.e.

⁷⁶ A.g.e.

Diğer taraftan aşağıdan yukarıya demokrasi teşviki, demokrasi teşvikinin sivil toplum tarafından yönlendirilmesini kapsamaktadır. Tabandan gelişen bu hareket kültürel ve sosyo-ekonomik kuruluşların doğaları gereği demokratik olmalarını gerektirir. Dinamik bir yapıya sahip olan demokrasi yanlısı bir sivil toplum vatandaşlarda siyasi bilincin oluşmasını sağlayarak demokrasiyi teşvik edebilir. Bu durum toplumda demokrasi bilincinin oluşmasına ve diktatör rejimlere karşı tepki oluşmasına bağlıdır. Eğer sivil toplum zayıf ise aşağıdan yukarı demokrasi teşvikinin gerçekleşme ihtimali düşük olur.⁷⁷

Demokrasi teşviki hem ülke içinde hem de uluslararası arenada gerçekleşebilir. Bu hem “yatay” hem de “dikey” olabilir. Yatay gelişme içsel uyumlaştırma anlamına gelirken, dikey gelişme demokrasinin diğer ülkelere de aktarılması anlamına gelmektedir. Demokrasinin içsel yayılımı diğer ülkelere de sıçrayabilir. Bazı uluslararası kuruluşlar demokrasinin teşvikinde önemli role sahiptir. Avrupa Birliği, NATO, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı yalnızca Avrupa’da değil aynı zamanda dünya çapında demokrasiyi teşvik etmektedirler. Demokrasinin bu aktörler tarafından teşviki ülkelere ait kurumların ve değer yargılarının diğer ülkelere de transferini de beraberinde getirmiştir.⁷⁸

Ekonomik liberalleşme doğrudan demokratikleşme ile sonuçlanabilir. Diğer ülkelerin liberizasyonunu sağlamayı hedefleyen uluslararası kuruluşların oluşturacağı dış baskılar demokratikleşme için bir baskı oluşturabilir. Bu baskı otoriter rejimi iki şekilde etkileyebilir. İlk olarak uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan böyle bir baskı ticaret ve finansal çıkarları tehlikeye sokacak nitelikte olursa ekonomik güçlükler neden olabilir. İkinci olarak diplomatik baskılar ve uluslararası izolasyon, bu tür kriz dönemlerinde rejime olan güvenin sarsılmasına neden olabilir. Eğer müttefikler ve kurumsal ortaklar mevcut rejimi kabullenmezlerse, bu devlet rejiminin toplum tarafından ve elitler tarafından algılanış biçimini etkileyebilir. Söz konusu her

⁷⁷ A.g.e. , s. 5.

⁷⁸ Jon C. Pevehouse, “Democracy from the Outside-In? International Organizations and Democratization” **International Organization**, Vol. 56, No. 3. (Yaz, 2002), s. 516.

iki baskı da otoriter rejimin gücünü zayıflatabilir ve rejimin demokratikleşmesine neden olabilir.⁷⁹

Bölgesel kuruluşlar demokratik rejimlerin demokratik olmayan rejimleri içsel karışıklık anlarında bile liberalleşmeye zorlayabileceği mekanizmaların oluşumuna olanak sağlar. Bu kuruluşlar diplomatik rejim, ekonomik kısıtlamalar veya kuruluştan çıkartılma dahil olmak üzere bazı yollarla otokratik rejimlerin ortadan kalkmasına neden olabilir. Bu durum ekonomik liberalleşme süreci ile birlikte siyasi liberalleşmeye de zemin hazırlayabilir.⁸⁰

3.2. AVRUPALILAŞMA

Avrupalılaşma en basit tanımıyla Avrupa entegrasyonu sonucunda ortaya çıkan içsel değişimdir.⁸¹ Bu özellikle demokratik olmayan rejimlerin geçirdikleri dönüşüm sonrası AB üyesi olmaları ile daha da önem kazanan bir konu olmuştur. Avrupalılaşma birbirini etkileyen bazı mekanizmalar yoluyla çalışmaktadır. Bunlar AB'ye üyelik yolunda ekonomi alanında yerine getirilmesi gereken düzenlemeler veya sağlanması zorunlu olan temel hak ve özgürlükler gibi hukuki zorunluluklar; Avrupa entegrasyonu sonucunda ülkelerin ekonomik yapılarında ve bireylerin beklentilerinde ortaya çıkan değişim gibi objektif gelişmeler; bireylerin inançlarında, çalışma hayatı, siyaset ve sivil toplum gibi alanlarda Avrupa normlarının adaptasyonuna katkı sağlayacak subjektif değişimler olarak sıralanabilir.⁸² Öte yandan, Avrupalılaşma yapısal, çevresel, resmi ve resmi olmayan kurallar, prosedürler ve siyasi paradigmaların kurumsallaşmasının ardından, AB kararlarının oluşumunda pekiştirici bir etki yaratarak ülkelere ait iç meselelerin, ülkelerin kimliklerinin, siyasi yapılarının ve toplumsal politikalarının yakınlaştırılmasında etkili olmaktadır.⁸³

⁷⁹ A.g.m. , s. 521-522.

⁸⁰ A.g.m. , s. 524.

⁸¹ Maarten Vink, "What is Europeanization? and Other Questions on a New Research Agenda", **European Consortium for Political Research**, Essex, 2003, <http://www.essex.ac.uk/ECPR/publications/eps/onlineissues/autumn2003/research/vink.htm> (12.02.2007)

⁸² Emerson, Noutcheva, a.g.m. , s. 1.

⁸³ Vink, a.g.e.

Avrupalılaşma koşulluluk politikaları ve normların yayılması ve sosyal öğrenme yoluyla oluşan kurumsallaşma olarak tanımlanabilir. Koşulluluk ilkesine bağlı olarak beklenen gelişmeler kısa ve orta vadede gerçekleşebilirken, kimlik ve ilgilerin değişimi gibi derin konuların gerçekleşmesi ise daha uzun vadede oluşur. Siyasi sylenimde çıkar beklentilerine bağlı olarak değişim gerçekleşmesi kurumsal anlamda beklenen değişimden daha önce olabilir. Bunda çıkarların ve beklentilerinin değişmesi önemli bir oynar.⁸⁴

AB açısından ise Avrupalılaşma ye ülkelerin Avrupa entegrasyonunu oluştururken aynı zamanda bundan etkilendikleri interaktif bir süreçtir. Fakat Avrupa dışında kalan devletlerin kendilerini etkileyecek olan AB kararlarında kurumsal açıdan etkili olabilmelerine olanak sağlayacak bir durum söz konusu değildir. Bu da beraberinde Avrupalılaşmanın AB'ye ait bir dış politika aracına dönüşmesini getirir.⁸⁵

Avrupalılaşma kuralcı bir yaklaşımla siyasi aktörlerin kurumsal düzen içerisinde yönetim stratejilerine yön veren çok taraflı ve çok yönlü bir süreç olarak algılanmaktadır. Avrupalılaşma devlet faaliyetlerinin mantığının ve yapısının değiştiği bir süreçtir. Bu AB üyelerini de değişim sürecine katmaktadır. Avrupalılaşma ayrıca farklı siyasi organizasyonları ve yönetimleri ve Avrupa'ya ait çözüm yöntemlerinin AB sınırlarının dışına da teşvik edilmesini kapsamaktadır. Bu Avrupa projesinin mobilize olması ve yeni siyasi-coğrafyalara da yayılması anlamına gelmektedir.⁸⁶

Olsen, Avrupalılaşmayı beş farklı kullanım altında açıklamıştır. Bunlar dış sınırların değişimi; Avrupa düzeyinde yönetim kurumlarının oluşumu; ulusal ve ulus altı yönetim sistemlerin merkezi penetrasyonu; Avrupa'ya ait siyasi organizasyon ve yönetimlerin Avrupa sınırlarının dışına taşınması ve birlik ve siyasi açıdan daha

⁸⁴ Emerson, Noutcheva, **a.g.m.**

⁸⁵ **A.g.m.**

⁸⁶ Alun Jones, "Narrative-Based Production of State Spaces for International Region Building: Europeanization and the Mediterranean", **Annals of the Association of American Geographers**, Vol. 96, No. 2, 2006, s. 415-416.

güçlü bir Avrupa yaratma başlıkları altında toplanabilir.⁸⁷ Dış sınırların değişimi olarak Avrupalılaşıma tek bir yönetim sistemini ve Avrupa'nın bir kıta olarak ortak bir siyasi alana ulaşmasını tanımlamaktadır. Buna AB'nin sınırlarının genişleme yoluyla büyümesi örnek olarak verilebilir. Avrupa düzeyinde yönetim kurumlarının oluşumu, ortak eylemler yoluyla merkezi yapılanmanın sağlanması ve buna bağlı olarak siyasi koordinasyon ve uyuma ulaşılmasını ifade etmektedir. Anayasal prensiplere, yapılara ve uygulamalara dayanan resmi kurumlar ve düzenleyici kurallar bağlayıcı karar alma ve bunlara uymayı daha uygun bir hale getirecek olan ortamın oluşturulmasına katkı sağlar.

Ulusal ve ulus altı yönetim sistemlerinin merkezi nüfuzu, sorumlulukların ve yetkilerin farklı yönetim birimleri arasında bölünmesine neden olmaktadır. Bütün çok düzeyli yönetim sistemleri birlik ile farklılıklar arasında ve merkezi kordinasyon ile yerel özerklik arasında bir denge sağlamalıdır. Bu açıdan Avrupalılaşıma ulusal ve ulus altı yönetim sistemlerinin ortak bir Avrupa siyasi merkezine ve Avrupa normlarına adaptasyonu anlamına gelmektedir. Avrupa'ya ait siyasi organizasyon ve yönetimlerin Avrupa sınırlarının dışına taşınması, Avrupalı olmayan uluslararası aktörler ve kurumlar ile Avrupa arasındaki ilişkileri ve Avrupa'nın daha geniş bir dünya düzeninde edinmek istediği pozisyonu ilgilendirmektedir. Buna göre Avrupalılaşıma Avrupa değerlerinin diğer ülkelere ihracı ve uluslararası arenada Avrupa'ya ait çözümlerin daha etkili olması ile ilgilidir.

Siyasi açıdan daha güçlü bir Avrupa yaratma, Avrupa'nın tek ve bağımsız siyasi güç haline gelmesine, etki alanının genişletmesine, kendi merkezi yapılanmasına ve içsel adaptasyonuna hizmet etmektedir. Bu aynı zamanda, Avrupa'ya ait gelişmelerin Avrupa dışındaki yönetim sistemleri ve olaylar ile nasıl bir etkileşim içerisinde bulunduğu ile de yakından ilgilidir. Böylelikle, ulusal güvenlik, uluslararası barış, ulusal ekonomi hedefleri ve ekonomik gelişim arasındaki yakın ilişki demokrasinin teşvikini gündemde tutan unsurlar olmuştur.⁸⁸

⁸⁷ Johan P. Olsen, "The Many Faces of Europeanization", **Arena Working Papers**, WP 01/2, 2002, s. 3 http://www.arena.uio.no/publications/wp02_2.htm. (12.02.2007)

⁸⁸ Peter Burnell and Peter Calvert, "Promoting Democracy Abroad", **Democratization**, Vol.12, No.4, Ağustos 2005, s. 433.

Uluslararası arenada etkin bir güç olmayı hedefleyen AB, kendine ait norm ve değer yargılarını yayarak, Avrupalılaştırmanın etkisini güvenlik alanında göstermesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu açıdan Avrupalılaştırma Avrupa sınırları içinde veya çevresinde gerçekleşen ya da gerçekleşmesi olası uzlaşmazlıkların çözümünde etkili bir politika aracı olarak kullanılabilir. Bu hedefe üyelik perspektifinin yanı sıra AB'nin dış politika aracı olarak kullandığı programlarla da ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu sayede ortak çıkarlar kapsamında ülkelerin birlikte hareket etmeleri umulmaktadır. Gerçekten de, AB'nin AB'ye aday ülkelerin iç politikalarını etkileme ve şekillendirme konusunda önemli bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle müzakere döneminde AB siyasi kurumlarına ait değerleri, AB müktesabatını ve tavsiyelerini bu ülkelere taşımaktadır.⁸⁹

Sahiplenme ve sosyalleşme süreci ile transfer edilen değerler, normlar ve uygulamalar yukarıdan aşağıya (top-down) yaklaşımı yoluyla Avrupalılaştırma ile sonuçlanmaktadır. Buna bağlı olarak Avrupalılaştırma'nın sadece sahiplenme ve sosyalleşme ile birlikte ortak kimlik oluşturmaya katkı sağlaması da beklenmektedir. Ortak kimlik oluşumunun ülkelerin zamanla Avrupa dış politikasına paralel dış politikalar geliştirmeleri ile olanaklı olacağı düşünülmektedir.⁹⁰

Ulusal dış politikaların Avrupalılaştırması aşağıdan yukarı (bottom-up) yaklaşımı ile de gerçekleşebilir. Burada ulusal çıkarlar veya siyasi önceliklerin transferinden çok bunların Avrupa dış siyaset gündemine yansıtılması söz konusudur. Devletler AB'nin uluslararası arenadaki gücünü dış politika hedeflerini teşvik etmek için kullanırlar. Bu durumda Avrupalılaştırma belirli bir uluslararası kuruluşa üyelik yolu ile belirli uluslararası hedeflere ulaşmanın daha kolay bir hale gelmesi anlamına gelmektedir.⁹¹

⁸⁹ Ana Maria Dobre, "Europeanisation and Domestic Territorial Change: the Spanish and Romanian Cases of Territorial Adaptation in the Context of EU Enlargement", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Vol. 7, No. 3, Aralık 2005, s. 353.

⁹⁰ Spyros Economides, "The Europeanisation of Greek Foreign Policy", **West European Politics**, 11 Routledge Vol. 28, No. 2, Mart 2005, s. 472.

⁹¹ **A.g.m.**

Popescu'ya göre Avrupalılaşma süreci çatışma taraflarının önceliklerini ve inançlarını değiştirerek çatışma çözümü süreci üzerinde etkili olabilir. Fakat bu belirli koşulların sağlanması durumunda gerçekteşebilir. Bu koşullar Avrupalılaşmanın sağlayacağı faydaların çatışmaya taraf olan elit gruplara daha cazip gelmesi, çatışmaya dahil olan her iki tarafın da Avrupalılaşmaya karşı olumlu bir tutum sergilemesi, Avrupalılaşmanın bağımsızlığını isteyen ve çatışmaya dahil olan ülkenin koruyucusu konumunda bulunan ülke tarafından desteklenmesi, Avrupalılaşmanın faydalarının belirli bir ölçüde ve belirli bir zaman diliminde elde edilmesi ve çatışmanın çözümünde istekli olan tarafın AB tarafından desteklenmesine bağlı olarak oluşmaktadırlar.⁹²

Avrupalılaşma Avrupa sınırları içinde oluşabilecek uyuşmazlıklara çözüm üretmek açısından da önemlidir. Demokrasi ve çatışma çözümü arasında doğrudan bir bağ vardır. Güneydoğu Avrupa'daki mevcut çatışmaların çözümünde Avrupalılaşma başta AB olmak üzere Avrupa kurumlarının, çatışmanın sonuçlarını ve çatışma içerisindeki tarafları Avrupa yapılarına bağlayan bir süreç niteliği kazanmıştır.⁹³ Öte yandan, AB uluslarüstü kuruluşların katılımı, ve sunduğu yeni ortaklık ve yönetim modelleri ile bölgesel siyasi aktörlerin, kuruluşların yasallaşmasına olanak sağlayarak çatışmaları çözüme kavuşturmayı hedeflemektedir.⁹⁴

Buradan da anlaşıldığı gibi, ülkelerin Avrupa entegrasyonu sonucunda geçirdikleri içsel değişim, uyulması zorunlu ortak kurallar, geliştirilen ortak politikalar, Avrupa normlarına karşı eylemler olduğunda ortak çıkarların göz önünde bulundurmasına neden olmuştur. Bu yaklaşım kendisini özellikle 2. Dünya Savaşını izleyen dönemde etkin bir şekilde göstermiştir. 2. Dünya Savaşı'nın hemen ardından

⁹² Nicu Popescu, "Europeanization and conflict resolution: a view from Moldova", **European Centre for Minority Issues**, Germany,, 2004, s. 1, <http://ecmi.de/jemie/download/1-2004Comment02.pdf>. (10.02.2007)

⁹³ Michael Emerson, Gergana Noutcheva, "Europeanisation as a Gravity Model of Democratisation", **Centre for European Policy Studies Working Document** No. 214/ Kasım 2004. s. 5. http://shop.ceps.be/BookDetail.php?item_id=1175. (10.01.2007)

⁹⁴ Ana Maria Dobre, "Europeanisation and Domestic Territorial Change: the Spanish and Romanian Cases of Territorial Adaptation in the Context of EU Enlargement", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Vol. 7, No 3, Aralık 2005, s. 354.

siyasi bir gelişme olarak da yorumlanabilecek Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun 1951 yılında kurulması ile başlayan entegrasyon süreci zamanla kendi kimliğini kazanmış, norm ve değer yargılarını yaratmıştır. Güvenlik kaygılarının uluslararası arenada önemli bir rol oynadığı günümüzde AB, özellikle 2004 yılında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan genişlemesinin ardından yeni komşulara sahip olmuştur. Kendisine komşu bu ülkelerin farklı neden olabilecekleri olası güvenlik sorunları AB'yi bu ülkeleri kapsayan politikalar üretmeye itmiştir.

Böylelikle, AB'nin kuruluşundan bu yana büyük bir öneme sahip olan demokrasinin teşviki ve yaygınlaştırılması bu ülkeler kapsamında da önem taşıyan bir konu haline gelmiştir. Bu kapsamda, AB 2004 yılında şekillendirmeye başladığı Avrupa Komşuluk Politikası ile kendi çevresinde bir güvenlik ve istikrar alanı yaratmayı hedeflemiş ve bu ülkelerde demokrasinin geliştirilmesi gereği üzerinde önemle durmuştur. Bu açıdan Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerde demokrasinin teşviki ve yayılması AB tarafından önem verilen bir konudur.

3.3. AVRUPA BİRLİĞİ VE DEMOKRASİNİN TEŞVİKİ

Demokrasi AB için önemli bir iç unsur olma özelliğine sahiptir ve AB kuruluşundan bu yana yaşadığı genişleme hareketlerinde demokrasiye verdiği önemi göstermiştir. 2004 yılında Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ni kapsayan genişlemesinin ardından AB kendisini çevreleyen yeni komşularına yönelik olarak geliştirdiği Avrupa Komşuluk Politikası ile bu politika kapsamındaki ülkelerde demokrasinin teşvikini önemli bir öncelik olarak görmüştür.

3.3.1. AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATINDA DEMOKRASİ

Avrupa Birliği'nin temel prensiplerinden olan demokrasi Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Antlaşması'nın 6(1) maddesinde şu şekilde vurgulanmaktadır; “Birlik bütün üye ülkelerde geçerli olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, kanunun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuştur.” Bu ilke daha sonra 1997 Amsterdam Antlaşması ile onaylanmış ve 2003 yılında yürürlüğe

giren Nice Antlaşması'nda da aynen yer almıştır. Avrupa Birliği İçin Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı'nın ikinci bölümünü oluşturan ve Aralık 2002 Nice Avrupa Konseyi ile onaylanan Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi de demokrasinin AB için önemini vurgulamaktadır.

Maastricht Antlaşması madde 11(1)'e göre demokrasinin geliştirilmesi ve yayılması Birliğin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamındadır. Madde 177(2)'ye göre işbirliğinin geliştirilmesi konusundaki Birlik politikaları demokrasinin gelişimine katkı sağlamalıdır. Öte yandan, Nice Antlaşması üçüncü ülkelerle ilişkilerde ekonomik, finansal ve teknik yardım alanlarında demokrasinin önemine vurgu yapmaktadır.

21-22 Haziran 1993 tarihlerinde Kopenhag'da yapılan AB Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesi'nin ardından yayımlanan Sonuç Bildirgesi'nde tam üyelik için gereken şartlar belirlenmiştir. Kopenhag Siyasi Kriterleri'ne göre bir ülkenin AB'ye üye olabilmesi için demokrasinin güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarına saygı sahip olunması gereken özelliklerdir.⁹⁵ 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanan Amsterdam Antlaşması sonucunda insan haklarıyla ilgili Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uyma, tam üyelik için yazılı bir şart olmuştur.⁹⁶

Avrupa Birliği İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma'nın 1(2) maddesi Birliğin değerlerini şu şekilde özetler:

“Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve azınlıklara mensup kişilerin haklarını da içeren insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler, çoğulcu, ayırım gözetmeyen, hoşgörülü, adil, dayanışmacı ve kadınlar ile erkekler arasında eşitliğin hüküm sürdüğü bir toplumda, üye devletlerin hepsi için ortaktır.”

⁹⁵ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul:BETA, 2005, s. 103.

⁹⁶ **A.g.e.**, s. 114.

Avrupa Birliği İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Başlık V, Birliğin Dış Faaliyetleri, Kısım I, Genel Uygulama Hükümleri, Madde III-292 altında Birliğin dış faaliyetlerindeki politikasına yer vermiştir:

“Birlik’in uluslararası alandaki faaliyetleri, kendi kuruluşu, gelişimi ve genişlemesi sırasında esinlenilen ilkeler olan demokrasi, hukuk devleti, insan haklarının ve temel özgürlüklerinin evrenselliği ve bölünmezliği, insanlık onuru, eşitlik ve dayanışma ile Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın ilkelerine göre uluslararası yasaya saygı ilkeleri tarafından yönlendirilir ve dış dünyada bu ilkeleri daha ileri götürecek şekilde tasarlanır. Birlik, bu değerleri paylaşan üçüncü ülkeler ve bölgesel ya da küresel uluslararası örgütlerle ilişkiler geliştirmeye ve ortaklıklar kurmaya çabalar. Özellikle Birleşmiş Milletler çerçevesinde, ortak sorunlara çok taraflı çözümler bulunmasını teşvik eder.”

Ayrıca, Birlik, ortak politikaları ve faaliyetlerini tanımlar, izler ve de aşağıdaki amaçlara ulaşmak için uluslararası ilişkilerin tüm alanlarında yüksek derecede işbirliği için çalışır:

(a) Birlik’in ortak değerlerini, temel çıkarlarını, güvenliğini, bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak;

(b) demokrasi, hukuk devleti, insan hakları ve uluslararası hukuku pekiştirmek ve desteklemek...”

Buradan da anlaşıldığı gibi, demokrasi AB için kendi sınırları içerisinde olduğu kadar AB sınırları dışarisinde da son derece önemli bir yere sahiptir. AB nc ülkeler ile ilişkilerini şekillendirirken demokrasiyi n koşul olarak tutmakta ve ekonomik, finansal ve teknik alanlarda yapacağı yardımları buna bağlamaktadır.

3.3.2. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN GENİşLEMESİ VE DEMOKRASİ

Genişleme Avrupa Birliği’nin gündeminde srekliiliğe sahip bir konu olmuştur ve özellikle 1990lı yılların başından itibaren on Merkezi ve Doğu Avrupa lkesi ve Malta ve Kıbrıs’ın adaylıklarıyla da tekrar gündeme gelmiştir. 1957 Roma Antlaşması’ndan itibaren sınırlarını genişletmeye ve yeni üyeler kabul etmeye devam

eden AB bu yolla kendi norm ve politikalarını diğer ülkelere aktarmayı hedeflemiş bu yolla demokrasinin teşvikini sağlamaya çalışmıştır.

Avrupa Topluluğu insan haklarını korumayı ve demokrasinin teşvikini hedeflemiş ve bu ilkesi ilk olarak Tek Avrupa Senedi'nde belirtilmiştir. 1993'de yürürlüğe giren ve Avrupa Birliği'ni kuran antlaşmaya göre demokrasinin desteklenmesi ve hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının (OGDP) temel hedeflerindendir. Ayrıca Komisyon Mayıs 1995'te Topluluk ve üçüncü ülkeler arasındaki antlaşmalarda demokrasi ve insan haklarına saygıyı ön koşul olarak tutacağını belirten bir bildiriye kabul etmiştir.⁹⁷

Bununla birlikte, ekonomik bir topluluk olarak kurulan AB 1990lı yıllara gelene kadar kendisini demokrasinin teşvikine sistematik olarak adanmamıştır. Topluluk müktesebatının dokunulmazlığı gibi bazı prensipler İngiltere, Danimarka ve İrlanda'yı kapsayan ilk genişlemeyle oluşturulmuştur. Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Birliğe kabulü demokrasinin teşvikine ilk katkılar olarak yorumlanmaktadır. Çünkü üyelik için belirli demokratik koşulların sağlanması şart koşulmuştur.

1990lı yıllarda Finlandiya, Avusturya ve İsveç'i kapsayan genişleme sırasında söz konusu ülkelerin işleyen demokrasilere sahip olmaları nedeni ile demokrasiye diğerleri kadar vurgu yapılmamıştır. Öte yandan, Avrupa Birliği'ne üyelik sözü Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde demokrasinin geliştirilmesinde ve siyasi reformların hızının artırılmasında etkili olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin üyelikleri uzun bir süreci kapsamış olsa da entegrasyonun demokrasinin teşvikine katkı sağladığını söylemek mümkündür. Avrupa Birliği söz konusu ülkelerde üyelik perspektifi sayesinde demokrasinin etkili bir şekilde teşviki için iyi bir fırsat yakalamıştır.⁹⁸

⁹⁷ Karacasulu, Çelebi, **a.g.e.**, s. 7.

⁹⁸ **A.g.e.**, s. 7.

Diğer yandan, dış politika unsurlarını belirlerken iç politika unsurlarından bağımsız hareket etmeyen AB, uluslararası bir aktör olarak kendi normlarını kendisi için önemli bölgelere yaymayı hedeflemektedir. Frank Schimmelfennig'e göre AB söz konusu Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini demokratik değerlere, hukukun üstünlüğüne, çoğulcu siyasi ve ekonomik sistemlere, liberal iç ve dış politikalara sahip oldukları için genişleme sürecine dahil etmiştir. Buna göre, uluslararası bir topluluğun temsil ettiği değer yargılarını benimseyen ve bu topluluğun normlarına uyan ülkeler bu değerleri temsil eden kuruluşlara üye olmak isterler. Uluslararası kuruluşlar da bu normları sağlayan ülkeleri kendi aralarına almak için çaba harcarlar. Özetle bölgesel bir organizasyonun genişlemesi temsil ettiği norm ve değerlerin de genişlemesiyle doğru orantılıdır.⁹⁹

Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri açısından AB'ye üyelik, yeni oluşmakta olan liberal ekonomilerinin işleyişinin güvenliğini ve demokratik siyasi rejimlerinin varlıklarını koruyabilmeleri açısından önem taşımaktadır. Bu sayede demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler korunabilir ve her iki taraf da temsil edilen ortak değerlerin çatısı altında birleşmiş olur.¹⁰⁰ Kuruluşundan itibaren demokrasiye ve demokrasinin teşvikine önem veren AB zamanla üçüncü ülkeler ile olan ilişkilerinde demokrasinin bir ön koşul olmasını sağlamıştır. Uluslararası arenada etkin bir rol oynamayı hedefleyen AB kendi norm ve hedeflerini bu yolla üçüncü ülkelere ihraç etmektedir. Kuruluşundan sonra yaşadığı genişlemelerde üyelik perspektifi ile bunu sağlamış olan AB, 2004 genişlemesinin ardından oluşturduğu Avrupa Komşuluk Politikası ile bunu devam ettirmektedir.

3.3.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI VE DEMOKRASİNİN TEŞVİKİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından şekillenmeye başlayan yeni dünya düzeninde Avrupa uluslararası arenada etkin bir "sivil güç" olma yolunda

⁹⁹ Neill Nugent, **European Union Enlargement**, New York; Pgrave Macmillan, 2005, s. 4.

¹⁰⁰ **A.g.e.** , s. 7-8.

ilerlemiştir.¹⁰¹ AB doğu yönündeki genişlemesini tamamladıktan sonra genişleyen sınırlar doğrultusunda ortaya çıkan yeni komşularına yönelik politikalara daha fazla önem vermeye başlamıştır.¹⁰² AB koşulluluk ve sosyalleşme yolu ile komşu ülkelerde demokratikleşmeyi sağlamayı hedeflemiştir. Koşulluluk AB'nin ekonomik ve siyasi yardımlarını karşı tarafın siyasi ve ekonomik istekleri karşılması şartına bağlanmasıdır. Sosyalleşme ise AB'nin katı bir politika uygulamaktansa komşu ülkelerle ortak faaliyetler ve antlaşmalar yolu ile başarılı bir geçişi sağlaması anlamına gelmektedir.¹⁰³

Daha önceki bölüm de belirtildiği gibi Avrupa Komşuluk Politikası genişleme ile birlikte büyüyen sınırlara bağlı olarak güvenliğin artırılmasını hedeflemektedir.¹⁰⁴ Avrupa Komşuluk Politikası yeni komşular ve AB arasında bölünmelere neden olacak sınırların ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Bu kapsamda komşu ülkelere finansal kaynak ayrılmaktadır ve Eylem Planları ve Yıllık Raporlarla destek sağlanmaktadır.¹⁰⁵

Avrupa Komşuluk Politikası Avrupa Birliği'nin özellikle güney komşuları ile olan ilişkilerinde büyük öneme sahiptir. 1995 yılında Avrupa Akdeniz Politikası'nın hayata geçirildiği Barselona Konferansı ekonomik ve demokrasi ve insan hakları gibi siyasi konuların üzerine yoğunlaşmıştır. Buna bağlı olarak Avrupa Parlamentosu MEDA Demokrasi Programını devreye sokarak Akdeniz ülkelerindeki sivil toplum kuruluşlarına yardım sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, AB kendisini uluslararası arenada normların teşviki gibi yumuşak güç kullanan bir aktör olarak görmektedir.

¹⁰¹ Hans W. Maul, "Europe and the New Balance of Global Order", **International Affairs**, 81, 4 (2005), s. 778.

¹⁰² Roland Dannreuther, "Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy", **European Foreign Affairs Review**, Vol:11, 2006. s. 193, <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=6&hid=101&sid=b9958369-bb47-4330-b1fa-25ebe01a5fc2%40sessionmgr106> (15.05.2007)

¹⁰³ Alina Mungiu-Pippidi, "EU Enlargement and Democracy Process", içinde, Michael Emerson (ed.), **Democratisation in the European Neighbourhood**, Centre for European Studies: Brussels, Ekim 2005, s. 16.

¹⁰⁴ Roberto Aliboni, "The Geopolitical Implications of the European Neighbourhood Policy", **European Foreign Affairs Review**, Vol: 10, 2005, s. 1.

¹⁰⁵ Dannreuther, **a.g.e.**, s. 195.

Avrupa Komşuluk Politikası'nın geliştirilmesi ve Eylem Planlarının üstlenilmesi AB'nin etrafındaki ülkelerde demokrasinin teşviki konusunda yeni yollar açmıştır. Avrupa Komşuluk Politikası'nın oluşturulmasından itibaren Avrupa “demokrasi, çoğulculuk, insan haklarına saygı, sivil özgürlükler, kanunun üstünlüğü, temel iş standartlarının” siyasi istikrar ve güvenilir bir sosyal ve ekonomik kalkınma için önemini vurgulamıştır. Ayrıca AB hedefinin kendisini AB ile aynı değer ve hedeflere sahip ülkelere dönüşen bir çember içine almak olduğunu da vurgulamıştır.¹⁰⁶

AB Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelere diğer ülkelere oranla AB pazarına daha fazla entegre olmaları adına fırsatlar sunmakta ve kişilerin, malların, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı gibi uzun vadeli faydalar sunmaktadır. Komşu ülkeler uzun vadede AB iç pazarına girme, AB programlarında ve ulaşım ve enerji ağlarında yer alma ayrıcalıklarını yaşayacaklardır. Komşu ülkeler kanunun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına saygı, ekonomik reformlar ve dış politikada ortak hareket etmeyi gerektiren alanlarda işbirliğini arttırdıkça AB daha derin ilişkiler kurulması yolunda adım atacaktır.¹⁰⁷

Bu hedeflere ulaşmak amacı ile Avrupa Komşuluk Politikası Kapsamındaki ülkelere TACIS ve MEDA programları ile mali destek sağlamıştır. Ayrıca EIDHR (Avrupa Birliği İnsan Hakları ve Demokrasi İnisiyatifi) ile de söz konusu ülkelere yardım edilmiştir. 1 Ocak 2007 tarihinde söz konusu programlar Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) adı altında birleştirilmiştir. Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı Eylem Planları'nda bulunan önceliklere göre AB politika ve standartların ulaşmayı amaçlamaktadır.¹⁰⁸

Sonuç olarak, uluslararası arenada etkin bir güç olmayı hedefleyen AB bunu Avrupa'ya ait değerleri ve standartları üçüncü ülkelere ile olan ilişkilerinde sağlanması gereken koşullar yolu ile bu ülkelere aktarmayı hedeflemektedir. Avrupalılaşıma sürecinin oluşumunda büyük öneme sahip bu değerlerin en önemlisi

¹⁰⁶ Karacasulu, Çelebi, **a.g.e.** , s. 10.

¹⁰⁷ **A.g.e.**, s. 11.

¹⁰⁸ **European Neighbourhood Policy: Funding.**

olan demokrasi ve demokrasinin teŖviki üçüncü ölkeler ile olan ilişkilerde bir ön koşul halini almıştır. Bu kapsamda AB Avrupa Komşuluk Politikası dahilindeki ölkelerde demokrasiyi teŖvik etmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda çalışmanın bundan sonraki bölümünde AB ve Avrupa Komşuluk Politikası'nda yer alan Ortadoğı ölkelerinde demokrasinin teŖviki MAGREP ve MAŞREK ölkeleri olmak üzere iki bölümde incelenecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI KAPSAMINDA MAGREP ÜLKELERİ'NDE DEMOKRASİNİN TEŞVİKİ

Tarihsel, kültürel ve dilsel açıdan ortak özelliklere sahip olan beş Kuzey Afrika ülkesinden oluşan Arap Magrep Birliği'nin temelleri 1964 yılında Fas , Tunus, Libya ve Cezayir'in katılımı ile Tunus'ta gerçekleştirilen Magrep İktisat Bakanları Konferansıyla atılmıştır. Söz konusu konferansın sonucunda Magrep Daimi Danışma Konseyi oluşturulmuştur. Konseyin amacı söz konusu dört ülkede gelişme planlarının uyumlaştırılması, kordine edilmesi ve AB ile ilişkilerin ve bölgesel ticaretin düzenlenmesidir. 1988 yılında Cezayir'de devlet başkanlarının katılımı ile yapılan ilk zirvede Magrep Yüksek Komisyonu ve çeşitli alt komisyonlar kurulmuş ve 1989 yılında Fas'ta Arap Magrep Birliği'ni kuran antlaşma imzalanmıştır.¹⁰⁹ Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında Arap Magrep Birliği'ne üye olan Fas, Tunus Cezayir ve Libya'da demokrasinin gelişimi Avrupa Komisyonu'nun yayınlamış olduğu ülke raporları, eylem planları ve ilerleme raporları kapsamında incelenecektir.

4.1. FAS

19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl'ın başlarında Fas Avrupa ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Bu kendisini özellikle de Fransa ile yürütülen ekonomik ilişkilerde göstermiştir. 20. Yüzyılın başlarına gelindiğinde Fas'ın ekonomik kontrolü kendisine olan borçlarından dolayı Fransa'nın eline geçmiştir. 1904 yılında Fransa, İngiltere, İspanya ve Almanya Fas'ı paylaşmaya yönelik gizli antlaşmalar yapmışlardır. 1912-1956 yılları arasında Fas Fransız yönetimi altında bulunmuştur. 1956 yılına gelindiğinde Fas bağımsızlığını kazanmıştır.¹¹⁰ Fas'ın AB ile ilişkileri 1960 yılında başlamıştır. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında AB'nin önemli bir ortağı olan Fas'ın demokrasi ve insan hakları konularında kaydettiği gelişmeler Avrupa

¹⁰⁹ TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Arap Magrep Birliği (Arab Maghreb Union- AMU)**, (2006),<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=966&icerikID=1075&dil=TR> (22.06.2007).

¹¹⁰ William Spencer, **Middle East** , Washington: McGraw Hill/Dushkin, 2003, s. 120.

Komşuluk Politikası Fas Ülke Raporu, AB-Fas Eylem Planı ve Avrupa Komşuluk Politikası Fas İlerleme Raporu doğrultusunda incelenecektir.

4.1.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI FAS ÜLKE RAPORU VE DEMOKRASİ

Fas ve AB arasındaki ilişkiler 1960 yılında yapılan ticaret antlaşması ile başlamıştır ve daha sonra 1976 yılında ilk ortaklık antlaşması imzalanmıştır. Fas 1995 yılında başlatılan Barselona Süreci'ne dahil olmuştur. Şu anda Fas ile AB arasındaki ilişkiler Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında 2000 yılında yürürlüğe giren Ortaklık Antlaşması çerçevesinde yürütülmektedir. Fas'ın siyasi diyalog kapsamında insan hakları ve demokratikleşme konularına en yakın ülke olduğu vurgulanmaktadır.¹¹¹

Demokrasi ve kanunun üstünlüğü ile ilgili olarak Fas'ın 1962 Anayasasına göre anayasal, demokratik ve sosyal monarşi olduğu belirtilmektedir. Kral kabine toplantılarını yönetmekte, kanun çıkartmakta ve uluslararası antlaşmaları onaylama yetkisini elinde bulundurmaktadır. Fas Ülke Raporu'ndada parlamentonun yetkilerinin sınırlı olduğuna yer verilmektedir. Fas anayasası çok partili sistemi garanti etmektedir. Fakat partilerin aşırı merkezi oldukları ve kurumsal açıdan zayıf oldukları belirtilmektedir. Anayasa Krala Başbakanı ve hükümetin diğer üyelerini atama yetkisi vermektedir.¹¹² 1990'ların başında devletin merkeziyetçilikten uzaklaştırılmasında yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmış ve bu tarihten itibaren bölgesel yapılar oluşturulmaya başlanmış ve bu yapıların içinde devlet temsilcileri yer almıştır.¹¹³

Anayasa yargıçların bağımsızlığını ve hizmet sürelerini garanti etmektedir. Yargıçların tarafsızlığını sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Yargıya ulaşımın kolaylaştırılmasına yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Prosedürlerin

¹¹¹ EU Commission, **Neighbourhood Policy Country Report Morocco**, COM (2004) 373, (Staff Working Paper), 2004, s. 3.

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/morocco_enp_country_report_2004_en.pdf (25.06.2007)

¹¹² **A.g.r.** , s. 4.

¹¹³ **A.g.r.** , s. 6.

basitleştirilmesi, yasal danışma, dava sürelerinin kısaltılması ve cezaların uygulanma sürelerinin hızlandırılması gibi alanlarda gelişme kaydedildiği belirtilmektedir.¹¹⁴

Fas kamu hizmeti aşırı merkeziyetçilikten kaynaklanan bürokrasi ve hiyerarşiden olumsuz etkilenmektedir ve ücretler performansa ve etkinliğe göre düzenlenmemektedir. Fas yüksek bir rüşvet oranına sahiptir ve rüşvetin ülkenin ekonomik geri kalmışlığında önemli neden olduğu vurgulanmaktadır. Kamu Hizmeti Bakanlığı (Civil Service Ministry) yönetimde şeffaflığı arttırmaya yönelik bazı kampanyalar yürütmektedir. Fas Dünya Bankası'nın rüşvetle mücadeleyle yönelik faaliyetlerinde yer alması için temsilciler göndermektedir ve hükümet BM Gelişim Programı'nın konu ile ilgili düzenlediği toplantılara katılmaktadır.¹¹⁵

İnsan hakları ve temel özgürlüklerle ilgili olarak son yıllarda Fas'ın insan hakları üzerine mevzuat oluşturma konusunda çalıştığına yer verilmektedir. Fas İnsan Hakları Antlaşmaları'nı¹¹⁶ opsiyonel olan Sivil ve Siyasi Haklar ve İşkenceye Karşı Antlaşma dışında onaylamıştır.¹¹⁷ Anayasa dernek kurma, toplantı yapma, düşünce ve ifade özgürlüklerini garanti etmektedir. 2002 yılında dernek kurma prosedürünü basitleştiren derneklerin yapısını daha şeffaf hale getiren kanunlar kabul edilmiştir. Fakat uygulamada mevzuat tamamen kullanılmamaktadır. Toplu gösterilerde İçişleri Bakanlığının izni gerekmektedir.¹¹⁸ Medya özgürlüğü konusunda gelişmeler vardır fakat basın kanunu basın özgürlüğünü kısıtlayan unsurlar içermektedir. Gazetecilerin eleştirel yazılardan dolayı mahkemeye verildikleri belirtilmektedir. İki adet devlete ait televizyon kanalı bulunmaktadır ve radyo istasyonlarının sayısı sınırlıdır.¹¹⁹

Fas'ın devlet dini İslamdır fakat anayasa farklı dinlere mensup olanların ibadet özgürlüklerini garanti etmektedir. İslami kanunun din değişikliğini yasakladığı ve din değiştirenlere sınır dışı edilme de dahil olmak üzere cezalar uygulandığı

¹¹⁴ A.g.r. , s. 7.

¹¹⁵ A.g.r.

¹¹⁶ Bkz., Office of the High Commissioner for Human Rights, **Charter of the United Nations, 26 Haziran 1945**, <http://www.unhchr.ch/html/intlnst.htm> (21.06.2007)

¹¹⁷ **Neighbourhood Policy Country Report Morocco**, s. 8.

¹¹⁸ A.g.r.

¹¹⁹ A.g.r.

belirlenmektedir.¹²⁰ İşkence bireyin fiziksel bütünlüğünü korumaya yönelik kanunlar kapsamında suçtur. Fakat Fas ceza kanunu Fas'ın da taraf olduğu BM sözleşmelerine bağlı kalarak işkenceyi tanımlamamıştır.¹²¹ Raporda Fas'ın idam cezasını kaldırmaya yönelik 1989 Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Opsiyonel Protokolü'nü¹²² onaylamadığı fakat ülkede 1993 yılından bu yana idam cezası uygulanmadığı belirtilmektedir.¹²³

2004 yılında çıkartılan Bireysel Statü Kanunu'nun kadının ve ailenin statüsü konusunda yeni düzenlemeler içerdiğine değinilmektedir. Bunun kadının evlilik, boşanma mülk ve miras hakları konusunda gelişmelere neden olmasının beklendiğine yer verilmektedir. 2000 yılında Fas Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığı Önlemeye Yönelik Sözleşme'yi¹²⁴ onaylamıştır. Fakat ceza Kanunu aile içi şiddeti yasaklamasına rağmen yürütme konusunda sorunlar olduğu belirtilmektedir. 1962 Anayasası kadına siyasi haklar tanınmasına karşın uygulamaya yönelik ilk adımların 2000li yıllarda atılmaya başlandığına yer verilmektedir.¹²⁵

Çocukların çalışma yaşları ile ilgili kanunda yaşının Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmeleri ile uyumlu hale getirilmesi için düzenlemeler yapıldığı fakat bu kanunların ihlal edildiğine dair uygulamalar bulunduğu değinilmektedir. Çalışma Bakanlığının yaptığı bir araştırmanın çalışma yaşının altında bulunan 600,000 çocuğun %80'inin aileye ait tarım arazilerinde çalıştığına yer verilmektedir.¹²⁶

¹²⁰ A.gr.

¹²¹ A.gr.

¹²² Bkz., United Nations, **Elaboration of a Second Optional Protocol to the International Civil and Political Rights, Aiming at the Abolition of the Death Penalty**, A/RES/44/128, 1989, <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r128.htm> (17.06.2007)

¹²³ **Neighbourhood Policy Country Report Morocco**, s. 8.

¹²⁴ Bkz., Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, **Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women New York 18 Aralık 1979**, 2007, <http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/8.htm> (16.07.1007)

¹²⁵ **Neighbourhood Policy Country Report Morocco**, s. 9.

¹²⁶ A.gr.

Raporda resmi tahminlere göre 20,000 ile 30,000 arasında Sivil Toplum Kuruluşu'nun bulunduğu ve bunların büyük bir bölümünün demokrasi ve insan hakları alanında faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. Söz konusu kuruluşların düzenli diyalog yolu ile karar alma sürecinde yer almaya çalıştıkları fakat etkilerinin az olduğu ve finansal kaynaklarının yetersiz olduğuna yer verilmektedir.¹²⁷

Anayasa sendikal hakları garanti etmektedir ve işçiler sendika kurma ve sendikalara katılma konularında özgürdürler. Fakat tarım sektöründe çalışanların bu alanda haklarının sınırlı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca 2003 yılında çıkartılan bir kanun ile işçilerin sendika faaliyetlerinde yer almalarından dolayı işlerine son verilmesi yasaklanmıştır. 2002'de çıkartılan diğer bir yasanın ise ırka dayalı ayrımcılığı önlemeye yönelik olduğu belirtilmektedir.¹²⁸

Fas Ülke Raporu'nda Fas'ta resmi dilin Arapça olduğu fakat nüfusun %60'ının Berber kökenli olduğu ve Berberce konuştuklarına yer verilmektedir. Özellikle son yıllarda Berberi dilinin resmi olarak tanınması yönünde istekler bulunduğu ve 2004 yılında ilk defa okullarda Berberce öğretilmesine yönelik pilot projeler uygulandığı belirtilmektedir.¹²⁹

4.1.2. AB-FAS EYLEM PLANI VE DEMOKRASİ

Fas Ülke Raporu'nda belirtilen önceliklere göre hazırlanan AB-Fas Eylem Planı'nda demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile ilgili konuyla ilgili idari yapının oluşturulması, yasal mevzuat hazırlanması konusunda bilgi alışverişi yapılması ve desentralizasyona yönelik çabalara devam edilmesi gereği belirtilmektedir.¹³⁰

Yargıya erişimin kolaylaştırılması, yargısal prosedürlerin kısaltılması, aile kanunun uygulanmasına yönelik aile mahkemelerinin desteklenmesi, gençlere yönelik kanunların yeni ceza kanunu kapsamında desteklenmesi, hapisane

¹²⁷ A.g.r.,s. ,9.

¹²⁸ A.g.r.

¹²⁹ A.g.r.

¹³⁰ EU Comission, **EU/Morocco Action Plan**,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/morocco_enp_ap_final_en.pdf (14.05.2007)

yönetiminin modernleştirilmesi, yargıçların eğitilmesine yer verilmektedir.¹³¹ Rüşvetle mücadele konusunda ulusal bir rüşvetle mücadele stratejisi benimsenmesi, konuyla ilgili uzman yetiştirilmesi ve toplum bilinci yaratılmasının gereğine vurgu yapılmaktadır.¹³²

İnsan hakları ve temel özgürlüklerin uluslararası standartlarla uyumlu şekilde sağlanması, konu ile ilgili BM Konvensiyonları da dahil olmak üzere yasal uyumlaştırmanın ve reformların yapılması, insan haklarına yönelik her seviyede diyalog oluşturulması ve ulusal insan hakları eylem planının uygulamaya sokulmasına değinilmektedir.¹³³ Toplantı yapma ve ifade özgürlüğü ile ilgili kanunun BM Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne paralel olarak hazırlanması ve uygulanması, konu ile ilgili bilgi alış verişi yapılması, görsel medyanın liberizasyonuna yönelik kanunun desteklenmesine yer verilmektedir.¹³⁴

Kadın ve çocuk haklarının teşviki ile ilgili olarak kadına karşı uygulanan şiddet ve ayrımcılıkla mücadele edilmesi, BM Çocuk Hakları Konvensiyonu¹³⁵ kapsamında çocuk haklarının sağlanması, kadının sosyal ve ekonomik hayattaki rolünün artırılması ve işyerinde hamile kadınların korunması gereği belirtilmektedir.¹³⁶ 1998 Uluslararası Çalışma Örgütü Deklarasyonu ışığında temel sosyal haklar ve çalışma standartları konusunda durum analizi yapılmasına ve yönelik potansiyel tehditlerin hesaplanmasına yönelik diyalog oluşturulması beklenmektedir.¹³⁷

¹³¹ A.g.r.

¹³² A.g.r.

¹³³ A.g.r.

¹³⁴ A.g.r.

¹³⁵ Bkz., Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights , **Convention on the Rights of the Child 1989**, 2007, <http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/11.htm>, (21.07.2007)

¹³⁶ **EU/Morocco Action Plan.**

¹³⁷ A.g.r.

4.1.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI FAS İLERLEME RAPORU VE DEMOKRASİ

Fas'ın 27 Temmuz 2005 tarihinde AB-Fas Eylem Planını uygulamaya koyduğu ve Avrupa Komşuluk Politikası ile yakından ilgilendiği belirtilmektedir. Fas'ın AB ile olan ilişkilerinde “üst düzey statü” (advanced status) istediği ve Avrupa Komşuluk Politikası'nı bu amaç için bir araç olarak gördüğüne değinilmektedir. Kral'ın devletin modernleştirilmesi, demokratikleşmesi ve ulusal uzlaşma yönünde girişimlerde bulunduğu belirtilmektedir. Yapılan birçok siyasi reformun ekonomi alanında şeffaflığı sağlamaya yönelik olduğu vurgulanmaktadır.¹³⁸

Siyasi diyalog ve reformlar alanında demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile ilgili olarak yeni bir siyasi partiler mevzuatı hazırlandığı ve siyasi parti kurma ve partilerin finansmanı konularında gelişmeler kaydedildiği belirtilmektedir. Düzenlenen yeni seçim kanunda Parlamento'ya belirli sayıda kadın parlamenter alınmasına yönelik maddeler bulunduğu yer verilmektedir. Desentrilizasyon yönündeki çalışmaların sürdüğü, yolsuzlukla mücadele kanunun çıkartıldığı fakat Fas'ın Yolsuzluğa Karşı BM Konvensiyonu'nu onaylamadığı belirtilmektedir.¹³⁹ Yargı sisteminin insan ve finans kaynakları açısından yetersiz olduğu ve hapisane koşullarının iyileştirilmesi gereğinden bahsedilmektedir.¹⁴⁰

İnsan hakları ve temel özgürlükler konusunda ırka dayalı ayrımcılık, çocuk hakları ve işkenceye yönelik uluslararası konvensiyonlara konan koşulların kaldırılmaya başlandığı belirtilmektedir. 2005 yılında işkenceye karşı yeni bir kanunun kabul edildiği ve bunun uluslararası antlaşmalar kapsamında işkenceyi tanımladığı, bir suç saydığı ve uzun süreli hapis cezası da dahil olmak üzere cezalandırdığına yer verilmektedir.¹⁴¹

¹³⁸ EU Commission, **ENP Progress Report Morocco**, (Staff Working Paper), COM(2006)726, 2006, s. 2. , http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1511-2_en.pdf (05.05.2007)

¹³⁹ **A.g.r.** , s. 3.

¹⁴⁰ **A.g.r.**

¹⁴¹ **A.g.r.**

Ceza kanununa gazetecilere verilen hapis cezalarını önlemeye yönelik yeni bir madde ekleneceği fakat tam olarak sonuçlandırılmadığı belirtilmektedir. Görsel medya sektörünün liberalleşmesi konusunda gelişme kaydedildiğine yer verilmektedir. Toplantı yapma ve dernek kurma özgürlükleri üzerine yapılan yasal düzenlemelerin sivil toplum kuruluşlarının daha aktif hale gelmelerini sağladığı fakat bazı toplu gösterilerde polisin halka karşı şiddet uyguladığı veya göstericileri gözaltına aldığı belirtilmektedir.¹⁴²

Ayrıca, Fas'ın AB ile temel sosyal haklar ve çalışma standartları ile ilgili olarak Uluslararası Çalışma Örgütü 1998 Deklarasyonu kapsamında diyalog sürdürmektedir. Fakat bu alanda özellikle belirli sektörlerde çocuk işçi çalıştırma konusunda eksikler olduğu belirtilmektedir.¹⁴³

4.2. TUNUS

1500'lerden 1880'lere kadar Osmanlı himayesinde kalan Tunus'un Avrupa ile ilişkileri bu tarihten sonra özellikle İngiltere ve Fransa olmak üzere Batılı güçlerin etkisi altına girmesi ile başlamıştır.¹⁴⁴ Son dönemde ise AB-Tunus ilişkileri'nde Avrupa Akdeniz Ortaklığı başta olmak üzere önemli adımlar atılmış ve Tunus Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında AB'nin önemli ortaklarından biri olmuştur. Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde Tunus'un demokrasi ve insan hakları alanında kaydettiği gelişmelere Avrupa Komşuluk Politikası Tunus Ülke Raporu, AB-Tunus Eylem Planı ve Avrupa Komşuluk Politikası Tunus İlerleme Raporu kapsamında yer verilecektir.

4.2.1. Avrupa Komşuluk Politikası Tunus Ülke Raporu ve Demokrasi

Tunus ve AB arasındaki ilk diplomatik ilişkiler 1976 yılında başlamış ve ilk ortaklık antlaşması imzalanmıştır. 1995 yılında Barselona Süreci ile hayata geçirilen Avrupa Akdeniz Ortaklığı'nda Tunus Arap ülkeleri içinde EuroMed Kordinatörü

¹⁴² A.g.r. ,s. 4.

¹⁴³ A.g.r.

¹⁴⁴ Spencer, a.g.e. , s. 154.

olarak etkin bir rol üstlenmiştir. 1998'den bu yana söz konusu antlaşma AB ve Tunus arasındaki ikili ilişkilere temel oluşturmaktadır. Tunus'a MEDA Programı'ndan yıllık ortalama yaklaşık 85 milyon Euro taahhüt edilmiştir fakat sivil toplum, medya ve adalet gibi alanlarda uygulamalar yeterli düzeyde olmamıştır. Komisyon'un Tunus ile 2002-2006 dönemi finansal ortaklık stratejisi siyaset, ekonomi ve sosyal alanlar arasında denge kurmayı amaçlamaktadır. Tunus, Avrupa Birliği İnsan Hakları ve Demokrasi İnisiyatifi'nde yer almaktadır ve bu kapsamda 2002-2004 döneminde demokrasi ve insan haklarını teşvik eden sivil toplum girişimleri için yaklaşık 2 milyon Euro tutarında destek almıştır.¹⁴⁵

Tunus anayasal olarak başkanlık sistemine dayalı bir cumhuriyettir. Devlet başkanı yürütme organlarının da başıdır. Anayasada güçler ayrımı prensibi bulunmasına karşılık anayasa Cumhurbaşkanı'na özellikle de yasa teklifinde bulunma ve yasa çıkartma alanlarında yasama organının üzerinde bir güç vermektedir. Başkan aynı zamanda silahlı kuvvetlerin de başıdır. Cumhurbaşkanı Anayasa Konseyi (Constitutional Council) Başkanı'nı ve üyelerini atama yetkisine sahiptir.¹⁴⁶

Anayasa siyasi partilerin vatandaşların siyasi hayata katılımı konusunda eğitilmelerine destek olmaları gereğine vurgu yapmaktadır. Partiler demokrasi temeline dayanmalı ve din, dil, ırk, cinsiyet veya bölge ayrımı gözetmemelidir. Demokrasi ve örgüt kurmada anayasal garantiler bulunsa da Tunus'ta siyasi çoğulculuğun önünde bazı engeller bulunmaktadır. Bunlar siyasi parti kurma kriterlerinin yeteri kadar açık olmaması, parti yönetim koşullarının içişleri bakanı tarafından belirlenmesi ve iktidardaki partiyi destekleyen bir seçim sisteminin varlığıdır. Kurumlar ve siyasi hayat Devlet Başkanı'nın yönettiği Demokratik Anayasa Partisi (Democratic Constitutional Party) tarafından yönetilmektedir.¹⁴⁷

Cumhurbaşkanı yürütmenin de başıdır ve hükümet eylemlerini belirleyen başbakanı atama yetkisine sahiptir. Düzenleme alanında Cumhurbaşkanı geniş

¹⁴⁵ EU Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Tunisia**, (Staff Working Paper)COM(2004)373, 2004, s. 3-5.

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/tunisia_enp_country_report_2004_en.pdf (12.05.2004)

¹⁴⁶ **A.g.r.**, s. 6.

¹⁴⁷ **A.g.r.**

yetkilerle; uygulama hükümleri (implementing decrees) ve tamamlayıcı hükümler (complementary decrees), donatılmıştır.¹⁴⁸

1989 yılında yönetimin merkeziyetçilikten uzaklaştırılması yönünde bir politika başlatılmış ve bölgesel konseyler kurulmuştur. Bu konseylerin seçimle belirlenen üyelerinin başında devleti temsil eden vali bulunmaktadır. Tunus Hükümeti'nin 2002-2006 yılı Onuncu Kalkınma Planı bölgesel merkeziyetçilikten uzaklaşmak için kaydedilmesi gereken gelişmeleri belirtmektedir. Örneğin, bölgesel bir vergi oluşturulması yoluyla yerel yönetimlere idari ve finansal özerklik sağlanması amaçlar arasında sayılmıştır. Fakat söz konusu politikanın hayata geçirilmesinde başarılı olunmamıştır.¹⁴⁹

Bağımsız bir yargının kurumları kanunla belirlenmiştir. Fakat Üst Düzey Yargı Konseyi (Supreme Judicial Council) ve Kamu Dava Dairesi (Public Prosecutor's Office) yürütme organının etkisi altındadır. Yargıçların görev yerlerinin sabitliği ilkesi henüz sağlanamamıştır ve yargıçların görev yerlerinin her an değiştirilebilmesi söz konusudur.¹⁵⁰

Tunus kamu hizmeti özellikle merkezi yönetim düzeyinde genellikle nitelikli ve göreceli olarak etkin personellerden oluşmaktadır. Fakat kamu hizmeti fazla merkezi, hiyerarşiktir ve iktidarda bulunan partiyle yakın ilişki içerisinde. Ayrıca kamu harcamaları bütçe üzerinde önemli bir yük oluşturduğu belirtilmektedir.¹⁵¹ Tunus Uluslararası Şeffaflık çizelgesinde (the Transparency International table) otuz dokuzuncu sırada yer alarak bu alanda en önde bulunan Arap ülkesi konumundadır. Rüşvet ve gücün suistimal edilmesi konularında Tunus yönetimi tarafından ağır yaptırımlar uygulanmaktadır.¹⁵²

Tunus Anayasası fikir, ifade, toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüklerini garanti etmektedir. Fakat AB-Tunus Ortaklık Konseyi görüşmelerinde AB Tunus'un

¹⁴⁸ A.g.r.

¹⁴⁹ A.g.r.

¹⁵⁰ A.g.r.

¹⁵¹ A.g.r.

¹⁵² A.g.r.

özellikle ifade ve dernek kurma özgürlüğü konularında insan haklarına saygı konusunda daha fazla çaba harcanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu türden özgürlüklerin demokratikleşme sürecinin baş aktörleri olduğu ve ekonomik ve sosyal kalkınmayla da yakın ilişkisi bulunduğu belirtilmiştir.¹⁵³

Dernekler gerekli belgelerin hazırlanmasından sonra üç ay içerisinde yasal olarak tanınmaktadır. Fakat bazı dernekler yasal olarak tanınmamış veya başvuruları Hükümet tarafından ret edilmiştir. Mevcut yasal düzen bağımsız bir sivil toplumun oluşması için gerekli zemini oluşturmamaktadır. 8000 sivil toplum kuruluşu arasında yapılan bir araştırma gerçekten bağımsız olanların sayısının çok düşük olduğunu göstermiştir. Sivil toplum kuruluşlarının devlet otoritelerinden kaynaklanan sorunlar yaşadığı ve bu kuruluşların üyelerinin tehditlere maruz kaldıkları belirtilmektedir.

Bütçe açısından ise dernek faaliyetlerinin finansmanı için İçişleri Bakanı'nın onayı gerekmektedir. Bu uygulamadan dolayı birçok sivil toplum kuruluşu sorun yaşamaktadır ve buna bağlı olarak insan hakları ve demokrasi alanlarında yürütülen bazı çalışmalar engellenmiştir.¹⁵⁴

Tunus anayasası basın ve yayın özgürlüğünü garanti etmektedir, fakat Basın Kanunu (Press Code) bu özgürlüğü basın ve yayın kontrolü, periyodik yayınların denetlenmesi, yabancı yayınların dağıtımının denetlenmesi gibi kısıtlamalarla engellemektedir. Ayrıca medya, gazete ve yabancı yayınlar üzerinde sansür uygulanmaktadır. Bu tür uygulamaların varlığı uluslararası gözlemciler ve sivil toplum örgütleri tarafından da doğrulanmaktadır. Ayrıca telefon, faks ve internet gibi kişisel iletişim araçları da yetkililer tarafından kontrol edilmektedir. İnternet kullanıcıları yabancı sitelere direk olarak bağlanamamaktadır. Yurt dışı bağlantılar merkezi bir yapıya sahip olan Tunus İnternet Ajansı'nın (Tunisian Internet Agency) onayını almak zorundadır.¹⁵⁵

¹⁵³ A.g.r. , s. 7.

¹⁵⁴ A.g.r. , s. 8.

¹⁵⁵ A.g.r.

Ceza Kanunu etnik ve dini ayrımcılığı yasaklamaktadır. Tunus etnik açıdan homojen bir yapıdadır ve Berber ve Amazih azınlık bulunmaktadır. Devletin resmi dini İslam'dır. İslam aynı zamanda Cumhurbaşkanının da dinidir. Tunus'ta küçük bir Yahudi azınlığı bulunmaktadır. İslam anayasal açıdan bir önceliğe sahip olmasına rağmen devletin yürürlükteki uygulamaları laik prensiplere dayanmaktadır. Uluslararası kanun açısından Tunus her türlü ırksal ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesini kabul etmiştir.¹⁵⁶ Ceza Kanunu'nda işkence bir suç sayılmasına rağmen işkence ve diğer insanlık dışı uygulamaların yetkililer tarafından tolere edildiği belirtilmektedir ve işkence suçuyla mücadele için etkili bir hukuksal eylemin olmamasına dikkat çekilmektedir.¹⁵⁷

Anayasa kasıtlı gözaltına almayı yasaklamaktadır ve tutukluluğu yargısal kontrole bırakmaktadır. Fakat sivil toplum kuruluşlarının raporlarına göre tutukluluk sürecinin kanunla belirtilen sınırları aştığı durumlar bulunmaktadır. Tunus hapishanelerinde aşırı doluluktan kaynaklanan sorunlar yaşanmaktadır. 2003 yılında İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Üst Komitesi (Higher Committee on Human Rights and Fundamental Freedoms) hapishane koşullarının iyileştirilmesi için bir komite oluşturulmasını istemiştir ve oluşturulan komitenin hazırladığı raporlar doğrultusunda bazı önlemler alınmıştır.¹⁵⁸ Ceza kanunu vatan hainliği ve yüksek kusurlu cinayet durumlarında ölüm cezasına onay vermektedir. Bu kanun halen yürürlüktedir fakat uygulamada ertelenmektedir. En son uygulama 1992 yılında yapılmıştır.¹⁵⁹

Fırsat eşitliği konusunda Tunus Anayasası bütün vatandaşların eşit haklara sahip olduğunu, aynı yükümlülöklere sahip olduklarını ve bütün Tunus vatandaşlarının kanun önünde eşit olduklarını belirtmektedir. Devlet Kadından Aileden ve Çocuktan Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın koruması altında cinsiyet eşitliğini Tunus'un gelişim hedeflerinden biri olarak kabul etmiştir. İş Kanunu işyerinde cinsiyete dayalı ayrımcılığı önlemeye yönelik önlemler içermektedir. Fakat

¹⁵⁶ A.g.r. , s. 9.

¹⁵⁷ A.g.r.

¹⁵⁸ A.g.r.

¹⁵⁹ A.g.r.

Tunus'ta kadın erkek eşitliğini engelleyen kanunsal bazı ayrımcılıklar bulunmaktadır. Buna örnek olarak kadınların miras ve ailevi haklarını kısıtlayan İslam ve Şeriat kanunu gösterilmektedir. Ceza kanunu evlilik içi suistimale karşı katı tedbirler içerse de evlilik içi şiddetin aile içinde çözülmesi gerektiği fikri yaygın olarak kabul görmektedir.¹⁶⁰

Tunus Anayasası ve İş Kanunu ticari birlik kurmayı garanti etmektedir. Teknik olarak sendikalara işçi haklarını savunma yönelik haklar verilmektedir. Bunlar özellikle de işverenlerin sendika üyelerinin işten çıkartılmasında daha ihtiyatlı davranmalarına ve çalışma müfettişlerinin onayını almaları suistimalleri ve olası yıldırımların önüne geçmekte etkilidir. Tunus'ta sadece iki tane sendika bulunmaktadır. Bunlar Tunus Tarım ve Balıkçılık Sektörü İşçileri Birliği ve Tunus Genel İş Sendikasıdır. Tunus Genel İş Sendikası devletten ve iktidardaki partiden bağımsız olmasına karşın eylem özgürlüğünde fiili kısıtlamalar bulunmaktadır.¹⁶¹

4.2.2. AB-TUNUS EYLEM PLANI VE DEMOKRASİ

Bu rapor doğrultusunda hazırlanan Tunus Eylem Planı'nda demokrasi ve kanunun üstünlüğü alanında kısa dönemde Tunus halkının her kesiminin siyasi hayata katılımının arttırılmasını, sivil toplumun rolünün geliştirilmesini, Tunus Parlamentosu ve Avrupa Parlamentosu üyelerinin eylem planında belirtilen önceliklere göre fikir alışverişinde bulunmalarını, Ortaklık Antlaşmasına göre demokrasi konusunda siyasi diyalog ve kanunun üstünlüğü ile ilgili olarak bir alt komite oluşturulmasını ve siyasi partilerin demokratikleşme sürecine katılımlarının desteklenmesi gereği üzerinde durulmuştur. Orta dönemde ise Tunus'un daha şeffaf bir yönetime sahip olması için yapılması gereken idari reform konusundaki çabalarının desteklenmesine yer verilmektedir.¹⁶²

¹⁶⁰ A.g.r.

¹⁶¹ A.g.r.

¹⁶² EU Comission, **EU/Tunisia Action Plan**,

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/tunisia_enp_ap_final_en.pdf (15.06.2007)

Yargı sisteminin etkinliğinin ve bağımsızlığının artırılması ve hapishane koşullarının iyileştirilmesi konusunda yargı prosedürlerinin ve savunma hakkının etkinliğinin artırılması, ceza reformunun sağlamlaştırılması, tutukluluk ve hapishane koşullarının iyileştirilmesi, mahkum haklarının gözetilmesi, hapishane personelinin eğitilmesi ve mahkumlara topluma yeniden uyum sağlayabilmelerine yönelik eğitim verilmesi, özellikle yargıya erişim ve yargının modernizasyonu konusunda reformların desteklenmesi üzerinde durulmaktadır.¹⁶³

İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygı konusunda ulusal yasaların BM tavsiyeleri doğrultusunda uluslararası yasalar ile uyumlu hale getirilmesi, insan hakları ile ilgili konularda BM İnsan Hakları Komisyonu kapsamında diyalog geliştirilmesi, kanun uygulayıcılarının insan hakları konusunda eğitilmeleri gereğine dikkat çekilmiştir.¹⁶⁴

Dernek kurma ve ifade özgürlüğü ve medya çoğulculuğunun BM Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilmesi konusunda, BM Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Komitesi'nin ve sivil toplum kuruluşlarının tavsiyeleri ile ifade ve fikir özgürlüğü ve dernek kurma özgürlüklerinin teşvik edilmesi, kişisel bilgilerin korunmasıyla ilgili yasaların güçlendirilmesi, yabancı yayınların dağıtımını da dahil olmak üzere enformasyon sektörünün özelleştirilmesi, yazılı ve görsel medyanın geliştirilmesi ve internete erişimin serbestleştirilmesi, Tunus ve AB arasında istekli olan sektörlerde ortaklık ve değişimin teşvik edilmesi, insan hakları ve sivil toplumun teşviki için oluşturulan Ortaklık Antlaşması taslağında belirtilen önceliklere göre ortaklığı teşvik edilmesi istenmektedir.¹⁶⁵

Kadın ve çocuk haklarının korunması ve teşviki ile ilgili olarak kadının sosyal ve ekonomik gelişiminin güçlendirilmesi, uluslararası konvensiyonlarla bağlantılı olarak kadınlara karşı uygulanan ayrımcılık ile mücadelenin sürdürülmesi, çocuk haklarının ilgili BM Komitesi ile uyumlu olarak geliştirilmesi gerektiği

¹⁶³ A.g.r.

¹⁶⁴ A.g.r.

¹⁶⁵ A.g.r.

belirlenmektedir.¹⁶⁶ Temel sosyal haklar ve işçi standartları konusunda diyalog geliştirilmesi ve bu yolla durum analizi yapılması potansiyel sorunlar ve bunlara karşı alınması gereken önlemlerin belirlenmesi istenmektedir.¹⁶⁷

4.2.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI TUNUS İLERLEME RAPORU VE DEMOKRASİ

Avrupa Komşuluk Politikası Tunus İlerleme Raporu'nda Haziran 2005'te üstlenilen AB/Tunus Eylem Planı 2006 yılında yürürlüğe girdiği ve şu anda AB ve Tunus arasındaki ilişkiler için bir taslak oluşturduğu belirtilmektedir. Siyasi ve güvenlik konuları üzerine diyalogda özellikle son zamanlarda başlangıçtakine göre daha az gelişme olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁸

İnsan Hakları ve Demokrasi Alt Komitesi tarafından yapılan hazırlıklar halen prosedürler üzerine yoğunlaşmaktadır. Aralık 2005'te imzalanan yargı sisteminin modernleştirilmesi programının yürürlüğe sokulması gerektiği belirtilmektedir. AB ile birlikte yürütülen sivil toplum projelerinden özellikle Tunus İnsan Hakları Birliği'nin hayata geçirilmesi konusunda sorunlar yaşandığına dikkat çekilmektedir.¹⁶⁹

Şubat 2005'te demokratik kurumların ve kanunun üstünlüğünün işleyişini desteklemek amacı ile Danışmanlar Odası (Chamber of Counsellors) kurulmuştur. Söz konusu denetleme kurulunun üyelerinin bir bölümü Cumhurbaşkanı tarafından atanmış, bir bölümü yerel yönetimler ve ticari birlikler tarafından seçilmiştir.¹⁷⁰

Yargı sisteminin modernleştirilmesi programının finansmanı için Aralık 2005'te yapılan antlaşma tamamen uygulanmamaktadır. Raporda bu programın

¹⁶⁶ A.g.r.

¹⁶⁷ A.g.r.

¹⁶⁸ EU Commission, **ENP Progress Report Tunisia**, (Staff Working Paper), COM(2006)726, 2006, s. 2, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1510_en.pdf (15.06.2007)

¹⁶⁹ A.g.r. ,2.

¹⁷⁰ A.g.r.

gelecekteki AB programları için örnek oluşturacağına değinilmiş ve bunun Tunus için olumlu katılımını gösterebileceği bir fırsat olduğu belirtilmiştir.¹⁷¹

Raporda insan hakları ve temel özgürlükler açısından dernek kurma ve ifade özgürlüğü alanlarında çok az gelişme kaydedildiği ve bağımsız sivil toplum kuruluşlarının eylemlerinin engellendiği belirtilmektedir. Günlük gazete ve dergilerin basım sayılarının teminata tabi tutulması 2006 yılında durdurulmuştur fakat yabancı yayınlar için teminat istemi ve sınırlamalar devam etmektedir. Uygulamada ise medyanın reklam yapamaması gibi bir çok kısıtlama ile karşılaşıldığına dikkat çekilmektedir.¹⁷² Ayrıca, Tunus İnsan Hakları Derneği ile devlet yöneticileri arasındaki ilişkilerde sorunlar bulunduğu bunun da derneğin işleyişini olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir. AB tarafından finanse edilen diğer sivil toplum projelerinde de gelişmenin yeterli düzeyde olmadığı belirtilmektedir.¹⁷³ Öte yandan, gözaltı ve tutukluluk koşullarının iyileştirilmesine yönelik çabalar bulunduğu ve Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'ne tutuklama merkezlerine ve hapishanelere düzenli olarak denetim amaçlı ziyaret yapma yetkisi verildiği belirtilmektedir.¹⁷⁴

4.3. CEZAYİR

1871 yılında resmen bir Fransız kolonisi durumunu alan Cezayir 1962 yılında bağımsızlığına kavuşana kadar Fransa'nın kontrolü altında kalmıştır. Avrupa için özellikle petrol ve doğalgaz açısından önem taşıyan Cezayir'in en önemli ticaret ortağı AB'dir.¹⁷⁵ Cezayir ve AB arasında Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde yayınlanmış ülke raporu, eylem planı ve ilerleme raporu bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında AB-Cezayir ilişkilerinin Cezayir'in demokratik gelişimine sağladığı katkılar Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Enstrümanı Cezayir Strateji Belgesi 2007-2013 ve Ulusal Gösterge Programı 2007-2010 kapsamında incelenecektir.

¹⁷¹ A.g.r..

¹⁷² A.g.r.

¹⁷³ A.g.r. , s. 3.

¹⁷⁴ A.g.r.

¹⁷⁵ Spencer, a.g.e. , s. 41.

2005 yılından bu yana AB ve Cezayir arasındaki ikili ilişkiler Ortaklık Antlaşması kapsamında yürütülmektedir. Ortaklık Antlaşması iki taraf arasında serbest ticaret alanı yaratmayı hedeflemektedir ve AB ve Cezayir arasında siyasi, ekonomik, sosyal, bilimsel ve kültürel alanda ortaklık için bir zemin oluşturmaktadır. Cezayir Hükümeti'nin Ortaklık Antlaşmasını yürürlüğe sokmak için çaba gösterdiği belirtilmektedir.¹⁷⁶ AB'nin 2007-2013 stratejisi kapsamında demokrasi ve insan hakları, kanunun üstünlüğü ve iyi yönetim; yargı sistemi reformu, organize suçla mücadele, kara para aklama ve terörle mücadelenin desteklenmesi yer almaktadır.¹⁷⁷

Cezayir'de şu anda yürürlükte olan anayasaya göre yönetim sistemi yarı başkanlık sistemi olarak tanımlanmaktadır. Uygulamada yetki Başkanın elindedir. Son seçimler Nisan 2004'te yapılmıştır ve birden fazla partinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Seçimlerde şeffaflık konusunda gelişmeler olduğu belirtilmektedir. Cezayir çok partili ve iki meclisli bir Parlamente'ye sahiptir.¹⁷⁸

Cezayir Anayasası çoğulculuğu destekler niteliktedir fakat uygulamada 1992'den bu yana süren acil durumun neden olduğu sorunlarla karşılaşmaktadır. Acil durum siyasi kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının etkin şekilde çalışmalarını engellemektedir. Fakat siyasi arenada farklı görüşleri temsil eden partiler bulunmaktadır. Toplam siyasi parti sayısı elliyi geçmektedir fakat bunlardan sadece onu aktif olarak faaliyet göstermektedir. Hükümet başkanı Başkan tarafından atanır ve yürütmeden sorumludur.¹⁷⁹

Anayasa yargının bağımsız olduğunu belirtmektedir. Fakat tek parti döneminde siyasi baskılar yargının bağımsız işlemlerini engellemiştir. Hapishane ve tutukluluk koşullarının düzeltilmesine yönelik girişimler bulunmaktadır ve bu konuyla ilgili bir bakanlık kurulması planlanmaktadır. Yargı sisteminin, kanunun

¹⁷⁶ EU Commission, **European Neighbourhood and Partnership Instrument Algeria Strategy Paper 2007-2013 and National Indicative Programme 2007-2010**, s. 18.

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_algeria_en.pdf (16.06.2007)

¹⁷⁷ **A.g.r.**

¹⁷⁸ **A.g.r.**, s. 5.

¹⁷⁹ **A.g.r.**, s. 6.

üstünlüğü ilkesinin ve liberal ekonominin istikrarsız olması Cezayirli yöneticileri reform yapmaya iten nedenler arasındadır.¹⁸⁰

Cezayir Anayasası dernek kurma özgürlüğünü garanti etmektedir. Fakat dernek kurma özgürlüğü acil durum nedeniyle kısıtlanmaktadır. Aynı durum ifade ve toplantı yapma özgürlükleri için de geçerlidir. Rüşvet ve kara para aklama ekonominin liberalleşmesi döneminde oldukça yaygındır. Hükümet konu ile ilgili bazı önlemler almış olsa da sorunun tamamen önüne geçilememiştir.¹⁸¹

1990'da çıkartılan bilgi kanunu ile devletin gazeteler ve diğer bilgi edinme araçları üzerindeki tekeli azaltılmıştır, fakat 2001 yılından bu yana küçük düşürücü yazılara uygulanan cezalar artmakta ve bunun tanımı genişletilmektedir. Ayrıca devlet basım merkezleri, kağıt ithalatı, dağıtımı ve yayıncılık sektörü üzerinde tekele sahiptir ve beş tane gazeteyi kontrol altında bulundurmaktadır. Devlet radyo ve televizyon sektöründe de tekel durumundadır.¹⁸²

Anayasa dini özgürlükleri garanti etse de devlet dininin İslam olduğunu belirtmektedir. Anayasa her vatandaşın ırk, cinsiyet, fikir ve sosyal statü farkı gözetmeksizin eşit olduğunu vurgulamaktadır, fakat "Aile Kanunu" altında kadınları ikinci sınıf vatandaş statüsüne indirgeyen hükümler bulunmaktadır. Kadınların sosyal ve ekonomik yaşamdaki rolleri çok azdır ve 2004 yılında çalışan kadınların oranı toplam çalışan nüfus içinde %17,5 olmuştur. Kadınların siyasi yaşama katılım oranları da düşüktür.¹⁸³

Ulusal Gösterge Programı'nda hapisane sistemi reformu ve mahkumların sosyal hayata adaptasyonu ile ilgili olarak Cezayir Hükümeti'nin 1999 yılında yargı reformunu (Justice II) gündemine aldığı belirtilmektedir. Buna göre Cezayir Hükümeti'nin yargı reformu programı dört temel üzerine oturtulmuştur. Bunlar yasal yeniden gözden geçirme, insan kaynaklarının arttırılması, yargı sisteminin kullandığı

¹⁸⁰ A.g.r.

¹⁸¹ A.g.r. , s. 6.

¹⁸² A.g.r.

¹⁸³ A.g.r.

donanımların geliştirilmesi ve hapishane koşullarının iyileştirilmesidir. Avrupa Komisyonu reform programının ilk üç aşaması için 17 milyon Euro yardımda bulunacaktır. Topluluk projesi kurumsal gelişimi, adalet kurumları reformunu, personel eğitimini kapsamaktadır.¹⁸⁴

Söz konusu reform programının tamamen desteklenmesinin hapishane sektörü ve eski mahkumların sosyal entegrasyonlarının sağlanmasına yönelik çalışmalarla mümkün olacağı belirtilmektedir. Bu açıdan reform programı tutukluluk koşullarının iyileştirilmesi, mahkumların eğitimi ve sosyal hayata entegrasyonları ve ceza kurumlarının işleyişinin ve güvenilirliğinin artırılmasını hedeflemektedir.¹⁸⁵

4.4. LİBYA

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere, İtalya, Almanya ve Fransa gibi Batılı güçlerin mücadele alanı olan Libya 1951 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsızlığına kavuştuğu 1951'den 1969'a kadar anayasal monarşi ile yönetilen Libya 1969'dan sonra sosyalist cumhuriyet olmuştur ve bu yönetim şekli devam etmektedir.¹⁸⁶ AB-Libya ilişkileri açısından ise AB'nin Libya ile antlaşmaya dayalı resmi ilişkisi bulunmamaktadır. Nisan 1999'da BM yaptırımlarının durdurulmasının ardından Libya Barselona Süreci'nde gözlemci statüsü almıştır. Libya'nın BM Güvenlik Konseyi yaptırımlarını yerine getirdiğinde ve Barselona Süreci'ne ait müktesebat benimsediğinde Barselona Süreci'ne tam üyelik için davet edileceği belirtilmiştir. Libya 2004 yılında Barselona Süreci'ne tam üyelik konusunda hazır olduğunu bildirmiştir.¹⁸⁷

AB Libya'ya uygulamakta olduğu ekonomik amborgoyu ve silah ambargosunu 11 Ekim 2004 tarihinde Lüksemburg'ta toplanan AB Dışişleri Bakanları'nın aldıkları kararla kaldırmıştır. Libya'ya ekonomik ambargo 1988 yılında gerçekleşen ve İskoçya üzerinde düşen yolcu uçağına konan bomba

¹⁸⁴ A.g.r. , s. 26.

¹⁸⁵ A.g.r.

¹⁸⁶ Spencer, a.g.e. , s. 115.

¹⁸⁷ EU Comission, **Communication From the Comission European Neighbourhood Policy Startegy Paper**, 2004, .s. 12, <http://www.dellbn.ec.europa.eu/en/pev/strategy.htm> (17.06.2007)

sonucunda 270 kişinin ölümüyle sonuçlanan Lockerbie olayı nedeni ile olayın faillerinin teslim edilmesi için bir baskı aracı olarak BM tarafından uygulanmaya konmuştur. 1993 yılında Libya'nın, uluslararası hesapları dondurulmuş ve petrol sanayisi için ekipman temini yasaklanmıştır. Silah ambargosu ise, 1986'da yürürlüğe konmuştur. Fakat 1999 yılında Libya'nın söz konusu failleri uluslararası yargıya teslim etmesi üzerine BM, yaptırımları askıya almış ve 2003 yılında Libya'nın Lockerbie'de ölenlerin ailelerine tazminat ödemeyi kabul etmesi üzerine de tamamen kaldırmıştır. Libya'ya yönelik ambargoların kaldırılmasının çok önemli bir diğer sebebi de, ülkenin kitle imha silahları programından tamamen vazgeçmesi olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte ABD-Libya ilişkilerinin iyileşme sürecine girmesi üzerine Nisan 2004'te ABD, Libya'ya yönelik ekonomik ambargosunu büyük ölçüde kaldırmıştı. Nisan ayında Libya Devlet Başkanı Kaddafi'nin Brüksel'e yaptığı ziyaret de, AB-Libya ilişkilerine ivme kazandırmıştır.¹⁸⁸

AB-Libya ilişkilerinin iki önemli boyutunu, Libya'nın petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınması ve Libya'dan AB ülkelerine kaçak göçün önlenmesi konuları oluşturmaktadır. Nitekim Libya'ya yönelik ambargoların kaldırılması teklifi Libya ile petrol ve doğalgaz boru hattı anlaşması imzalayan İtalya tarafından getirilmiştir. Libya'dan, Sicilya'ya ulaşacak olan boru hattı oradan da Avrupa'nın diğer bölgelerine aktarılacaktır. Bunun yanı sıra, Libya'nın kaçak göçmenlerin Avrupa geçişini engellemek için daha etkili sınır koruma tedbirlerine ihtiyaç duyduğu, bunun için de Libya'ya çeşitli askeri malzemenin aktarılmasının zaruri olduğu İtalya tarafından vurgulanmıştır.¹⁸⁹

AB ile Libya arasındaki ilişkilerin ilerlemesi için Libya'nın Barselona Süreci'ne tamamen dahil olması gerektiği belirtilmektedir. AB ile antlaşmalara dayalı bir ilişkinin geliştirilmesinden sonra Libya'nın Avrupa Komşuluk Politikası'na katılımı iki taraf arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlayacaktır.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Tusam Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi, **AB'nin Libya Kararı**, (Working Paper), 2004, <http://www.tusam.net/degerlendirme.asp?id=97&sayfa=16> (11.07.2007)

¹⁸⁹ **A.g.e.**

¹⁹⁰ **Communication From the Comission European Neighbourhood Policy Startegy Paper**, .s. 12.

BEŞİNCİ BÖLÜM: AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI VE MAŞREK ÜLKELERİ

Maşrek Bölgesi İsrail, Filistin, Lübnan, Mısır, Ürdün ve Suriye'yi kapsamaktadır. Bölge ülkeleri genel olarak tarihsel açıdan uzun süreli rejimlerdir ve yönetici elit askeri, güvenlik ve ekonomi üzerinde etkin bir güce sahiptir. Ülke ekonomilerinin bir diğer özelliği ekonomide devlet müdahalesinin yüksek derecede olmasıdır. Söz konusu ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının etkinlikleri kısıtlanmakta ve ifade ve dernek kurma özgürlükleri konularında engeller bulunmaktadır.¹⁹¹ Çalışmanın bu bölümünde AB ile ilişkilerini Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında sürdüren Maşrek Bölgesi ülkelerinin demokrasi alanında kaydettikleri gelişmeler incelenecektir.

5.1. İSRAİL

İsrail 1948 yılında özgürlüğüne kavuştuğundan bu yana komşusu olan bölge ülkeleri ile özellikle sınırlar konusunda sorunlar yaşamıştır. Bu açıdan bölgenin tarihinde önemli bir yere sahiptir. Yahudi toplumunun egemen olduğu İsrail zamanla siyasi bir karakter kazanan siyonizm düşünce biçiminin de geliştiği yer olmuştur. 1967'de yaşanan İsrail-Filistin 6 Gün Savaşı'nın ardından İsrail Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni işgal etmiştir. Bunun ardından 1987 yılında başlayan Filistin intifadası günümüzde de İsrail-Filistin ilişkilerinin gelişimini belirleyen önemli bir faktör olagelmıştır.¹⁹² Ekonomi açısından AB İsrail'in en önemli ticari ortağıdır.¹⁹³ Günümüzde AB-İsrail ilişkileri Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında devam etmektedir. İsrail'in demokrasi ve insan hakları ile ilgili durumu Avrupa Komşuluk Politikası İsrail Ülke Raporu, AB-İsrail Eylem Planı ve Avrupa Komşuluk Politikası İsrail İlerleme Raporu kapsamında incelenecektir.

¹⁹¹ Stephen Jones, Michael Emerson., "European Neighbourhood Policy in the Mashreq Countries Enhancing Prospects for Reform", **Weltpolitik**, (Working Paper), No.229, Eylül 2005, s. 3.

¹⁹² Spencer, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁹³ European Commission, **The EU's Relations with Israel**, Nisan 2006, http://ec.europa.eu/external_relations/israel/intro/index.htm (11.07.2007)

5.1.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI İSRAİL ÜLKE RAPORU VE DEMOKRASİ

AB ve İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler 1959 yılında başlamıştır ve 1975 yılında ilk ortaklık antlaşması imzalanmıştır. 2000 yılında yürürlüğe giren AB-İsrail Ortaklık Antlaşması şu anda AB-İsrail ilişkileri için yasal zemin oluşturmaktadır. Antlaşmalar hükümetler, üst düzey resmi yönetimler ve parlamento düzeyindedir ve Avrupa Parlamentosu ile İsrail Parlamentosu arasında siyasi diyalog ve işbirliğini öngörmektedir. Antlaşma AB-İsrail Ortaklık Konseyi ve AB-İsrail Ortaklık Komitesi olmak üzere iki yapı oluşturmuştur ve her ikisi de siyasi ve ekonomik konuları ve bölgesel işbirliği konularını görüşmek için düzenli olarak toplanmaktadır.¹⁹⁴

İsrail AB ile ortak hedefler ve öncelikler doğrultusunda Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında olumlu gelişmeler kaydetmektedir.¹⁹⁵ Bu açıdan İsrail'in demokrasi ve kanunun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlükler, adalet ve içişleri gibi siyasi konulardaki durumu ve kaydettiği gelişmeler Avrupa Komisyonunun yayınlamış olduğu raporlar kapsamında incelenecektir.

Parlamente bir demokrasi olan İsrail'de parlamento tarafından seçilen Başkan devletin başıdır. İsrail bir anayasaya sahip olmamakla birlikte 1948 Bağımsızlık Bildirgesi anayasa görevini görmektedir ve Yargıtay'ın hazırlamış olduğu kanunlar yürürlüktedir. İsrail kendisini bir Yahudi Devleti olarak ilan etmiştir ve Bağımsızlık Bildirgesi'nde bütün vatandaşların din, ırk ve cinsiyet ayrımı olmaksızın eşit olduğu belirtilmiştir. Yasama yetkisi parlamentodadır. Yürütme organı merkezi hükümettir ve Başbakan'ın liderliğindeki bakanlar kabinesi tarafından yönetilir. Başkan genellikle en çok oy alan siyasi partinin liderini hükümeti kurması için atamaktadır.¹⁹⁶

¹⁹⁴European Comission, „European Neighbourhood Policy Country Report: Israel, (Commission Staff Working Paper),COM(2004)373, 2004,

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/israel_enp_country_report_2004_en.pdf (15.06.2007)

¹⁹⁵ A.g.r.

¹⁹⁶ A.g.r.

Yargı sistemi sivil veya olağan mahkemeler, İş mahkemeleri, Askeri mahkemeler ve Dini mahkemeler gibi diğer mahkemelerden oluşmaktadır. Yargıtay Adalet Yüksek Mahkemesi İsrail hukuk sisteminde son aşama olarak görev yapmaktadır ve Yargıtay Başkanı bütün yasal sistemin de başıdır. Askeri Mahkemeler, İş Mahkemeleri, Dini Mahkemeler ve İdari Mahkemeler Yargıtay tarafından denetlenir. Yargıçlar hem kişisel hem de mesleki özgürlüğe sahiptirler. Yargı atamaları siyasi değildir ve adayların niteliklerine bağlıdır.¹⁹⁷

İsrail siyasi haklar, kanunun üstünlüğü ilkesine saygı, gelişmekte olan sivil toplum açısından demokratik bir devlettir. İsrail Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesinin Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Antlaşması ve Kadınlara Yönelik Her Çeşit Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme olmak üzere iki opsiyonel protokol dışında kabul etmiştir.¹⁹⁸

İsrail 1967 yılında Gazze ve Batı Şeria'yı işgal ettiğinde kendisini burada işgalci bir güç olarak tanımlamamıştır. Buna bağlı olarak 4. Cenevre Konvansiyonu'nu¹⁹⁹ Batı Şeria ve Gazze'de uygulamaya sokmamıştır. İsrail'e göre Sivil ve Siyasi Haklar Üzerine Uluslararası Antlaşma Batı Şeria ve Gazze için uygulanmamalıdır. Fakat BM İsrail'i Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde işgalci güç olarak görmektedir ve BM İnsan Hakları Komitesi İsrail'i işgal altındaki topraklarda Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Antlaşması'nın uygulanmasından sorumlu bulmaktadır. AB İsrail Hükümeti'nin İsrail vatandaşlarını terörist saldırılardan koruma isteğini tanımaktadır. AB İsrail Hükümeti'ni haklarını uygularken Filistin halkının yaşamını ve insani ve ekonomik durumunu olumsuz yönde etkilemeyi amaçlayan eylemleri engellemeye yönelik maksimum çabayı göstermesi yönündeki isteğini belirtmiştir. İsrail'den uluslararası hukuka uygun olmayan idamları önlemesi

¹⁹⁷ A.g.r.

¹⁹⁸ A.g.r.

¹⁹⁹ Bkz., United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, **Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War**, 1950, <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/92.htm> (13.07.2007)

ve halkın yaşadığı evlerin zarar görmesinin engellenmesinin istendiği belirtilmektedir.²⁰⁰

Yargıtay ifade özgürlüğünün sadece çoğunluğa ait fikirleri belirtmek olmadığını aynı zamanda hükümeti de eleştirme özgürlüğü olduğunu vurgulamıştır. Ölüme ya da yaralanmalara neden olacak şiddet eylemlerini destekleyen yazılı ve sözlü ifadeler yasaklanmıştır. Ceza kanunu ırkçılıkla ilgili bütün yayınları yasaklamıştır. İsrail karşıtı ve uç noktadaki İslami grupları destekleyen yayınlar da yasaklanmıştır.²⁰¹ Örgüt kurma özgürlüğü ile ilgili olarak örgütün amaçlarından birisi İsrail devletine ve demokratik yapısına tehdit oluşturacak nitelikte ise veya örgüt illegal faaliyetleri örtmek için oluşturuluyorsa örgütün kuruluşu engellenmektedir.²⁰²

Basın özgürlüğü İsrail’de bütün medyaya uygulanmaktadır. Askeri Sansür Şefi basılı ve elektronik yayınları denetleme yetkisine sahiptir. Yabancı yayınlara, elektronik medya ve internete erişim kesintisizdir. Batı Şeria ve Gazze Şeridinde yabancı gazetecilerin raporları güvenlik ile ilgili nedenlerden dolayı askeri sansür birimlerinden onay almak zorundadır. Söz konusu alanlar özellikle Filistinli gazetecilere kapalıdır.²⁰³

Devletin resmi bir dini olmamakla birlikte Özgürlük Bildirgesi İsrail’i Yahudi toplumu için bir yurt olarak tanımlamıştır ve din özgürlüğünü garanti etmektedir.²⁰⁴ İşkence ve kötü muamele konularında Yargıtay İsrail güvenlik birimlerinin sorgulama sırasında fiziksel baskı uygulama yetkisi bulunmadığını belirtmiştir. Bu karar sorgulama sırasında düzenli işkence uygulamayla ilgili önemli değişimler sağlamıştır. İnsan hakları örgütleri de sorgulamalar sırasında fiziksel baskıların düzenli olarak uygulanmadığını belirtmektedir. Fakat ikinci İntifa’dan sonra işkence uygulaması ile ilgili yeni iddialar ortaya çıkmıştır. **Avrupa Komisyonu** İsrail Ülke Raporu’nda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu Özel Rapörtörünün 2003 yılında İsrail hapishanelerine girişinin engellendiği ve işkence iddialarına karşı

²⁰⁰ **European Neighbourhood Policy Country Report: Israel**, s. 5.

²⁰¹ **A.g.r.** , s. 6.

²⁰² **A.g.r.**

²⁰³ **A.g.r.**

²⁰⁴ **A.g.r.**

savunma yapması beklenen hükümet yetkilileri ile görüşmesinin engellendiği belirtilmektedir.²⁰⁵

Fırsat eşitliği açısından İsrail’de yüksek oranda eğitilmiş kadın bulunmaktadır ve son yıllarda kadınların yüksek mercili kamu görevlerinde yer alma oranları artmıştır. 2000 yılında İsrail Hükümeti toplumda kadının statüsünün geliştirilmesine ve eşitliğin teşvikine yönelik yeni tedbirler almıştır. Bunlar kadınlar için eşit haklar ve kadınlarla yönelik kanunların işleyişi ile ilgili düzenlemelerdir. Kadının statüsünün geliştirilmesi ile ilgili bir merci oluşturulmuştur ve bu merci cinsel tacizin engellenmesi üzerine oluşturulan kanundan sorumludur.²⁰⁶

İsrail sosyal, kültürel, ekonomik, çevre ve insan hakları konularında çeşitliliği olan bir sivil toplum yapısına sahiptir. 1990’lı yılların sonunda barışçıl faaliyetleri destekleyen sivil toplum örgütlerinin sayısı oldukça yüksek olmuştur fakat bu ikinci İntifada’dan sonra olumsuz yönde değişmiştir.²⁰⁷

Sendikalar Genel İşçi Federasyonuna bağlıdır. İsrail’de karşı görüşte bir ulusal işçi federasyonu da bulunmaktadır. Bu kuruluşlar hükümetten bağımsızdır. Genel İşçi Federasyonu grev yapma hakkını aktif şekilde kullanmaktadır. Fakat Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nden olup İsrail’de çalışan Filistinlilerin sendika kurma hakları bulunmamaktadır.²⁰⁸

Arap azınlığı, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Dürziler İsrail nüfusunun %20’sini oluşturmaktadır. Özgürlük Bildirgesi vatandaşlar arasında eşitliği vurgulasa da İsrail yasaları Yahudi çoğunluğunu gözetken kanun ve tüzükler içermektedir. Buna bağlı olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi 2003 yılında yürürlüğe giren “Vatandaşlık ve İsrail’e Giriş” kanunun özünün ayrımcılığa neden olabilecek potansiyele sahip olduğunu vurgulamıştır. 2003 yılında İsrail Komisyon Raporu’nda (Or Komisyonu) da belirtildiği gibi Arap azınlığı bütçeden pay alma, devlet

²⁰⁵ A.g.r. , s. 7.

²⁰⁶ A.g.r.

²⁰⁷ A.g.r. , s. 8.

²⁰⁸ A.g.r.

planlaması, iş bulma, sağlık ve eğitim alanlarında ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. Haziran 2001’de Yüksek Mahkeme İsrail Sivil Haklar Birliği’nden İsrailli Araplara devlet organlarında adil ve orantılı olarak temsil edilme hakkı konusunda bir istekte bulunmuştur. Arap azınlığının 2003 Milliyet ve İsrail’e Giriş Kanunu’ndan özellikle ailelerin yeniden bir araya gelmesi konusunda olumsuz etkilendiği belirtilmektedir.²⁰⁹

Adalet erişim konusunda göçmen işçiler ve işgal altındaki bölgeler için sorunlar bulunmaktadır. Filistinliler mahkemelere özellikle sınır dışı edilme, evlerin hasar görmesi, saldırı ve yaralanmalar ve topraklarına el konulması konularında başvurmaktadırlar. İşgal altındaki topraklardaki Filistinlilerin İsrail mahkemelerine başvuru hakları bulunsada bu son yıllarda kısıtlanmaktadır. İşyerlerinin kapatılması ve sokağa çıkma yasağı ve İsrailli avukatların söz konusu Filistinlilere ulaşamaması Filistinlilerin yargıya erişimini engellemektedir.²¹⁰

5.1.2. AB-İSRAİL EYLEM PLANI VE DEMOKRASİ

AB’nin İsrail ile ilgili olarak yayınlamış olduğu Eylem Planı’nda, İsrail ve AB’nin siyasi diyalog ve işbirliği alanında ortak değerler kapsamında daha yakın ilişkiler kurmayı hedefledikleri belirtilmektedir. Bu değerler insan haklarına ve temel özgürlüklere, demokrasiye, iyi yönetime ve uluslararası insani kanunlara saygıyı kapsamaktadır. Buna göre iki taraf da güvenliklerini tehdit eden ortak unsurlara karşı birlikte hareket etmeyi, Ortadoğu’da güvenlik ve istikrarı teşvik etmeyi, bu konuda uluslararası girişimleri desteklemeyi amaçlamaktadır. AB ve İsrail ayrıca bölgesel işbirliğini sağlamayı da hedeflemektedir.²¹¹

Demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler alanında ortak değerlerin teşviki, insan hakları ile ilgili uluslararası sözleşmelere katılım, azınlıklara siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar sağlanması, cinsiyet eşitliğinin sağlanması,

²⁰⁹ A.g.r.

²¹⁰ A.g.r.

²¹¹ EU Commission, **EU/Israel Action Plan**, 2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/israel_enp_ap_final_en.pdf (15.05.2007)

bunların denetlenmesi ve fiziksel ve zihinsel engelliler için politika üretme konusunda diyalog sağlanması öncelikli konulardır.²¹²

AB-İsrail Eylem Planı'nda anti-semitizm ile ilgili olarak özellikle Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi'nin anti-semitizm ile mücadele konusunda verdiği tavsiyelere önem vermek, anti-semitizm ile mücadelede gerekli yasal yapıyı güçlendirmek, eğitim programlarının ve sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesinin önemine değinilmiştir.²¹³

Irkçılık, yabancı düşmanlığı ve İslam fobisi ile ilgili olarak Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi'nin çalışmalarını desteklemek, Avrupa ve İsrail'de bütün etnik ve dini gruplara saygının önemini vurgulayan eğitim çalışmalarına önem vermek, nefrete dayalı suçları ve basında ve internette bu tür nefreti öne çıkaran haberler ile mücadele etmek ve ırkçılıkla mücadele konusunda yasal zemini güçlendirmek önem taşımaktadır.²¹⁴

Bölgesel ve uluslararası konularda ise bölgesel güvenlik, terörle mücadele, kitle imha silahlarından arındırma, kültürler ve dinler arası diyalog, çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi, sivil halkın korunması ve barışın sağlanması, acil durumlarla mücadele için uluslararası işbirliği ve insani yardım ağının geliştirilmesi öne çıkmaktadır.²¹⁵

Ortadoğu'daki durum ile ilgili olarak çatışmaların kapsamlı çözümü, İsrail-Filistin çatışmasının iki tarafın da katılımı ile kalıcı bir çözüme ulaşması yönünde çalışılması, terör ve şiddet eylemlerini sonlandırmaya yönelik faaliyetlerin desteklenmesi, İsrail'in kendi haklarını savunurken uluslararası hukuka saygılı olması ve sivil halkın güvenliğini göz önünde bulundurması öne çıkan konulardır. Ayrıca halkın ekonomik ve sosyal durumunu iyileştirmeye yönelik çalışılması, insani yardıma ulaşımın kolaylaştırılmasının önemine değinilmektedir. Filistin

²¹² A.g.r.

²¹³ A.g.r.

²¹⁴ A.g.r.

²¹⁵ A.g.r.

Otoritesi'ndeki reform, şeffaflık ve demokratik yönetimin ve bütün ortak faaliyet alanlarının desteklenmesine önem verilmesi gereği de vurgulanmaktadır.²¹⁶

5.1.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI İSRAİL İLERLEME RAPORU VE DEMOKRASİ

Avrupa Komşuluk Politikası İsrail Gelişim Raporu'nda genel olarak Eylem Planı'nın AB-İsrail ilişkilerinin izlediği yolu daha belirgin hale getirdiği ve birçok alanda işbirliğini derinleştirmiş ve güçlendirmiş olduğu belirtilmektedir. Eylem Planının üstlenilmesinde AB-İsrail işbirliğinin siyasi diyalog, ticaret ve yatırımların teşviki, adalet ve güvenlik, bilim ve teknik ve eğitim alanlarında daha öncesine göre gelişmiş olduğu vurgulanmaktadır.²¹⁷

Eylem Planının ilk yılında, AB İsrail ile barış süreci kapsamında Filistin sınırındaki durumu iyileştirmeyi hedeflemiş ve özellikle de sınırların rahatlatılması ve insani ve ekonomik yardım konularında uyguladığı özel eylemler yoluyla yakın ilişkiler kurmuştur.²¹⁸ AB ve İsrail arasında birçok konuda karşılıklı anlayışa dayanan yaklaşımlar gelişmiştir. Terörle mücadelede İsrail'in kendini savunma hakkı ve bölgesel huzura tehdit oluşturan durumlar da dahil olmak üzere fikir alış verişi yapılmıştır.²¹⁹ Bu gelişmelere rağmen, çatışma, yol planı önceliklerine saygı ve İsrailliler ve Filistinliler arasında nihai bir anlaşmaya varmayı etkileyen birçok konuda uluslararası hukuk ve insan hakları kapsamında farklılıkların devam ettiği vurgulanmaktadır.²²⁰ 2005 yılında oluşturulan Siyasi Diyalog ve İşbirliği Alt Komitesi taslağında Ortadoğu'daki durum, insan hakları ve demokrasinin teşviki, azınlık konusu ve her türlü ırkçılık ile ilgili faaliyetler üzerinde önemle durulmuştur.²²¹

²¹⁶ A.g.r.

²¹⁷ EU Commission, **ENP Progress Report Israel, (Commission Staff Working Paper)** COM(2006)726, 2006, s. 3, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1507-2_en.pdf (15.06.2007)

²¹⁸ A.g.r., s. 4.

²¹⁹ A.g.r..

²²⁰ A.g.r., s. 5.

²²¹ A.g.r.

AB'nin de taraf olduğu ve İsrail-Filistin çatışmasında iki taraflı kalıcı çözümün sağlanmasına ve barış içinde yaşayan bir Filistin devletinin oluşturulmasına yönelik siyasi diyalogun ve işbirliğinin arttırılmasının gerektiği belirtilmektedir. Buna bağılı olarak Kasım 2005'te İsrail ve Filistin Otoritesi “Hareket ve Ulaşım Üzerine Antlaşma” imzalamıştır. Bu Rafah (Gazze) sınır kapısından geçişi de kapsamaktadır ve insanların ve malların Filistin'e giriş çıkışını sağlamaya yöneliktir.²²² AB Konsey'i daha sonra Rafah Sınır Kapısı İçin “AB Sınır Destek Misyonu”nu uygulamaya sokma kararı vermiştir. AB Hareket ve Ulaşım Antlaşması'nın tamamen yürürlüğe sokulmasının ve özellikle de Rafah, Karni ve diğers sınır kapılarının açılmasının önemini vurgulanmaktadır.²²³

Genel olarak Konsey, Hamas yönetimindeki Filistin Hükümetinin, şiddete başvurmadan ve İsrail'in var olma hakkını ve mevcut antlaşmaları tanınması gereğini belirtmiştir. Filistin yönetimini İsrail'e düzenlenen terörist saldırılara karşı önlem alması konusunda uyarmıştır.²²⁴ Konsey İsrail'i de özellikle de yerleşim faaliyetleri ve Filistin sınırında güvenlik duvarı yapımı gibi konularda iki taraflı çözümü tehlikeye sokacak eylemlerden kaçınması konusunda uyarmıştır. AB iki tarafın antlaşması ile belirlenecek sınırlar dışında, 1967 öncesi sınırlarda yapılacak değişiklikleri kabul etmeyeceğini açıklamıştır.²²⁵ Filistin topraklarındaki ekonomik ve insani durumu göz önünde bulunduran Konsey, Haziran 2006'da AB'nin “Geçici Uluslararası Düzen” oluşturması kararını vermiştir. Bu eylem Filistin topraklarındaki acil ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir.²²⁶

5.2. FİLİSTİN

2000 yılında İsrail işgali altında bulunan Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde başlayan Filistin intifadasının ardından iki ülke uluslararası gündemde özellikle terörist saldırılarla yer almışlardır. İsrail ve Filistin arasındaki barış süreci söz konusu topraklarda yaşanan gelişmelerden dolayı sürekli kesintiye uğramaktadır. AB ise

²²² A.g.r., s. 6.

²²³ A.g.r.

²²⁴ A.g.r.

²²⁵ A.g.r..

²²⁶ A.g.r.

barış sürecinin etkinliğinin artırılmasını hedeflemektedir. AB'nin Filistin'e yönelik öncelikli hedeflerinden bir diğeri de ülkede insani ve ekonomik durumun iyileştirilmesidir.²²⁷ AB Filistin Otoritesinin geleceğe dönük yapılanmasında demokrasi ve insan haklarının önemine vurgu yapmaktadır. Bu açıdan Avrupa Komşuluk Politikası'nın Filistin'e demokrasi ve insan hakları alanında sağladığı katkılar Avrupa Komşuluk Politikası Filistin Ülke Raporu, AB-Filistin Eylem Planı ve Avrupa Komşuluk Politikası Filistin İlerleme Raporu kapsamında incelenecektir.

5.2.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI FİLİSTİN ÜLKE RAPORU VE DEMOKRASİ

Komisyon'un 12.05.2004'de yayınlamış olduğu Avrupa Komşuluk Politikası Filistin ülke raporunda Avrupa Kurumlarının ve AB ülkelerinin Filistin Otoritesi ile gelecekte demokratik, bağımsız, yaşanabilir, İsrail ve diğer komşuları ile güven ve barış içinde olan bir Filistin Devleti yaratmak amacıyla Filistin Otoritesi ile yakın bir şekilde çalışmakta olduğu belirtilmektedir. Ayrıca AB'nin Filistin'in insani yardım, mültecilerin desteklenmesi konularında en önemli finansal destekçi olduğu belirtilmektedir.²²⁸

Filistin Temel Kanunu parlamenter demokrasi için gerekli yapıya zemin hazırlasa da Filistin daha çok yarı başkanlık sistemi olarak tanımlanmaktadır. Filistin Yasama Konseyi birçok yürütme faaliyetini kontrol etse de Filistin Temel Kanun'un en önemli özelliklerinden birisi Başkana vermiş olduğu yetkililerdir. Başkan başbakanı atama, Filistin Yasama Konseyi'nin onayından sonra kanunları geçirme, kanun niteliğinde kararnameler çıkartma ve güvenlik güçlerin kontrolü gibi yetkilere sahiptir.²²⁹

²²⁷European Commission Technical Assistance Office, **Overwiev of the EU Relations With the Palestinians**, (Working Paper),2006, http://www.delwbg.ec.europa.eu/en/eu_and_palestine/overview.htm.(18.06.2007)

²²⁸ EU Comission, **European Neighbourhood Policy Country Report Palestinian Authority of the West Bank and Gaza Strip**, (Commission Staff Working Paper), COM(2004)373, 2004, s. 5, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/pa_enp_country_report_2004_en.pdf (19.06.2007)

²²⁹ **A.g.r.** , s. 6.

Filistin Ülke Raporu'nda Filistin Otoritesi'nde seçim düzenleme konusunda birçok güçl kle karşılaşıldığı vurgulanmaktadır. Seçmen listelerinin güncellenmesinde, seçim kampanyalarının yürütülmesi için ulaşım özgürlüğü konusunda, seçim ofisleri oluşturulmasında, oy vermede, seçimler için taslak oluşturulmasında, Doğu Kudüs'te seçimlere katılım ve Filistinli mültecilerin yerel seçimlere katılmaları gibi konularda önemli sorunlar olduğu vurgulanmaktadır. Siyasi parti kurmaya ilişkin bir yasa mevcut değildir.²³⁰ Filistin  lke Raporu'nda kamu hizmeti ile ilgili olarak görev ayrımının, iş tanımlamasının ve raporlamaların açık şekilde yapılmadığına ve kamu hizmetinin etkin olmadığına değinilmektedir.²³¹

Yargı sisteminde Temel Kanun ve Yargı Otoritesi Kanunu temel nitelik taşımaktadır. Yargı Otoritesi Kanunu g  ayrımını ve mahkemelerin kurulmasını, yetki alanlarının tanımlanmasını ve adli kanunların uygulanmasını sağlamaktadır. Raporda yasama alanında eksiklikler bulunduğu ve yargı sisteminin etkin olmaktan uzak olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, Adalet Bakanlığı ve Yüksek Yargı Konseyi arasındaki yetki paylaşımının da belirgin olmadığı belirtilmiştir. İsrail'in uygulamakta olduğu hareket kısıtlamaları nedeniyle yeni oluşturulan yasal taslakların uygulamaya sokulması konusunda güçlükler yaşanmaktadır. Mahkemeler yeterli düzeyde etkin değildir ve bu da yıl boyunca yığılmalarla sonuçlanmaktadır. Yargı sisteminde çalışanların eğitimi için yeterli kaynaklar yoktur ve çalışanlar mahkemeler arasında gerekli iletişimin sağlanmamasından olumsuz etkilenmektedir. En önemlisi insan hakları örgütlerine göre yargının bağımsızlığına yasa koyucular tarafından müdahale edilmektedir.²³²

Filistin mevzuatı insan hakları ve temel özgürlükleri korumaya yönelik hükümler içermektedir. Fakat bu hükümler uluslararası sözleşmelere ve antlaşmalara gönderme yapmamaktadır. Filistin Otoritesi Uluslararası İnsan Hakları standartlarına saygılı davranacağını açıklamış olsa da insan hakları örgütleri sürekli olarak insan hakları ihlalleri rapor etmektedirler.²³³ Filistin Temel Kanunu işkence, tutuklulara

²³⁰ A.g.r. , s. 7

²³¹ A.g.r.

²³² A.g.r.

²³³ A.g.r.

karşı şiddet uygulanması ve hukuka aykırı tutuklamaları yasaklamaktadır. Fakat özellikle güvenlik servisleri tarafından gözaltı merkezlerinde uygulanan işkence ve kötü muamelelerle ilgili raporlar bulunmaktadır. İnsan hakları örgütlerine göre güvenlik güçleri insanları kasıtlı olarak gözaltına almakta ve gereksiz şiddet uygulamaktadır.²³⁴

Temel Kanun ifade özgürlüğünü garantilemektedir. Fakat uygulamada ifade özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Yazım ve basım kanunu basın ve medya özgürlüğünü sağlamaktaysa da uygulamada basın özgürlüğü kısıtlanmaktadır ve Filistin medyasına hükümet tarafından sansür uygulanmaktadır. Birçok gazeteci ve insan hakları savunucusu gözaltına alınmıştır ve gazeteler, dergiler, televizyon, radyo istasyonları kapatılmıştır. İnsan hakları örgütlerine göre yapılan yıldırma faaliyetleri medyayı kendi kendine sansür uygulamaya itmiştir.²³⁵

Temel Kanun'a göre Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin resmi dini İslamdır. Diğer dinlerin özgürlüğü garanti edilmektedir ve din özgürlüğü Filistin toplumunda saygıyla karşılanmaktadır.²³⁶ Öte yandan, kadınlar resmi işgücünün %13'ünü oluşturmaktadır ve genellikle sağlık ve eğitim alanları gibi hizmet sektöründe istihdam edilmektedirler. Filistin'de Kasım 2003'te Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı kurulmuştur.²³⁷

Sivil toplum kuruluşları Filistin halkı için büyük öneme sahiptir. Sivil toplum kuruluşları Filistin'de gittikçe kötüleşen durum nedeniyle devletin birçok bölgede sağlayamadığı sağlık, eğitim, mesleki eğitim, kültür, tarım, su, küçük işletmeler ve çocuklara, gençlere ve kadınlara yönelik hizmetler gibi konularda faaliyet göstermektedirler. Ayrıca Filistin Otoritesi reform sürecine Filistin sivil toplumunun katılımı artmaktadır. Reform gündemini oluşturmak için Mayıs 2003'te kurulan Ulusal Reform Komitesi'nde sivil toplum örgütlerinin temsilcileri de yer almıştır. Ayrıca birçok sivil toplum kuruluşu barış sürecine katkı sağlamak amacı ile Araplar

²³⁴ A.g.r., s. 9.

²³⁵ A.g.r.

²³⁶ A.g.r.

²³⁷ A.g.r.

ve İsraililer arasında eşitliği sağlamaya yönelik kültürler arası diyalogu teşvik etmektedir.²³⁸

5.2.2. AB-FİLİSTİN EYLEM PLANI VE DEMOKRASİ

Komisyon'un 12 Mayıs 2004'de yayınlamış olduğu Avrupa Komşuluk Politikası Filistin ülke raporundaki önceliklere göre hazırlanan AB Filistin Eylem Planı'nda demokrasi ve kanunun üstünlüğü ile ilgili olarak bağımsız, tarafsız, uluslararası standartlarla uyumlu işlevsel bir yargı sisteminin oluşturulmasının ve güçler ayrılığının sağlanmasının önemine değinilmiştir.²³⁹ Eylem Planı'nda ayrıca uluslararası standartlarda, şeffaf genel ve yerel seçimlerin organize edilmesi ve bunu sağlayacak yasal zeminin oluşturulmasının önemi vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, Anayasa ve yasama reformunun hızlandırılması ve kamu yönetimi reformunun yapılması gereğine değinilmiştir.²⁴⁰

Öte yandan AB ve Filistin Eylem Planı'nda insan hakları ve temel özgürlükler konusunda ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı yapma, örgüt kurma özgürlükleri alanlarında uluslararası standartlar ile uyumlu yasal zeminin oluşturulmasının önemi vurgulanmıştır. İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, şiddet yanlısı olmayan, toleranslı ve karşılıklı anlayışa dayanan bir düzen geliştirilmesinin gereğine dikkat çekilmiştir.²⁴¹

5.2.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI FİLİSTİN İLERLEME RAPORU VE DEMOKRASİ

4 Aralık 2006 tarihinde Komisyon'un Filistin Otoritesi Avrupa Komşuluk Politikası İlerleme Raporu'nda en fazla ilerlemenin demokratikleşme sürecinde gerçekleştiği ve bunun özellikle Aralık 2006'da yapılan Filistin Yasama Konseyi seçimlerinde gözlenlendiği belirtilmektedir. Seçimler şeffaf ve adil koşullar altında

²³⁸ A.g.r.

²³⁹ EU Commission, **EU/Palestinian Authority Action Plan**, 2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/pa_enp_ap_final_en.pdf (15.06.2007)

²⁴⁰ A.g.r.

²⁴¹ A.g.r.

ve yüksek düzeyde katılım ile gerçekleştirilmiştir. Seçimler profesyonel ve bağımsız olan Filistin Merkezi Seçim Komisyonu tarafından yönetilmiş ve AB Seçim İnceleme Misyonu (European Union Electoral Observation Mission) tarafından da gözlemlenmiştir.²⁴²

2006 yılı boyunca bağımsız, adil ve işlevsel bir yargı mekanizması oluşturulması konusunda bazı gelişmeler yaşanmıştır. AB Komisyonu tarafından mali destek gören eğitim içerikli “Filistin Yargısının Yetkisini Arttırmak” (Empowering the Palestinian Judiciary) projesi ile bağımsız bir Yüksek Yargı Konseyi (Supreme Judicial Council) oluşturulması hedeflenmektedir. Proje kurumsal destek ve düzenli bir profesyonel eğitim sistemi ile reform sürecinin önceliklerini yansıtmaktadır.²⁴³

Ayrıca AB’nin Filistin Polis Örgütü’nü Destekleme Kordinasyon Ofisi (European Union Coordinating Office for Palestinian Police Support) tarafından yürütülen Filistin Polis Güçlerinin transformasyonunu sağlamaya yönelik çalışmaları bulunmaktadır.²⁴⁴ AB Ortak Güvenlik ve Dış Politika Yüksek Temsilcisi Javier Solana 20 Nisan 2005 tarihinde yaptığı konuşmada iki taraf arasında konu ile ilgili yapılan antlaşmanın Filistin’de modern, etkin ve güvenilir bir polis gücünün oluşturulmasında iki taraflı bir yaklaşım uygulandığını belirtmiştir. Solana ayrıca bu girişimin hem uygulama alanında hem de uzun dönemde bir değişim gerçekleştirilmesi konusunda destek sağlamayı hedeflediğini vurgulamıştır. Buna göre uzun dönemde kapasite açısından değişimsel ve uygulamaya yönelik planlar öncelik taşımaktadır. Kısa dönemde ise projeden söz konusu alanda uygulama ve performansı arttırmasının beklediğini vurgulamıştır.²⁴⁵

²⁴² EU Commission, **ENP Progress Report Palestinian Authority** (Commission Staff Working Paper), COM(2006)726, 2006, s. 3, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1509-2_en.pdf (15.06.2007)

²⁴³ **A.g.r.** , s. 3.

²⁴⁴ **A.g.r.** , s. 3.

²⁴⁵ Javier Solana, EU High Representative for the CFSP, Address During the Inauguration of the EU Coordinating Office for Palestinian Police Support, http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/declarations/84603.pdf (17.05.2007)

2005 yılında kamu yönetimi ve kamu hizmeti alanlarında gelişmeler yaşanmıştır ve bütün kamu çalışanlarını kapsayan gözden geçirilmiş bir kamu hizmeti kanunu yürürlüğe girmiştir. Aralık 2005'te bu alanda Genel Personel Konseyi tarafından insan kaynakları sistemi oluşturulmuştur. Yapılan kamu yönetimi reformu ile karar alma ve politika üretme mekanizmalarının güçlendirilmesi, orta dönem planlama ve bütçelendirmenin uygulamaya sokulması, tüm kamu hizmeti alanının tek bir yönetime bağlanması, eğitim ve kapasite arttırılmasına yönelik çalışmaların yapılması ve daha kaliteli hizmet sunulması gibi alanlarda gelişmeler kaydedilmesinin hedeflendiği belirtilmektedir.²⁴⁶

Filistin İlerleme Raporu'nda Filistin'de insan hakları ihlallerinin devam ettiği, bunun özellikle yaşam hakkı, kişisel güvenlik ve özgürlük alanlarında yaşandığı, buna ilaveten genel olarak bundan hem İsrail hem de Filistin tarafının sorumlu olduğu belirtilmektedir. Bölgede yaşanan güvenlik sorunu ve İsrail'in işgali altında bulunan topraklarda insan hakları konusunda önemli engeller bulunduğu ayrıca değinilmiştir. AB Komisyonu'nun bu alanda insan hakları örgütlerinin kadın ve çocuk hakları, sivil toplumun güçlendirilmesi, işkence ile ölüm cezasının kaldırılması gibi alanlarda yaptıkları çalışmaları desteklediği belirtilmektedir.²⁴⁷

2006 yılında AB'nin Filistin'e sağladığı mali destek yaklaşık olarak 650 milyon Euro'dur. Filistin'e sağlanan yardımlarda ülkenin özellikle finansal yönetim ve şeffaflık konuları, Filistin halkının hastane ve temiz su ihtiyaçları gibi öncelikli gereksinimleri göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. Bu Filistin'in işgal altında olan bir devlet olmasından kaynaklanan öncelikleri ile ilgilidir. Bu açıdan AB özellikle devlet yapılandırılmasında ve kurumlaşmada demokrasinin önemine değinirken insan hakları ve temel özgürlükler konusundaki temel eksikliklerin acilen giderilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.²⁴⁸

²⁴⁶ A.g.e., s. 4.

²⁴⁷ A.g.e.

²⁴⁸ A.g.e.,s. 7.

5.3. LÜBNAN

Akdeniz doğusunda yer alan Lübnan 1830'larda Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süre içerisinde Osmanlı himayesinde kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ise ülke Fransız mandası olmuştur.²⁴⁹ 19. Yüzyılda başlayan Avrupa-Lübnan ilişkileri özellikle ticaret alanında etkin olmuş ve 1943 yılında Lübnan'ın Fransa'dan bağımsızlığını kazanmasından sonra da devam etmiştir. Günümüzde Lübnan'ın en önemli ticaret ortağı Avrupa Birliğidir ve AB Lübnan ilişkileri Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında devam etmektedir.²⁵⁰ Lübnan'da demokrasi ve insan hakları konusuna Avrupa Komşuluk Politikası Lübnan Ülke Raporu ve AB-Lübnan Eylem Planı çerçevesinde yer verilecektir.

5.3.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI LÜBNAN ÜLKE RAPORU VE DEMOKRASİ

Lübnan ve AB arasındaki ilk resmi ilişkiler 1977 yılında imzalanan ve 1978'de yürürlüğe giren Ortaklık Antlaşması ile başlamıştır. 1995 yılında başlatılan Barselona süreci ile uzun dönemli hedefler belirlenmiştir. 2002 yılında imzalanan Ortaklık Antlaşması ile daha önceden belirlenen uzun dönem hedefleri ile ilgili detayların karşılıklı görüşülmesi planlanmıştır. Temel demokrasi prensiplerine ve temel insan haklarına saygıya dayanan Ortaklık Antlaşması, siyasi diyalog, ekonomi politikalarında ortaklık ve serbest ticaret bölgesinin oluşturulabilmesi için Lübnan'ın AB standartlarına ulaşması, kadınların sosyal hayattaki rolünün artırılmasının teşviki ve kültürler arası anlayışın yaygınlaştırılması için bir taslak oluşturmaktadır. AB ve Lübnan arasındaki ikili ilişkiler Mart 2003'te ticaret ve ticaretle ilgili konuları kapsayan Geçici Antlaşma (Interim Agreement) ile gelişmiştir ve 27 Şubat 2007'de Ortaklık Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ve Lübnan'ın Avrupa Komşuluk Politikası'na dahil edilmesi planlanmıştır.²⁵¹

²⁴⁹ Spencer, **a.g.e.**, s. 107-109.

²⁵⁰ İnsani Yardım Vakfı, **Lübnan**, (Working Paper), <http://www.ihh.org.tr/lubnan/index.html> (02.07.2007)

²⁵¹ EU Commission, , **European Neighbourhood Policy Country Report Lebanon**, (Commission Staff Working Paper), COM(2005)72, 2005, s. 4. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/lebanon_country_report_2005_en.pdf (17.06.2007)

Lübnan 1943'ten bu yana başkanlık sistemiyle yönetilen bir cumhuriyettir. Anayasa 1926'ya dayanmaktadır ve birçok kez değiştirilmiştir. Lübnan siyasi sistemi dini gruplar arasında denge paylaşımına dayanmaktadır. 1989 yılında İsrail'in Lübnan işgalinin sona ermesinin ardından imzalanan Taif Antlaşmasına göre daha önce hükümet düzeyinde 6:5 Hristiyanlar lehine olan temsil oranı²⁵² Hristiyanların ve Müslümanların Parlamentoda, Bakanlar Konseyi'nde ve askeri şuralarda yarı yarıya temsil edilmeleri yönünde değiştirilmiştir. Müslüman kesim içerisindeki bütün Alevi, Dürzi, Şii ve Sünni alt grupları ve Hristiyan kesim içerisindeki Ermeni Katolik, Ermeni Ortodoks, Yunan Katolik, Yunan Ortodoks, Maruni ve Protestanlar oranlı bir yaklaşımla temsil edilmektedirler.²⁵³

Geleneksel olarak Başkan Hristiyan Marunidir. Şu anki Başkan General Emile Lahoud 1998 yılında iktidara gelmiş ve 2004 yılında görev süresi üç yıl daha uzatılmıştır. Başbakan geleneksel olarak Suni Müslümandır. Bununla birlikte, toplumlar arası siyasi rekabet büyük bir siyasi diyalog boşluğuna sebep olmaktadır ve tek bir lider veya grubun yönetimi söz konusu değildir. Önemli hükümet kararlarının ve kanunların çıkartılmasında genel onay gerekmektedir.²⁵⁴ Yasama yetkisi parlamentodadır. Parlamento Devlet Başkanını seçer, Başbakanı aday gösterir, hükümeti onaylar ya da görevden alınmasını sağlar, mevzuatı ve yıllık bütçeyi onaylar ve bakanları sorgulama yetkisine sahiptir.²⁵⁵

Siyasi parti kurma genel Dernek Kurma Kanunu'na dayanmaktadır. Siyasi partilerin yönetimi ile ilgili özel bir yasa bulunmamaktadır. Vatandaşlar İçişleri Bakanlığı'nın izni ve Bakanlar Konseyi'nin onayı ile parti kurabilmektedirler. Seçim politikalarının adayın kişisel ve halkla bire bir ilişkilerine dayanmaktadır ve milletvekillerinin ve bakanların çoğunluğu bir partiye mensup değildirler.²⁵⁶

²⁵² Spencer, **a.g.e.** , s. 110.

²⁵³ **European Neighbourhood Policy Country Report Lebanon**, s. 4.

²⁵⁴ **A.g.r.**

²⁵⁵ **A.g.r.** , s. 5.

²⁵⁶ **A.g.r..**

Anayasaya göre Cumhurbaşkanı Lübnan'ın bağımsızlığını, bütünlüğünü, toprak bölünmezliğini korumaktan sorumludur ve Lübnan silahlı kuvvetlerinin ve Yüksek Savunma Konseyi'nin (the Supreme Defence Council) başıdır. Parlamenteoya danıştıktan sonra Başbakanı atamaktadır ve kararnamelerin çıkartılmasından sorumludur. Cumar Başkan farklı bakanlıklar arasındaki görev dağılımını düzenler Yüce Savunma Konseyi'ne başkanlık eder.²⁵⁷

Bölgesel düzeyde Lübnan her biri kendi yönetim merkezine sahip sekiz bölgeye bölünmüştür. Sekiz bölgenin yedisi hükümet tarafından atanan ve Adalet ve Savunma Bakanlığı dışındaki bakanlıkları da temsil eden valiler tarafından yönetilmektedir. Yerel düzeyde, ülke yönetim ve finansal kapasiteye sahip olan kazalara bölünmüştür. Yerel yönetimler kanunların uygulanmasından sorumlu olan valiler tarafından yönetilmektedir ve kamu hizmetlerinin işleyişinden sorumludurlar. Her kaza finansal ve yönetsel özerkliğe sahip bölgelerden oluşmaktadır ve belediye meclisi ve belediye başkanı tarafından yönetilmektedir.²⁵⁸

Yargı sistemi dört üst mahkeme, üç sivil ve ticari mahkeme ve bir suç mahkemesinden oluşmaktadır. Her dini grubun dini kanunlara göre işleyen kendine ait mahkemesi bulunmaktadır. Askeri mahkeme askeri personel ve askeriye ile ilgili olaylara karışmış kişilerin davalarına bakmaktadır. Anayasa Mahkemesi kanunların anayasaya uyumuna karar vermektedir. Yüce Divan (Supreme Court) Başkan ve Başbakan ile ilgili davalara bakmaktadır. Yargı Konseyi ulusal güvenliğe tehdit oluşturan durumlarda Kabine'nin emri ve Adalet Bakanı'nın tavsiyeleri üzerine görev yapmaktadır.²⁵⁹

Anayasa yargının bağımsızlığını garanti etmektedir fakat uygulamada Adalet Bakanlığı çalışanları yönetimden kaynaklanan baskılara maruz kalmaktadırlar. Adalet Bakanlığı ve Finans Bakanlığı yargıçların atanmasında, tayinlerinde ve maaşlarında Yüksek Yargı Konseyi'nin tavsiyeleri doğrultusunda etkin olmaktadır. Yargıçların sosyal statüleri ve maaşları düşüktür. Hükümet yargı

²⁵⁷ **A.g.r.** , s. 6.

²⁵⁸ **A.g.r.**

²⁵⁹ **A.g.r.**

reformunu bir öncelik olarak görmektedir fakat reform önerileri parlamento tarafından geri çevrilmiştir.²⁶⁰ Öte yandan, kamu yönetimi konusunda eksikler bulunmaktadır. Hükümet yaklaşık 260,000 kişiyi kamu hizmeti sektöründe istihdam etmektedir ve bu nüfusun % 6,5'ine denk gelmektedir. Kamu sektörü harcamaları 6 milyar Euro'ya yaklaşmaktadır, bu da gayri safi yurtiçi hasılanın %38'ini oluşturmaktadır.²⁶¹

Lübnan'da şeffaflık ve rüşvet konusunda sorunlar yaşanmaktadır. 2004 yılında Uluslararası Şeffaflık'ın Rüşvet Endeksine göre (the Transparency International's Corruption Perception) Lübnan 97. sıradadır ve yüksek bir rüşvet oranına sahiptir.²⁶² Lübnan Uluslararası Organize Suçla Mücadele Konvensiyonu'nu imzalamış fakat yürürlüğe sokmamıştır. Rüşvete Karşı BM Sözleşmesini imzalamamıştır. Rüşvetin nedenleri arasında düşük ücrete karşılık yaşam, sağlık ve eğitim ücretlerinin yüksek olması bulunmaktadır. Ayrıca siyasetçilerin yüksek oranda yolsuzluk yapmaları halkın siyasetçilere olan güvenini azaltmıştır.²⁶³

Lübnan Anayasası konuşma, toplantı yapma, dernek kurma ve dini özgürlükleri garanti etmektedir. Uluslararası antlaşmalar Parlamento tarafından onaylandıktan sonra ulusal yasal mevzuatın bir parçası haline gelmiştir. İnsan hakları Evrensel Bildirgesi'nde belirtilen demokrasiye ve insan haklarına saygı prensipleri kanunun bir parçası haline gelmiştir. Lübnan insan hakları ile ilgili birçok uluslararası sivil toplum kuruluşuyla ortaklık kurmaktadır ve sivil toplum kuruluşlarının Beyrut'ta temsilcilikleri bulunmaktadır.²⁶⁴ Lübnan temel BM İnsan Hakları Sözleşmelerini onaylamıştır fakat Göçmen İşçiler ve Ailelerinin Korunmasına Dair Sözleşmeyi imzalamamıştır. Lübnan Ülke Raporu'nda hükümetin kapsamlı bir insan hakları stratejisi belirlemediği belirtilmektedir.²⁶⁵

²⁶⁰ A.g.r.

²⁶¹ A.g.r. , s. 8.

²⁶² Bkz., Transparency International, **Corruption Reception Index 2004**,
http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2004 (15.06.2007)

²⁶³ **European Neighbourhood Policy Country Report Lebanon**, s. 9.

²⁶⁴ A.g.r. , s. 9.

²⁶⁵ A.g.r.

Anayasa konuşma ve basın özgürlüğünü garanti etmektedir. Lübnan'ın ifade, konuşma ve medya özgürlüğü konularında geçmişe dayanan geniş bir kültürü bulunmaktadır. Belirli bir dini, finansal veya siyasi gruba ait hükümeti eleştiren birçok gazete ve dergi bulunmaktadır. İnternete erişim sınırsız ve kesintisiz olmakla birlikte yerli ve yabancı kitap, dergi, film ve oyunlara sansür uygulanmaktadır. Ülkeler arası krize neden olabilecek yazı resimler sansürlenmektedir. 1991'de Suriye ile yapılan güvenlik antlaşması gereğince her iki ülkenin de güvenliğine zarar verebilecek yayınlar yasaklanmıştır.²⁶⁶

Anayasa inanç özgürlüğünü garanti etmektedir. Lübnan'ın devlet dini bulunmamaktadır. Dini bir grubun resmi onay alması Anayasaya ve toplumun yargı değerlerine uyduğu sürece mümkündür. Lübnan'da 18 farklı resmi dini grup bulunmaktadır. Ayrıca Lübnan Ülke Raporu'nda, Lübnan'da hukuki evlilikleri tanıyan hiçbir kanun bulunmadığı fakat ülke dışında gerçekleştirilmiş olan resmi evliliklerin devlet tarafından tanındığı belirtilmektedir.²⁶⁷

Anayasa toplantı yapma, dernek kurma ve eylem yapma hakkını tanımaktadır. Fakat dernek kurma konusunda bazı kısıtlamalar bulunmaktadır. Miting düzenlemek isteyen grupların İçişleri Bakanlığı'ndan izin almaları gerekmektedir. Karşıt gruplara izin verilmemektedir. Dernek kurma özgürlüğü ile ilgili olarak İçişleri Bakanlığının onayı gerekmektedir. İzin alma süreci genellikle uygulanan prosedürlerden dolayı uzatılmaktadır ve bu yüzden olumsuzlukla sonuçlanmaktadır.²⁶⁸ Lübnan'da faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları geniş kapsamlıdır ve birçok kişiye istihdam yaratmaktadır. Sivil toplum örgütleri demokratik ve açık bir zeminde tartışma olanağı oluşturmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ile ilgili özel bir mevzuat bulunmadığına değinilmektedir.²⁶⁹ Lübnan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün temel çalışma standartları ile ilgili

²⁶⁶ A.g.r. , s. 10.

²⁶⁷ A.g.r.

²⁶⁸ A.g.r.

²⁶⁹ A.g.r.

sözleşmelerinin²⁷⁰ çoğunu onaylamıştır. Organize olma, sendika kurmaya ve grev yapma konularında kamu çalışanları dışındaki bütün çalışanların hakkı bulunmaktadır. Fakat sendikaların etkisi son yıllarda azalmıştır.²⁷¹

2001 yılında Parlamento yeni bir Suç Prosedürü Yasası hazırlamıştır ve bununla avukat bulundurma, tıbbi yardım ve yakınlarla haber verilmesi de olmak üzere gözaltı koşullarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Fakat belgede hapisane koşullarının gerekli standartları sağlamadığı ve insan hakları örgütlerinin hapisanelere girişinin engellendiği belirtilmektedir.²⁷² Lübnan İşkenceye Karşı BM Sözleşmesine katılmamıştır. Uluslararası insan hakları örgütleri işkencenin ve kötü muamelenin yaygın olduğunu ve özellikle polis merkezleri ve askeri merkezlerde uygulandığını belirtmektedirler. Anayasa idam cezasını terör ve suikast suçluları için onaylamaktadır.²⁷³

1953 yılından bu yana kadınların oy kullanma ve seçimlere katılma hakkı bulunmaktadır. 2001 yılında Parlamento kadınlara ve erkeklere eşit iş için eşit ücret ödenmesine yönelik bir kanunu kabul etmiştir. Fakat uygulamada kadınlara iş yerinde ayrımcılık uygulanmaktadır. Kadınlar daha çok sağlık, hukuk, sanat, akademi ve kamu sektörlerinde istihdam edilmektedirler. Toplumun birçok kesiminde profesyonel bir kariyere sahip olan kadınlara baskı uygulanmaktadır. Cinsel taciz kanunen yasak olmasına rağmen kadınlar buna sıkça maruz kalmaktadır. Kadınlara karşı işlenen namus cinayetleri işlenmektedir ve kanunda bunu hafifletici neden sayan maddeler bulunmaktadır. Vatandaşlık evlilik yoluyla edinilmektedir. Boşanmış veya evlat edinilmiş kadınların çocuklarının eğitim ve sağlık hizmetleri ile iş bulma konularında zorluk yaşadıkları belirtilmektedir.²⁷⁴

Lübnan Çocuk Hakları BM Sözleşmesini onaylamıştır. 1998'den bu yana ilköğretim zorunludur. Çocuk işçilik özellikle fakirler arasında yaygındır ve giderek

²⁷⁰ Bkz., International Labour Organization Regional Office For the Arab States, **Conventions Approved By Arab States**, Şubat 2003, <http://www.ilo.org/public/english/region/arpro/beirut/rights/rights11con.htm> (14.06.2007)

²⁷¹ **European Neighbourhood Policy Country Report Lebanon**, s. 9.

²⁷² **A.g.r.**, s. 11.

²⁷³ **A.g.r.**

²⁷⁴ **A.g.r..**

artmaktadır. UNICEF Dünya Çocuk Raporu'na (the UNICEF State of the World's Children Report) göre Lübnan'da 5-14 yaş arası çocukların %6'sı, 15-19 yaş arası gençlerin %30'u çalışmaktadır ve bu rakamın yakın gelecekte %45'e çıkması tahmin edilmektedir.²⁷⁵ 2002 yılında Lübnan Uluslararası Çalışma Örgütü 138 nolu Konvansiyonuna göre çalışma yaşını minimum 14 olarak belirlemiştir. UNICEF'e göre çalışan çocukların % 60'ı 13 yaşın altındadır. 2001 yılında Parlamento tehlikeye maruz kalan çocukların korunmasına yönelik bir kanunu kabul etmiştir fakat raporda uygulamaların etkin olmadığı vurgulanmaktadır. Suistimal ve ihmal edilen çocukların korunmasına yönelik devlet programları ve kurumları bulunmadığı belirtilmektedir.

5.3.2. AB-LÜBNAN EYLEM PLANI VE DEMOKRASİ

AB/Lübnan Eylem Planı Ortaklık Antlaşması Kapsamında öncelikli olarak yapılması gerekenleri belirtmektedir. Buna göre öncelikler arasında demokrasi, siyasi yaşam, insan haklarının teşviki, medyanın ve ifade özgürlüğünün temini; bağımsız ve etkin bir yargı sisteminin oluşturulması; kapsamlı bir insan hakları stratejisinin hazırlanması; medya ve ifade özgürlüğünün geliştirilmesi için gerekli adımların atılması; kültürler arası diyalog ve anlayışın yerleştirilmesi; kadınların siyasi yaşama katılımlarının arttırılması ve olmak üzere kadınlara karşı her tür ayrımcılığın engellenmesi yer almaktadır.²⁷⁶

AB- Lübnan Eylem Planı'nda demokrasi ve kanunun üstünlüğü ile ilgili olarak iyi yönetimin ile şeffaf, istikrarlı ve etkili kurumların önemine değinilmiştir. Buna bağlı olarak kamu sektörünün daha etkin olabilmesi için reformlara devam edilmesi, Lübnan'ın da taraf olduğu BM sözleşmeleri ile uyumlu olarak iyi yönetim ve şeffaflık konularında çalışmalara devam edilmesi, Avrupa Parlamentosu ve Lübnan Parlamentosu arasında siyasi diyalog oluşturulması, ademimerkeziyet ve kamu reformu konusunda plan oluşturulmasının gereği vurgulanmaktadır.²⁷⁷

²⁷⁵ Bkz., UNICEF, **The State of the World's Children 2004**, http://www.unicef.org/sowc04/sowc04_contents.html (16.06.2007)

²⁷⁶ EU Commission, **European Neighbourhood Policy EU-Lebanon Action Plan, 2004**, s. 3., http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/lebanon_enp_ap_final_en.pdf (17.06.2007)

²⁷⁷ **A.g.r.** , s. 4.

Rüşvet ile mücadele ile ilgili olarak Rüşvete Karşı BM Sözleşmesi²⁷⁸ ile ilgili bilgi alışverişinin sağlanması, rüşvetle mücadele konusunda ulusal bir strateji belirlenmesi, kurumsal bir taslak oluşturulması ve toplum bilinci yaratılması, rüşvetle mücadelede Lübnan kanun uygulayıcıları ve konu ile ilgili uluslararası organizasyonlar arasında ortaklık kurulması yapılması gerekenler arasındadır.²⁷⁹

Ayrıca, seçim kanunu ve seçim sistemi reformu ile ilgili olarak kapsamlı bir strateji hazırlanması, seçim kanunun, seçim yönetiminin seçim geribildirim sisteminin güçlendirilmesi ve medya katılımının artırılması, AB ile söz konusu alanda ortaklık kurulması deneyim paylaşılmasına değinilmiştir.²⁸⁰ Bunun yanında, yargının bağımsızlığı ve kapasitesinin artırılması ile ilgili olarak kapsamlı bir yargı reformu stratejisi hazırlamak, yargıya erişimi kolaylaştırmak, tutukluluk ve hapisane koşullarının uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁸¹

AB-Lübnan Eylem Planı'nda İnsan Hakları ve temel özgürlükler ile ilgili olarak azınlıkların, marjinal grupların, vatandaş olmayanların haklarını da içeren kapsamlı bir insan hakları stratejisi hazırlanması, insan haklarını korumaya yönelik kurumların güçlendirilmesi, ilgili BM tavsiyeleri doğrultusunda hareket edilmesi, insan hakları Ombudsmanı oluşturulması, Ortaklık Antlaşması kapsamında İnsan Hakları ve Demokratikleşme üzerine diyalog oluşturulması, idam cezası ile ilgili olarak diyalog geliştirilmesine yer verilmektedir.²⁸² Ayrıca, medyanın bağımsızlığının ve ifade özgürlüğünün güçlendirilmesinin desteklenmesine yönelik çabalara devam edilmesi istenmektedir. Toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğünün yasal reformla desteklenmesi, sivil toplum kuruluşlarının demokratik, siyasi, ekonomik ve sosyal hayat katkılarının artırılmasının teşvik edilmesi beklenmektedir.²⁸³

²⁷⁸ Bkz., United Nations, **United Nations Convention Against Corruption**, 2003, http://www.unodc.org/pdf/crime/convention_corruption/signing/Convention-e.pdf (15.06.2007)

²⁷⁹ **European Neighbourhood Policy EU-Lebanon Action Plan, 2004**, s. 3.

²⁸⁰ **A.g.r.**, s. 5.

²⁸¹ **A.g.r.**

²⁸² **A.g.r.**

²⁸³ **A.g.r.**

İşkenceyle BM Konvensiyonları doğrultusunda mücadele etmek, kadın ve çocuk haklarını korumak, kadınların siyaset, ekonomi ve sosyal alanlarda yaşama katılımlarının artırılması, cinsiyete karşı ayrımcılıkla mücadele edilmesi, çocukların durumlarının iyileştirilmesine yönelik ulusal bir politika hazırlanması üzerinde durulan diğer konulardır.²⁸⁴ Ayrımcılık, ırkçılık, farklı dinlere tolerans konularında mücadele edilmesi ve kültürler arası diyalog oluşturulması beklenmektedir.²⁸⁵

Temel sosyal haklar ve çalışma standartları ile ilgili olarak sendikaların rollerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün belirlemiş olduğu temel çalışma standartlarına uyum sağlanması beklenmektedir.²⁸⁶

5.4. MISIR

Mısır 19. Yüzyılın sonunda İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz ticaretini kontrol altına almak için giriştikleri mücadelede önemli bir yer tutmuştur. Bunda Hindistan'a ulaşan deniz yollarının Mısır'ı da kapsamı etkin bir faktör olmuştur. 1869 yılında açılan Suveyş kanalı Avrupalı güçler için bölgenin önemini daha da arttırmıştır.²⁸⁷ Bu gibi ekonomik nedenlerden dolayı Mısır AB için önemli bir ülke olagelmıştır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nda da yer almış olan Mısır ile ilişkiler Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde devam etmektedir. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında Mısır ile ilgili olarak yalnızca Avrupa Komşuluk Politikası Mısır Ülke Raporu ve AB-Mısır Eylem Planı bulunmaktadır. Bu nedenle Mısır'da demokrasi ve insan haklarına söz konusu belgeler kapsamında değinilecektir.

²⁸⁴ A.g.r.

²⁸⁵ A.g.r.

²⁸⁶ A.g.r.

²⁸⁷ Spencer, **.a.g.e.** , s. 52.

5.4.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI MISIR ÜLKE RAPORU VE DEMOKRASİ

Mısır ve AB arasındaki diplomatik ilişkiler 1966 yılında başlamış ve 1976 yılında ilk Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. 1995 yılında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında siyasi ve güvenlik; ekonomi ve finans; sosyal, kültürel ve insani ilişkiler alanlarında uzun vadeli hedefler belirlenmiştir. 2001 Ortaklık Antlaşması ise bu hedefler ile ilgili detayları ortaya koymuştur. 2004 yılında yürürlüğe giren bu antlaşma demokrasi ve temel insan haklarına saygı kapsamında siyasi diyalog, ticaret, hizmet ve sermayenin liberalleşmesi ve 2015 yılına kadar bir Serbest Ticaret Alanı yaratılmasını hedeflemektedir ve şu anda Mısır ve AB arasındaki ilişkiler için zemin oluşturmaktadır. Mısır 2002-2004 döneminde İnsan Haklarının Korunması ve Demokrasi için Avrupa İnisiyatifi kapsamında bölgesel projeler için destek almıştır.²⁸⁸

1971 Anayasası Mısır Arap Cumhuriyeti'ni "çok partili sosyalist-demokratik sistem" olarak tanımlamaktadır. Başkan devletin başıdır ve Halk Meclisi (People's Assembly) tarafından belirlenir ve referandum ile seçilir. Başkanın görev süresi altı yıldır ve tekrar seçilebilir. Mısır Devlet Başkanı 1981'den bu yana görevde olan Hüsnü Mübarektir. Başkan Başbakanı ve diğer Bakanları atama yetkisine sahiptir.²⁸⁹ Devlet dini İslam'dır ve İslami hukukun prensipleri kanunun ana kaynağını oluşturmaktadır. Anayasa bütün vatandaşlar için din, ırk, cinsiyet gözetmeksizin eşitlik öngörmektedir. Fakat cinsiyet konusunda İslami hukuk geçerlidir.²⁹⁰

Yürütme ve yönetim organı devlettir ve Başbakan'ın liderliğindeki Bakanlar Kabinesi tarafından yönetilir. Anayasaya göre siyasi partiler ırk ve din temelli olamazlar. Mısır'da muhalefet partileri finansal ve siyasi yönlerden zayıftır.²⁹¹ Anayasaya göre Mısır valiliklere, şehirlere ve köylere bölünmüştür. Yerel yönetim

²⁸⁸ EU Commission ,**European Neighbourhood Policy Country Report Egypt**,(Commission Staff Working Paper), COM(2005)72,2005, s. 4.

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/egypt_country_report_2005_en.pdf (17.06.1007)

²⁸⁹ **A.g.r.** , s. 5.

²⁹⁰ **A.g.r.**

²⁹¹ **A.g.r..**

birimleri tüm kamu hizmetlerini yürütmekten sorumludur. Finansal kaynaklar ulusal bütçeden karşılanmaktadır ve Yerel Halk Konseyleri (Local Popular Councils) yerel yönetimlerle birlikte çalışmaktadırlar.²⁹²

Yargı sistemi Kürsülerden (Summary Tribunals), İlk Aşama Mahkemelerinden (First Instance) ve yedi adet temyiz mahkemesinden oluşmaktadır. Yargıçların atamaları Yargısal Tüzüğe (Judiciary Statute) göre yapılmaktadır. Mısır Yüksek Yargı Konseyi yargısal olayları incelemekte ve atamalar için onay vermektedir. Mısır Yüksek Anayasa Mahkemesi (the Supreme Constitutional Court) yasaların anayasayla uyumluluğunu kontrol etme yetkisine sahiptir. Söz konusu mahkeme uluslararası gözlemciler tarafından bağımsız olarak nitelendirilmektedir. Mısır'da dini mahkemeler de bulunmaktadır. İslami kanunlara dayanan Kişisel Statü Kanunu (Personal Status Law) Sivil Mahkemeler tarafından Müslümanlara ve Müslüman olmayanlara uygulanmaktadır. Müslüman olmayanlar miras konusunda aynı kanunlara tabi tutulmamaktadırlar.²⁹³

Askeri mahkemeler askeri güçler ile ilgili davalara bakmaktadırlar. Fakat Mısır'da 1981'den bu yana acil durum uygulanmaktadır. Bu yüzden Başkan siyasi suçlar da dahil olmak üzere bazı suçları bu mahkemelere devretmektedir. Acil durumdan dolayı askeri mahkemelere ek olarak Devlet Güvenlik Mahkemeleri de kurulmuştur ve bu mahkemelerin verdikleri kararlara itiraz hakkı bulunmamaktadır.²⁹⁴

Gelişmiş bir özel sektörün eksikliğinden dolayı göreceli olarak iyi eğitim almış işgücü devlet yönetiminde düşük verimli işlerde çalıştırılmaktadır. Bu da insan ve finans kaynaklarının yanlış kullanılmasına neden olmakta ve verimliliği düşürmektedir. Raporda yakın dönemde kamu yönetimi alanında bir reform çalışmasının bulunmadığı belirtilmektedir.²⁹⁵

²⁹² A.g.r. , s. 6.

²⁹³ A.g.r.

²⁹⁴ A.g.r. , s. 7.

²⁹⁵ A.g.r.

2004 yılı Uluslararası Şeffaflık Rüşvet Endeksi'ne göre (Transparency International's Corruption Perception Index) Mısır 77. sırada yer almaktadır.²⁹⁶ Mısır Rüşvetle Mücadele Üzerine Afrika Birliği Sözleşmesi'ni (African Union Convention) imzalamamıştır.²⁹⁷ Mısır rüşvete karşı BM Konvensiyonu'nu 2004 yılında yürürlüğe sokmuştur fakat rüşvetle mücadele konusunda ortaya çıkan olaylar yerel düzeyde kalmakta ülke çapında bir tepki oluşmamaktadır.²⁹⁸

Mısır temel BM İnsan Hakları sözleşmelerini gecikmeli de olsa onaylamıştır. Genel olarak uluslararası antlaşmaların hükümleri ulusal mevzuata aktarılmıştır. Fakat 1981'den bu yana uygulanmakta olan Olağanüstü Hal Kanunu (Emergency Law) insan hakları ve temel özgürlüklerin önündeki en önemli engeldir. Olağanüstü Hal toplantı özgürlüğünü engellemekte, hukuken sakat gözüne alma ve tutuklamaları mümkün kılmaktadır. Söz konusu kanun altında mahkeme kararları anayasal ve uluslararası adil yargılanma haklarını göz ardı etmektedir.²⁹⁹

2003'ten bu yana demokrasi ve insan hakları konusundaki tartışmalar artmış ve Ulusal Demokrasi Partisi (The National Democratic Party) "vatandaşlık hakları ve demokratikleşme" üzerine bir belge yayınlamıştır. Buna bağlı olarak bazı olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bunlar polis memurlarının işkenceye karşı suçlu bulunmaları, yargılanmadan uzun süredir gözaltında bulunanların bir kısmının serbest bırakılması, hapisanelerde mahkumlara şiddet uygulanmasının yasaklanması, kadınların statülerini yükseltmeye yönelik yeni bir Kişisel Statü Kanunu (Personal Status Law) çıkartılması, İnsan Hakları Ulusal Konseyi (National Council For Human Rights) oluşturulması, ağır iş cezalarının kaldırılması, Devlet Güvenlik mahkemelerinin kaldırılması (Olağanüstü Hal Kanunu kapsamında açılanlar dışındakiler), Halk Meclisi'nde İnsan Hakları Komitesi oluşturulmasıdır.³⁰⁰

²⁹⁶ Bkz., Transparency International, **Annual Report for Egypt, 2004**, <http://www.transparency.org/content/download/2274/14262/file/TI%20Annual%20Report%202004.pdf> (14.07.2007)

²⁹⁷ Bkz., **African Union Convention On Preventing and Combating Corruption**, 2003, http://www.africaunion.org/Official_documents/Treaties_%20Conventions_%20Protocols/Convention%20on%20Combating%20Corruption.pdf (16.07.2007)

²⁹⁸ **European Neighbourhood Policy Country Report Egypt**, , s. 7.

²⁹⁹ **A.g.r.** , s. 8.

³⁰⁰ **A.g.r.**

Mısırlı yetkililerin halen özel ve kapsamlı bir insan hakları stratejisi hazırlamadıklarına değinilmektedir. 2004 yılında oluşturulan İnsan Hakları Ulusal Konseyi'ne insan hakları üzerine bir çalışma planı hazırlaması, şikayetleri alma ve insan hakları ile ilgili uluslararası antlaşmaların uygulanmasını denetleme görevi verilmiştir.³⁰¹ Anayasa fikir ve ifade özgürlüğünü tanısa da mevcut Olağanüstü Hal Kanunu altında kısıtlamalar bulunmaktadır. Öte yandan, vatandaşlar göreceli olarak özgür bir biçimde hükümeti ve kamu hizmetini eleştirebilmektedirler. Yine de siyasi karşıtlık sergileyen eylemciler, yazarlar ve sivil toplum eylemcilerine ifade özgürlüğü konusu ile ilgili kısıtlamalar uygulanmaktadır.

Öte yandan, Anayasa Olağanüstü Hal dışında basın özgürlüğünü garantilemekte ve sansürü yasaklamaktadır. Ceza Kanunu Başkan'ın, hükümet üyelerinin ve devletin dış temsilcilerinin eleştirilmesini cezalandırmaktadır. Basın ve yayın kanunu kötü niyetli ve yanlış haber aktarmayı engelleyici kısıtlamalar içermektedir. 2004 yılında hükümet 1985'te çıkan bir kanunla uyumlu olarak al-Azhar İslami Merkezi'ni İslami Kanunla uyumlu olmayan materyalleri inceleme ve toplatma yetkisi vermiştir. Hükümet bütün televizyon kanallarının sahibi ve işleticisidir ve gazetelerin basımı ve dağıtımı üzerinde geniş bir denetim uygulamaktadır. Yüksek Basın Konseyi (Supreme Press Council) yeni yayınların çıkartılmasına izin vermekten sorumludur. Bazı gazete ve dergiler yabancı lisanslıdır ve bir serbest ticaret bölgesi içinde basılmaktadır. İçişleri Bakanlığı'nın yabancı gazetelerin Mısır'a girişini kamu düzenini bozma riskinden dolayı onaylamadığı durumlar olmuştur. Mısır'da internet kullanımı giderek artmaktadır ve hükümet 2002 yılında internet suçlarını araştırmaya yönelik bir birim oluşturmuştur.³⁰²

Anayasa şeriatla (dini kanunla) uyduğu sürece inanç özgürlüğünü ve dini ibadetlerin uygulanmasını garanti etmektedir. Aile kanunuyla ilgili her belgede dinin belirtilmesi gerekmektedir. Ülkede Hristiyan Kiptiler nüfusun %10'unu teşkil etmekte, parlamento ve hükümette temsilciler bulundurmaktadır. Fakat bu grup azınlık olarak görülmemektedir ve haklarının korunması için önlemler yoktur. Mısır'da küçük ve azalmakta olan bir Mısırlı Yahudi ve Bahai grubu bulunmaktadır.

³⁰¹ A.g.r.

³⁰² A.g.r. , s. 9.

Din değiştirme Anayasa veya Ceza Kanunu tarafından yasaklanmamıştır, fakat dini kanunlar din değiştirmeyi yasaklamakta, din değiştirme ile ilgili yasal başvurularda sorunlar yaşanmaktadır.³⁰³

Dernek kurma ve toplantı yapma özgürlüğü açısından ise siyasi partiler komitesi siyasi parti kurma başvurularını onaylama yetkine sahiptir. Son 27 yılda komite 63 başvuruyu geri çevirmiş ve iki tanesi 2004’te olmak üzere dört tane başvuruyu kabul etmiştir.³⁰⁴ Sivil toplum kuruluşları özellikle sosyal hizmet alanı olmak üzere önemli görevlerde bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının sayısı yaklaşık olarak 16,000’dir. Sivil toplum kuruluşları Mısırdaki temsilciliği olan ülkelerden ve kuruluşlardan Sosyal Faaliyetler Bakanlığı’nın (Ministry of Social Affairs) onayını almak koşuluyla mali destek alabilmektedirler.³⁰⁵

Mısır alışma standartları ile ilgili Uluslararası alışma Örgütü’nün bütün temel sözleşmelerini (zorla alıştırma, dernek kurma, toplu sözleşme, ocuk işçi alıştırma ve iş yerinde ayrımcılık) onaylamıştır. Sendika veya ticari birlik kurma hakkı anayasa tarafından sağlanmaktadır. Bütün ticari birlikler Mısır Ticari Birlikler Federasyonu’na bağlı olmak zorundadır. Söz konusu federasyon Uluslararası alışma Örgütü tarafından ticari birliklerin bağımsızlıklarını olumsuz yönde etkileyen bir unsur olarak görölmektedir. Bütünleşik İş Kanunu (Unified Labour Law) ve Profesyonel Sendikalar Kanunu (Professional Syndicates Law) işçilere grev hakkı vermektedir, fakat uygulamada kısıtlamalar yaşanmaktadır.³⁰⁶

Mısır İşkenceye Karşı BM Sözleşmesini 1986 yılında kabul etmiştir fakat Opsiyonel Protokolü onaylamamıştır. Sözleşmenin hükümleri ulusal kanuna aktarılmıştır. Mısır anayasası fiziksel veya ahlaki zarar vermeyi yasaklasa da insan hakları kuruluşları tarafından Mısır’da insan hakları ihlallerinin yaygın olduğu belirtilmektedir. İşkence mağdurlarına tanınan yasal haklara rağmen insan hakları kuruluşları işkence şikayetlerinin yeterince araştırılmadığını vurgulamışlardır.

³⁰³ A.g.r. , s. 10.

³⁰⁴ A.g.r.

³⁰⁵ A.g.r.

³⁰⁶ A.g.r. , s. 11.

Güvenlik güçleri tarafından uygulanan yanlış tutumun 2002 yılında hükümet tarafından engellenmesi için bazı memurları işkenceden sorumlu tutmuştur. Ayrıca sivil mahkemelerde polisler tarafından suistimale uğrayanlar ile ilgili davalar bulunmaktadır. Bu amaçla, Halk Dava Ofisi (Public Prosecutor's Office) bünyesinde İnsan Hakları Birimi oluşturulmuştur.³⁰⁷

İdari gözaltı Olağanüstü Hal Kanunu kapsamında uygulanmaktadır. İçişleri Bakanlığı objektif kanıtlar doğrultusunda kişinin kamu düzenini ve güvenliğini tehdit ettiği durumlarda gözaltı emri verebilir. Fakat gözaltı süresi ile ilgili sınırlama bulunmamaktadır. Bu da uygulamada insanların yıllarca tutuklu kalmalarına neden olabilmektedir. Kişilerin serbest bırakılması ile ilgili yargısal kararların uygulanmasında da sorunlar yaşanmaktadır.

İnsan hakları kuruluşları gözaltında bulunanların sayısını yaklaşık olarak 10,000 ile 15,000 arası olarak tahmin etmektedir. Prensipde avukatların gözaltındakilerle görüşme hakkı bulursa da uygulamada engellerle karşılaşmaktadır. Belgede BM İşkence Özel Raportörü'nün Hapishane Kanunu altında yıllardır uygulanmakta olan tutukluların kimseyle görüştürülmemesi uygulamasının durdurulmasını istediği belirtilmektedir. Hapishanelerde aşırı doluluk, hijyen, yiyecek, temiz su, havalandırma, mahkumları topluma yeniden kazandırma faaliyetleri ve tıbbi yardım konularında eksiklikler bulunmaktadır. Hapishanelerde çocuklar ebeveynleri ile aynı ortamda kalmaktadırlar ve çocukların suistimalini araştırmaya yönelik mekanizmalar bulunmamaktadır. Savcının hapishane ve gözaltı merkezlerini denetleme yetkisi bulunmaktadır, fakat bulgular kamuoyuna açıklanmamaktadır. Ayrıca insan hakları kuruluşlarının hapishanelere ve gözaltı merkezlerine girmelerinin mümkün olmadığı vurgulanmaktadır.³⁰⁸ Öte yandan, Anayasa ölüm cezasına yer vermektedir. Uyuşturucuyla ilgili suçlar, tecavüz, planlı cinayet ve Olağanüstü Hal Kanunu kapsamındaki terör suçları ölüm cezasının kapsamındadır ve son yıllarda sıkça uygulanmaktadır.³⁰⁹

³⁰⁷ A.g.r..

³⁰⁸ A.g.r. , s. 12.

³⁰⁹ A.g.r.

Mısır kadınlara karşı uygulanan her tür ayrımcılığın önlenmesine yönelik Sözleşmesi İslami kanunla uyuşmayan maddeler dışında onaylamıştır. Mısır Ülke Raporu'nda kadınlara yönelik şiddet yaygın olduğu belirtilmektedir. Kadınların genital sünneti 1996'dan bu yana yasaklanmıştır fakat halen uygulanmaktadır. 2000 yılında yapılan demografik sağlık araştırmasında (Demographic and Health Survey) Mısırlı kadınların %90'nının bu uygulamaya maruz kaldıkları belirlenmiştir. Yetkililerin konu ile mücadele için çaba harcadıkları ve halk arasında bilinç oluşturmaya çalıştıkları belirtilmektedir fakat kültürel ve sosyal baskıların öne çıktığına değinilmektedir.³¹⁰

2000 yılında Mısırlı kadınların sosyal, ekonomik ve siyasi statülerini iyileştirmeye yönelik olarak Ulusal Kadın Konseyi (THA National Council for Women) kurulmuştur. Halkın şikayetlerini almak ve yasal tavsiyelerde bulunarak bilincin artmasına katkı sağlamak için ombudsmanlık oluşturulmuştur. 2003 İşçi Kanunu ayrımcılıkları önlemeyi amaçlamaktadır, fakat uygulamada giderilmesi gereken eksikler bulunduğu belirtilmektedir. Kadınların eğitim düzeyi erkeklere göre daha düşüktür. Örneğin, kadınların %60'ı okuma yazma bilmemektedir. Mısır BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamıştır ve çocuk ticareti, çocuk fuhuşu ve çocuk pornosunun önlenmesine yönelik opsiyonel protokole de taraftır, fakat çocukların silahlı çatışmalarda kullanılmasını önlemeye dair opsiyonel protokolü imzalamamıştır. Mısır'ın iç yönetmeliğinin BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilmesi amaçlanmaktadır.³¹¹

Mısır Uluslararası Çalışma Örgütü ile işbirliği içerisinde çocuk işçi çalıştırma konusu ile mücadele için ulusal plan geliştirmiştir. 2002 yılında Ulusal Çocuk ve Annelik Konseyi (National Council for Childhood and Motherhood) tarafından hazırlanan bir rapora göre 2.8 milyon çalışan çocuğun %81.5'i okula devam etmektedir ve bunların %54'ü yaz tatilinde çalışmaktadır. Bir çocuğun kazandıkları aile gelirinin %29'unu oluşturmaktadır. Çalışan çocukların %73'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Sokak çocukları sorunu hükümet tarafından kabul edilmiştir ve söz

³¹⁰ A.g.r.

³¹¹ A.g.r. , s. 13.

konusu çocuklar polis tarafından şiddete maruz kalmakta ve tıbbi yardım ve eğitimden yoksun bulunmaktadır.³¹²

5.4.2. AB-MISIR EYLEM PLANI VE DEMOKRASİ

Eylem öncelikleri arasında demokrasi ve insan hakları ile ilgili olarak kurumların etkinliğinin demokrasi ve kanunun üstünlüğü ve yargının bağımsızlığının sağlanması ve artırılması, insan haklarının korunması, kültürler ve dinler arası diyalogun artırılması, hoşgörüsüzlük, ayrımcılık, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ile mücadele, diğer din ve kültürlerle saygının sağlanması yer almaktadır.³¹³

Demokrasi ve kanunun üstünlüğüne yönelik eylemler ile ilgili olarak toplum bilincinin ve seçimlere katılımın artırılması, seçimlerle ilgili bilgi alışverişinin sağlanması, sivil toplumun demokratik, siyasi, ekonomik ve sosyal gelişim sürecine katkılarının artırılması, Mısır Hükümeti'nin ademimerkeziyet süreci kapsamında yaptığı çalışmaların ve yerel yönetim reformunun desteklenmesi, Mısır ve Avrupa Parlamentosu arasındaki siyasi diyalogun artırılması, Ortaklık Antlaşması alt komitesi kapsamında İnsan Hakları ve Demokrasi üzerine resmi ve düzenli diyalog oluşturulması, Mısır Hükümeti'nin kamunun modernleştirilmesi ve kamu hizmetini geliştirmeye, güvenilirliği ve şeffaflığı arttırmaya yönelik çalışmalarının desteklenmesine devam edilmesi beklenmektedir.³¹⁴

Plan ayrıca, yargının bağımsızlığının ve etkinliğinin artırılması, hapisane koşullarının iyileştirilmesi, demokratik reform çerçevesinde yargının bağımsızlığının sağlanması ve artırılması, yargı kapasitesinin ve yargıya erişimin artırılması, Mısır Hükümeti'nin gözaltı merkezlerinin ve hapisane koşullarının iyileştirilmesine yönelik politikalarının desteklenmesine yer vermektedir.³¹⁵

³¹² A.g.r.

³¹³ EU Commission, **EU/Egypt Action Plan**, 2004, s. 3.
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/egypt_enp_ap_final_en.pdf (13.06.2007)

³¹⁴ A.g.r. ,s. 6.

³¹⁵ A.g.r.

İnsan hakları ve temel özgürlükler ile ilgili olarak planda Mısır Hükümeti'nin Mısır'ın taraf olduğu uluslararası sözleşmeler çerçevesinde insan hakları ve temel özgürlükleri korumaya yönelik girişimlerinin desteklenmesi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı kültürünün geliştirilmesine değinilmektedir. Kamu kuruluşlarının kapasitesinin ve etkinliklerinin arttırılmasına yönelik çalışmaların desteklenmesi, ulusal mevzuatın Mısır'ın taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve BM tavsiyeleri doğrultusunda gözden geçirilmesi, Mısır'ın taraf olduğu uluslararası insan hakları konvensiyonlarının opsiyonel protokollerine erişimin sağlanması gereğine yer verilmektedir.

Ayrıca, Plan BM ve Afrika insan hakları antlaşma mekanizmaları ile ve BM İnsan Hakları Konseyi ile ortaklık sağlanması, fiziksel ve zihinsel engelliler için politika üretme konusunda diyalog sağlanmasının öneminin altını çizmektedir. Bunun yanı sıra, BM ve Mısır İnsan Hakları Ulusal Konseyi'nin güvenlik, gözaltı koşulları ve hapishane personeli ile ilgili tavsiyelerinin uygulanışının denetlenmesi, gözaltı prosedürlerinin iyileştirilmesi ve tutuklularının yargıya ulaşmalarının sağlanması, idam cezası ile ilgili olarak temyiz yollarının araştırılması ve idam cezasına yönelik diyalog oluşturulması vurgulanmaktadır.³¹⁶

Eylem Planı'nda, kadın ve çocuk hakları ile ilgili olarak kadınların siyaset, ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının arttırılması, siyasi karar alma sürecinde rol almalarının sağlanması, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve cinsiyete dayalı şiddetin engellenmesine yönelik çabalarının desteklenmesi, Ulusal Kadın Konseyi'nden yeni mevzuat oluşumunda fikirlerinin alınması, Çocuk Hakları Üzerine BM Sözleşmesi ile uyumlu olarak çocuk haklarının sağlanması BM Komitesi'nin tavsiyelerine uyulması, Mısır Hükümeti'nin kadınların genital sünnetini engellemeye yönelik faaliyetlerinin desteklenmesine yer verilmektedir.³¹⁷

Bunun yanında Eylem Planı Sivil ve Siyasi Haklar Üzerine uluslararası Sözleşmeyle uyumlu olarak toplantı ve dernek kurma özgürlüğünün sağlanmasına yönelik önlemler alınmasını, ifade özgürlüğünün, basın özgürlüğünün, haber

³¹⁶ A.g.r. , s. 7.

³¹⁷ A.g.r.

sağlayıcıların özgürlüğünün artırılmasını, kişisel bilgilerin korunmasına yönelik mevzuat oluşturulması, enformasyon sektöründe liberizasyonun sağlanmasını ve medyanın kapasitesinin artırılması ile ilgili ortak girişimlerde bulunulmasını önermektedir.³¹⁸

Öte yandan, Eylem Planı'nda ayrımcılık, hoşgörüsüzlük, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele ile ilgili olarak ilgili alanlarda mevzuat konusunda işbirliğine gidilmesi, yabancı düşmanlığı, dini inanç ve kültürel ayrımcılık ile mücadelede medyanın rolünün artırılması, Mısır'da ve AB'de farklı din ve kültürler toleransın artırılmasına yönelik faaliyetlerin desteklenmesine yer verilmektedir.³¹⁹ Son olarak, temel sosyal haklar ve çalışma standartları ile ilgili diyalog geliştirilmesi, sendikaların bağımsızlıklarının ve ekonomik ve sosyal hayattaki rollerinin artırılması, temel çalışma standartlarının Uluslararası Çalışma Örgütü'nün prensipleri ile uyumlu hale getirilmesi gereğine değinilmiştir.³²⁰

5.5. ÜRDÜN

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı himayesi altında kalan Ürdün savaşın ardından Osmanlı'nın bölge üzerindeki hakimiyetini yitirmesinin altından İngiliz mandası olmuştur. Ürdün Kral Abdullah yönetimi altında 1946 yılında İngiltere'den bağımsızlığını almıştır. 1953'den 1999'a kadar süren Kral Hüseyin döneminde Ürdün özellikle İsrail-Filistin çatışmasında Filistin yanlısı bir tutum sergileyerek gündeme gelmiştir.³²¹ Kral Hüseyin döneminde Avrupa Akdeniz Ortaklığı'na dahil olan Ürdün ile ilişkiler Avrupa Komşuluk Politikası ile devam etmektedir. Komisyon Ürdün ile ilgili olarak Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında ilerleme raporu yayınlamamıştır. Bu nedenle Ürdün'de demokrasi ve insan hakları konusu Avrupa Komşuluk Politikası Ürdün Ülke Raporu ve AB-Ürdün Eylem Planı ve Avrupa Komşuluk Politikası Ürdün İlerleme Raporu çerçevesinde incelenecektir.

³¹⁸ A.g.r. , s. 8.

³¹⁹ A.g.r. , s. 8.

³²⁰ A.g.r. , s. 8.

³²¹ Spencer, a.g.e. ,s. 98.

5.5.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI ÜRDÜN ÜLKE RAPORU VE DEMOKRASİ

Avrupa Topluluğu ve Ürdün arasındaki diplomatik ilişkiler 1977 yılında başlamış ve 1978 yılında ilk ortaklık antlaşması yürürlüğe girmiştir. 1995 yılında Barselona Konferansı ile başlatılan Avrupa Akdeniz Ortaklığına Ürdün de dahil olmuştur. Mayıs 2002’de yürürlüğe giren Ortaklık Antlaşması uzun dönemde AB-Ürdün ikili ilişkileri için demokrasi ilkelerine ve temel özgürlüklere saygıya dayanan bir siyasi diyalog geliştirilmesini hedeflemektedir. Ekim 2003’te AB-Ürdün Ortaklık Konseyi siyaset, finans, ekonomi ve sosyal alanlarda çalışmaların hızlandırılması için Ortaklık Antlaşması’nın Avrupa Komşuluk Politikası taslağıyla birleştirilmesine yardımcı olacak alt komitelerin oluşturulmasına karar vermiştir.³²²

2005-2006 Ürdün Ulusal Gösterge Programı’na (National Indicative Programme) göre demokrasi, insan hakları ve iyi yönetim, Avrupa Komşuluk Politikası’na hazırlık ve Ortaklık Antlaşması’nın üstlenilmesi, sosyal sektör ve bilgi toplumunun geliştirilmesi için 110 milyon Euro ayrılması planlanmıştır. Ürdün ayrıca toplumlar arası diyalog ve sivil toplum aktörleri arasındaki işbirliğinin artırılmasına yönelik birçok Avrupa-Akdeniz programında da yer almıştır. Ürdün İnsan Haklarının Korunması ve Demokrasi için Avrupa İnisiyatifi kapsamında 2002-2004 yıllarında destek almıştır.³²³ Ürdün de özellikle son dönemde Avrupa Komşuluk Politikası’nın ulusal siyasi ve ekonomik reform sürecine sağlayacağı katkının önemini belirtmiş ve Avrupa Komşuluk Politikası’nın Ürdün’ün AB’nin önemli bir stratejik ortağı olması yolundaki önemini vurgulamıştır.³²⁴

Ürdün anayasal bir monarşidir. Parlamenter rejimin birtakım özelliklerine sahip olmakla birlikte anayasa Krala yasama ve yürütme alanlarında yüksek yetkiler vermektedir. Kral aynı zamanda Ürdün Silahlı Kuvvetleri’nin komutanıdır ve başbakan ve diğer bakanların atanmasında ya da görevden alınmalarında yetkiye

³²² EU Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Jordan**, (Staff Working Paper), COM(2004)373, 2004, s. 3-4.

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/jordan_enp_country_report_2004_en.pdf (15.06.2007)

³²³ **A.g.r.**, s. 5.

³²⁴ **A.g.r.**

sahiptir. Kralın senato üyelerini belirleme yetkisi de bulunmaktadır. Hiçbir kanun Kralın onayı alınmadan yürürlüğe sokulamaz. Kral ayrıca Bakanlar Kurulunu (Chamber of Deputies) feshetme ve genel seçim düzenlenmesine karar verme yetkilerine de sahiptir.³²⁵

1989 yılından bu yana Ürdün demokratikleşme sürecinin etkinliğini arttırmak için çabalamaktadır. Fakat son on yılda Ortadoğu ve Irak'ta yaşanan gelişmeler bu süreci olumsuz etkilemiştir. Son dönemde daha belirgin gelişmeler yaşanmaktadır. 2002 yılında Kral “İlk Ürdün” (Jordan First) adı altında yeni bir reform programı başlatmıştır. Program Ürdün siyaset hayatını modernleştirmeyi ve demokratikleştirmeyi hedeflemektedir. Program aynı zamanda Ürdün’ün bölgesel çatışmalar yerine uluslararası konulara odaklanmasını bir öncelik olarak belirtmektedir. Kral Ekim 2003’te reformla ilgili yeni konuları açıklamıştır. Bunlar yargının bağımsızlığı, siyasi partiler ve seçim kanunun yenilenmesi, kadınlara eşitlik ve bağımsız bir medyanın geliştirilmesidir. Söz konusu alanlardaki uygulamaların gözden geçirilmesi ve reformların uygulanmasını sağlamak amacıyla bir Siyasi Gelişim Komitesi (Political Development Committee) oluşturulmuştur.³²⁶

Yerel meselelerin merkeze bağlı kalmaksızın çözümü anayasal bir prensiptir fakat 2002’de çıkartılan bir kanun ile hükümete belediye başkanlarını ve belediye meclis üyelerinin yarısını atama hakkı verilmiştir. Hükümet belediye meclislerinin bütçelerini arttırmayı ve bu yolla vali ve belediye başkanlarına sosyo-ekonomik kalkınma programları geliştirmeleri için yetki vermeyi planlamaktadır.³²⁷

Yargı sisteminde kürsüler arası hiyerarşi söz konusudur ve sivil mahkemeler, dini mahkemeler ve Devlet Güvenlik Mahkemesi (State Security Court) bulunmaktadır. Yargıçların atanmaları, terfileri ve işten alınmaları üyeleri Kral tarafından atanan Yüksek Yargı Konseyi tarafından yapılmaktadır. Haziran 2001’de Parlamento Konseyin bağımsız yargı yetkisinin arttırılmasına yönelik bir kanunu kabul etmiştir. Diğer bir kanun ise yargı sürecindeki aksaklıkları önlemeye yönelik

³²⁵ A.g.r.

³²⁶ A.g.r.

³²⁷ A.g.r. , s. 6.

olarak çıkartılmıştır. Adalet Bakanlığı yeni yargıçları eğitmekte, yargı sistemini ve altyapıyı modernleştirmeye çalışmaktadır. Ürdün Hükümeti yargı sisteminin bağımsızlığını ve etkinliğini arttırmak amacıyla yargı sisteminde reformu siyasi gündemin ön sıralarına koymuştur.³²⁸

Ürdün kamu sektörü aynı gelir düzeyindeki ülkeler ile karşılaştırıldığında göreceli olarak daha iyidir. Bu özellikle kanunun üstünlüğü, hükümetin etkin olarak çalışması ve düzenleyici yasalar konularında kendini göstermektedir. Haziran 2002’de hükümet performans artırımı ve hizmet kullananlardan geri bildirim alımı konularında önlemler alma kararı almıştır. Finans ve bütçe yönetimini geliştirme konularında orta dönemli bütçe taslağı hazırlanması planlanmıştır. 1996 yılında rüşvetle mücadele bürosu kurulmuş 2000’de ise Başbakanlığa bağlı Rüşvetle Mücadele Yüksek Komitesi oluşturulmuştur. 2003 yılında diğer bir rüşvetle mücadele komitesi olan Rüşvet ve Kayırma ile Mücadele Ulusal Komitesi oluşturulmuş, özel sektörle ortak çalışmalar yapılması hedeflenmiştir. Hükümetin reform gündeminde şeffaflığın ve yönetime olan güvenin artırılması bulunmaktadır.³²⁹

Ürdün BM İnsan Hakları Konvensiyonları’nı iki opsiyonel protokol dışında kabul etmiştir. Bunlar Sivil ve Siyasi Haklar Üzerine Sözleşme ve İşkenceye Karşı Sözleşmedir.³³⁰ Mevcut yasalar ifade ve dernek kurma özgürlüklerini kısıtlayıcı özelliktedir. 2001’de çıkartılan ve 2004’de parlamento tarafından onaylanan bir yasaya göre halka açık toplantı ve miting düzenleyenlerin duyuru yapmadan en az üç gün önce validen izin almaları gerekmektedir. İnsan hakları kuruluşları siyasi gösteri yapanların düzeni bozmak, İslami gruplarla işbirliği yapmak, terörist faaliyetlerde bulunmak Filistin İntifadası’nı desteklemek için silah kaçakçılığı yapmak suçlarından tutuklandıklarını raporlarında belirtmektedir.³³¹

³²⁸ A.g.r. , s. 7.

³²⁹ A.g.r.

³³⁰ A.g.r.

³³¹ A.g.r. , s. 8.

Kral ve Kraliyet ailesini olumsuz yönde eleştirmek kanunla yasaklanmıştır ve suç sayılmaktadır. Bu suçu işleyenlere hapis cezası dahi verilmektedir. Fakat hükümet mevcut reform programında bu alanda daha fazla özgürlük sağlanacağını açıklamıştır.³³² Anayasa basın özgürlüğünü garanti etse de yasalar birçok kısıtlama öngörmektedir. 1998 Basın ve Yayın Kanunu hükümete para cezası verme, lisans iptal etme ve kapatma hakları vermektedir.³³³

Ceza Kanunu devlete şiddet uygulayan, devlet yetkililerine hakaret eden, ülke dışına yanlış ve devletin itibarını zedeleyecek bilgiler aktaranları cezalandırma yetkisi vermektedir. 2001’de çıkartılan Ceza Kanunu devletin itibarını bozmaya yönelik konuşan veya yazılı yayın yapan her kişinin gözaltına alınmasını sağlayacak unsurlar içermektedir. Ayrıca Devlet Güvenlik Mahkemesi’nin bu tür söylemleri yayınlayan medya kuruluşlarını geçici veya kalıcı kapatma hakkı bulunmaktadır.³³⁴

Kral medyanın bağımsızlığı, çoğulculuğu ve profesyonelliğinin teşviki amacıyla 2002 yılı sonunda Yüksek Medya Konseyi’nin (Higher Media Council) yeniden hayata geçirilmesine yönelik bir girişimde bulunmuştur. Hükümet medyanın bağımsızlığının artırılması gereğini görmüş ve devletin medya üzerindeki kontrolünü azaltmaya yönelik bazı önlemler almıştır. Bu anlamda atılan ilk adım Enformasyon Bakanlığı’nın kapatılması olmuştur. Hükümet radyo ve televizyon alanında tek yayıncı olmasına karşın ülkede uydu aracılığı ile uluslararası yayınların takip edilmesinde engelleme yoktur. Ocak 2000’de hükümet yabancı yayın kuruluşlarına ülkede tamamen ifade özgürlüğü hakkı tanıyan bir tasarıyı onaylamıştır.³³⁵

Ürdün’de devlet dini İslamdır ve halkın büyük kısmı Sunnidir. Etnik gruplar ise Hanefi mezhebine mensup Çeçenler ve Çerkezlerdir. Genel olarak dini gruplara ve azınlıklara karşı resmi bir ayrımcılık uygulanmamaktadır. Nüfusun %4’ünü

³³² A.g.r.

³³³ A.g.r.

³³⁴ A.g.r.

³³⁵ A.g.r..

oluşturan Hristiyanların kiliseye gitme ve çocuklarına dini eğitim verme hakları bulunmaktadır.³³⁶

İşkence kanun yoluyla yasaklanmıştır. Kanunlar mahkumlara insani muamele yapılması ve temsil edilme hakkı vermektedir. Fakat insan hakları kuruluşları siyasi suçlulara ve hücre hapsindekilere kötü muamele yapıldığını bildirmişlerdir. İşkenceyi önleme ve hapishanelerin durumunun iyileştirilmesi için ulusal bir yapı oluşturulmamıştır. Sivil toplum örgütlerinin hapishanelere girişi serbest olmasına rağmen kısıtlamalar bulunmaktadır. Fakat bu durumun 2003'te Ulusal İnsan Hakları Merkezi'nin (National Human Rights Centre) açılmasından itibaren değiştiği belirtilmektedir. Ürdün idam cezasını yasaklayan BM Protokolünü onaylamamıştır ve idam cezası uygulamaları devam etmektedir.³³⁷

Ürdün Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığı Engelleyen BM Sözleşmesini (the UN Convention on Elimination of All Forms of Discrimination against Women) imzalamıştır fakat ulusal mevzuatına aktarmamıştır. Kadınların pasaport edinme, emeklilik ve sosyal güvenlikten faydalanma, miras, boşanma ve yargısal adalet konularında kanunsal ayrımcılığa maruz kaldıkları belirtilmektedir. Şiddete maruz kalan kadınların mahkemelere başvurma hakkı bulunmaktadır, fakat ailesel ve sosyal nedenlerden dolayı bunu yapmamaktadırlar. Kadın hakları örgütleri kadınların seçimlerde oy kullanma haklarının aynı nedenlerden dolayı kısıtlandığını belirtmektedirler. 2001 yılında Kişisel ve Sivil Statü Kanunu (Personal and Civil Status Law) değiştirilmiş ve evlilik yaşı kadınlarda 15'ten 18'e, erkeklerde 16'dan 18'e yükseltilmiştir. Raporda Ürdün'ün gelişimi için kadının siyasi ve ekonomik rolünün artırılmasının önemini bildiğine ve hükümet bu konuyu gündemine aldığına dikkat çekilmektedir.³³⁸ Öte yandan, İş Kanunu 16 yaşın altındaki çocukların çalışmalarını çiraklık dışında yasaklamaktadır. Çalışma Bakanlığı 2001 yılında çocuk işçi çalıştırma ile ilgili şikayetleri değerlendirmek üzere Çocuk İşgücü Ünitesi'ni

³³⁶ A.g.r.

³³⁷ A.g.r.

³³⁸ A.g.r. , s. 9.

oluşturmuştur ve bu ünite aynı zamanda hükümetin konuyla ilgili politikalarını düzenlemektedir.³³⁹

Sivil toplum kuruluşları sadece ilgili oldukları alanlarda faaliyetlerinin ve bütçelerinin detaylarını yetkililere sunmak şartı ile çalışabilmektedirler. Sosyal Kalkınma Bakanlığı sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini her an denetleme yetkisine sahiptir. Söz konusu örgütlerin siyasi faaliyetlerde bulunmaları yasaktır. Sivil toplum kuruluşlarının yurtdışı finansmanları ilgili devlet organlarından izin alınması koşulu ile mümkündür. İnsan hakları örgütlerine göre, insan hakları savunucularına yetkililer tarafından baskı ve yıldırma uygulanmaktadır. Fakat 1989'dan bu yana ülkedeki sivil toplum kuruluşlarının sayısı iki kat artmıştır ve hükümet bu alanda daha fazla özgürlük tanınacağını belirtmiştir.³⁴⁰

Özel sektörde ve devlete ait bazı şirketlerde çalışan işçilerin sendika kurma ve sendikalara üye olma hakları bulunmaktadır. Sendikaların yasal olabilmeleri için lisanslı olmaları gerekmektedir. Sendikalara üyelik vatandaşlar için sınırlıdır. Sendikaların Ürdün Ticari Sendikalar Genel Federasyonu'na (the General Federation of Jordanian Trade Unions) üye olmaları gerekmektedir. Federasyonun faaliyetleri hükümet tarafından finanse edilmekte ve denetlenmektedir. İş Kanunu işçilerin grev için hükümetten izin almalarını zorunlu kılmaktadır³⁴¹

Anayasa her tür ayrımcılığı yasaklamaktadır. Etnik veya dinsel azınlıklar ayrımcılığa maruz kalmamakta, kendi dinsel ve kültürel faaliyetlerini sürdürebilmektedirler. Bunlar eğitim, sağlık ve iş alanında da eşit haklara sahiptirler. Özellikle Çerkezler, Çeçenler ve Ermeniler sosyal ve kültürel kulüpler kurmaktadır. Azınlıklar hükümette ve parlamentoda kontenjanlı olarak temsil edilmektedirler.³⁴²

³³⁹ A.g.r. , s. 9.

³⁴⁰ A.g.r.

³⁴¹ A.g.r.

³⁴² A.g.r. , s. 10.

5.5.2. AB-ÜRDÜN EYLEM PLANI VE DEMOKRASİ

AB/Ürdün Eylem Planı Ortaklık Antlaşmasına paralel olarak bazı öncelikleri vurgulamaktadır. Bunlar ulusal siyasi gelişim planı doğrultusunda demokrasi ve siyaset konularında ulusal diyalogun daha ileri taşınması, bağımsız ve tarafsız bir yargı oluşturulmasına devam edilmesi, yönetim ve yargının kapasitesinin artırılması, medya ve ifade özgürlüğü alanında daha fazla gelişme kaydedilmesi, kadınların siyasi ve ekonomik yaşama katılımlarını arttırmaya yönelik bir plan hazırlanmasıdır.³⁴³

Eylem Planı'nda demokrasinin güçlendirilmesi, kanunun üstünlüğü, iyi yönetim ve şeffaflık yoluyla kurumların istikrarının ve etkinliğinin artırılması amacıyla Avrupa Parlamentosu ile Ürdün Parlamentosu arasında siyasi diyalog kurulması gerektiği belirtilmektedir. Ürdün'ün de taraf olduğu BM sözleşmeleri ile uyumlu olarak iyi yönetim ve şeffaflığın artırılmasına yönelik çabaların desteklenmesi öncelikli konulardır.

Ayrıca Eylem Planı'nda, orta dönemde ise demokrasi ve siyasi yaşam konularında ulusal diyalog oluşturulması, siyasi partiler ve seçim kanunun reforma tabi tutulması beklenmektedir. 2004-2006 Yargı Güncelleme Stratejisinin uygulamaya sokulması ve yargı prosedürlerinin basitleştirilip hızlandırılması istenmektedir. Yargıçların eğitilmesi yoluyla yargı idaresinin kapasitesinin ve etkinliğinin artırılması önerilmektedir.³⁴⁴

İnsan hakları ve temel özgürlükler konusunda medyanın bağımsızlığının desteklenmesi ve ifade özgürlüğünün artırılması için mevcut çalışmaların teşviki, Yüksek Medya Konseyi'nin (Higher Media Council) güçlendirilmesi, medya çalışanları için eğitim programları düzenlenmesi, kurumlaşmanın sağlanması ve medyada özel sektörün rolünün artırılması beklenmektedir. Eylem Planı'nda Dernek kurma özgürlüğü ve sivil toplumun gelişimi ile ilgili olarak hükümet planlarının

³⁴³EU Commission, **EU/Jordan Action Plan**, 2004, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/jordan_enp_ap_final_en.pdf (15.06.2007)

³⁴⁴ **A.g.r.**

uygulamaya sokulması ve kurumlarda kanun bazında reform yapılması gereğine yer verilmektedir.

Ürdün'ün insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı konusunda uluslararası taahhütlerini yerine getirmesi ile ilgili olarak, Ürdün'ün taraf olduğu BM Konvensiyonlarını etkin bir şekilde uygulaması, İnsan Hakları Ulusal Komisyonu'nun kapasitesinin ve etkinliğinin artırılması, Ortaklık Komitesi altında insan hakları ve demokratikleşme üzerine ortaklık için diyalog başlatılması, çocuk haklarının korunması ve çocuk işgücünün engellenmesi ve kötü muameleye karşı mevcut kanunların etkin şekilde uygulanması beklenmektedir. Kadınlara karşı eşit muamele konusunda Ürdün'ün kadın hakları ile ilgili taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ile ulusal kanunların uyumlaştırılması ve bu konuda bilgi alışverişi ve istatistiki bilgi oluşturulması istenmektedir. Ayrıca, orta vadede kadınların ekonomik ve siyasi hayata katılımlarını arttırmaya yönelik bir plan oluşturulması gereği üzerinde durulmaktadır. Belgede ayrıca, temel sosyal haklar ve iş kanunu ile ilgili bir diyalog oluşturulması ve bu konularda gerekli önlemlerin alınması istenmektedir. Ürdün'ün taraf olduğu uluslararası çalışma konvensiyonlarını uygulamaya sokması ve bunların etkin bir şekilde uygulanması beklenmektedir.³⁴⁵

5.5.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI ÜRDÜN İLERLEME RAPORU VE DEMOKRASİ

Avrupa Komşuluk Politikası Ürdün İlerleme Raporu'nda Ürdün'ün Eylem Planı çerçevesinde alınması gereken önlemlere gerekli önemi verdiği ve Eylem Planını hemen uygulamaya soktuğu belirtilmektedir. Ürdün Eylem Planı'nın ilk yılında siyasi ve ekonomik reformlara bağlı kalacağının sinyallerini verdiği vurgulanmaktadır.³⁴⁶ Avrupa Komşuluk Politikası AB ve Ürdün arasında Ürdün'deki siyasi gelişmeler, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve bölgenin siyasi durumu açısından da düzenli bir diyalogu gerekli kılmaktadır. Söz konusu siyasi

³⁴⁵ **A.g.r.**

³⁴⁶ EU Commission, **ENP Progress Report Jordan**, (Staff Working Document), 2006, COM(2006)726, s. 2. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1508-2_en.pdf (12.06.2007)

diyalog Ortaklık Konseyi ve Ortaklık Komitesi'nde Ortadoğu barış süreci ve Ürdün'ün rolü konularında gerçekleşmiştir.³⁴⁷

Kasım 2005'te Ürdün Ulusal Gündem'ini açıklamış ve siyasi ve kamusal reformlarına öncelik vereceğini belirtmiştir. Ürdün Ulusal Gündem Komitesi nüfusun farklı kesimleri arasında diyalog geliştirme ve danışma konusunda önem taşımaktadır. Komite hükümet, parlamento, sivil toplum kuruluşları özel sektör, medya ve siyasi partilerin temsilcilerinden oluşmaktadır. Ürdün'ün gelecekteki gelişiminde önemli bir rol oynayacak olan "Hepimiz Ürdünüz" (We are all Jordan) girişimi kapsamında toplumun söz konusu kesimlerinden seçilen temsilciler ile reform alanları ve öncelikleri tartışmaya açılmıştır.³⁴⁸

Ulusal Diyalog Başbakanlık İnternet Sitesi ve halka açık anketler gibi kalıcı mekanizmalar yoluyla etkin hale getirilmiştir. Hükümet AB'nin de desteği ile sivil toplum ve sivil toplum kanunun tasarlanmasında etkin olan sivil toplum kuruluşları arasında etkileşim yaratmaya çalışmaktadır.³⁴⁹ Hükümet iyi yönetim ve şeffaflık alanında gelişme kaydetmek için rüşvete karşı BM sözleşmelerini onaylamış, ademimerkeziyetçiliği destekleyen bir plan hazırlamış, Denetim Barosu'nu (Audit Bureau) güçlendirmiş ve Parlamento'ya finansal açıklık kanunu taslağı sunmuştur.³⁵⁰ Raporda, kamu yönetimi reformu alanında bazı bakanlıklarda başlangıç yapıldığı fakat sektörde tamamen bir reformdan söz etmek mümkün olmadığı belirtilmektedir.³⁵¹

Ürdün AB'nin de desteği ile yargının güncellenmesi için bir strateji uygulamaktadır. Yargının kapasitesinin ve etkinliğinin artırılması hedeflenmekte ve yargıçlara eğitim verilmektedir. Öte yandan, raporda siyasi partiler ve seçim kanunu reformu konusunda bir gelişme kaydedilemediğine değinilmektedir.³⁵² AB Ulusal İnsan Hakları Merkezi'ne (the National Centre for Human Rights) destek sağlamaya

³⁴⁷ A.g.r., s. 3.

³⁴⁸ A.g.r.

³⁴⁹ A.g.r.

³⁵⁰ A.g.r.

³⁵¹ A.g.r.

³⁵² A.g.r.

devam etmektedir. Merkez insanlık dışı ve onur kırıcı cezaları araştırmış ve bunlarla mücadele için yasal ve prosedürel uyumlaştırmanın yapılması için isteklerde bulunmuştur.³⁵³ bunun yanında, kadınlara karşı eşit muamele hem Ulusal Gündemde hem de Eylem Planında bir öncelik olarak yer almaktadır. Fakat ne yazık ki bu konu “Hepimiz Ürdün’üz” girişimi kapsamsına bir öncelik olarak alınmamıştır. Bu yüzden raporda kadın haklarının gelişimi ve aile içi şiddet gibi hassas konularda daha fazla gelişim kaydedilmesi gerektiği belirtilmektedir.³⁵⁴

5.6. SURIYE

Uzun bir süre Osmanlı egemenliğinde olan Suriye 19. Yüz yılda Osmanlı Devleti’nin zayıflamasının ardından Fransa’nın mandası haline gelmiştir. Suriye üzerinde Fransız hakimiyeti Suriye’nin bağımsızlığını kazandığı yıl olan 1946’ya kadar sürmüştür. Farklı devletlerin hakimiyeti altında kalan Suriye’de köklü bir devlet anlayışının gelişmemesi özellikle bağımsızlığını kazandığı süreçte kendisini göstermiş ve 1963 yılına kadar olan süreçte ülkede dört tane askeri darbe yaşanmıştır. 1963’te Baas Partisi’nin tek başına iktidara gelmesinin bu yana Suriye’de tek partili yönetim sistemi devam etmiştir.³⁵⁵ AB-Suriye ilişkileri 1977 yılında imzalanan Ortaklık Antlaşması kapsamında yürütülmektedir ve Suriye Avrupa Komşuluk Politikası’na katılım yolunda daha kapsamlı bir Ortaklık Antlaşması için AB ile antlaşma sağlamıştır. Antlaşma 2004 yılında imzalanmıştır fakat henüz uygulamaya konulmamıştır.³⁵⁶

2007-2013 Strateji Belgesi’nde Ortaklık Antlaşması’nın yürürlüğe girmesi ile Suriye’nin Avrupa Komşuluk Politikası’nın sunduğu fırsatlar yararlanabileceği ve daha sonra iki tarafın belirlemiş olduğu ortak konular kapsamında bir Eylem Planı hazırlanacağı belirtilmektedir. Eylem Planı Ortaklık Antlaşmasının öngördüğü konuları öncelikli eylemlere dönüştürecektir. Ortaklık Antlaşması imzalanmadığı

³⁵³ A.g.r. , s. 4.

³⁵⁴ A.g.r.

³⁵⁵ Spencer, a.g.e. , s. 148.

³⁵⁶ EUCommission, **European Neighbourhood and Partnership Instrument Syrian Arab Republic Strategy Paper 2007-2013 and National Indicative Programme 2007-2010**, 2006, s. 3., http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_israel_en.pdf (15.06.2007)

takdirde Suriye ve AB arasındaki ortaklık Suriye'nin Avrupa Akdeniz Ortaklığı ve Ortaklık Antlaşması (Co-operation Agreement) kapsamında yürütülecektir.³⁵⁷

2007-2013 Stratejisi AB ile daha yakın ilişkiler kurulmasına katkı sağlayacak olan Ortaklık Antlaşmasının öngördüğü konulara dayanmaktadır ve Suriye Hükümeti söz konusu antlaşmayı reform gündemini oluştururken referans olarak almıştır. Böylelikle, anlaşma yürürlüğe girmemiş olmasına rağmen ülkenin modernleşme sürecinde rehber olarak kullanılacaktır.³⁵⁸

Suriye askeri bir rejimle yönetilmektedir ve yürütme yetkisini elinde bulunduran güçlü bir başkanlık sistemine sahiptir. Dört yıllık dönemlerle seçilen bir Parlamento bulunmaktadır ve karar alma mekanizması Başkanın ve çevresindeki küçük bir grubun elindedir. Haziran 2005'te İktidardaki Baas Partisi'nin onuncu kongresinde birçok siyasi reformla ilgili karar alınmış olmasına rağmen uygulamalar konusunda kesin tarih belirtilmemiştir.³⁵⁹

Suriye Anayasa'sı temel insan haklarını ve din özgürlüğünü garanti etmektedir. Dini özgürlük konusunda Suriye'deki dini azınlıklara gerekli tolerans gösterilmektedir. Fakat 1963'den bu yana yürürlükte olan Olağanüstü Hal halkın sivil ve siyasi haklarını uygulamalarını kısıtlamaktadır. Raporda bunun konuşma, dernek kurma, toplantı yapma özgürlüklerini de olumsuz yönde etkilediği vurgulanmaktadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ise siyasi ve sivil haklara göre daha iyi korunmaktadır.³⁶⁰

Göreve gelişinin ardından Başkan Başar El-Esad konuşma özgürlüğünün sağlanmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur ve insan hakları eylemcileri, entelektüeller ve siyasi muhalefet tarafından tartışma forumları oluşturulmuştur. Fakat söz konusu forumlar bir yıl sonra kapatılmıştır.³⁶¹ Öte yandan, 2005 yılında birçok siyasi suçlu serbest bırakılmıştır. Yine de siyasi muhaliflere baskı

³⁵⁷ A.g.r. , s. .3.

³⁵⁸ A.g.r. , s. 4.

³⁵⁹ A.g.r. , s. 5.

³⁶⁰ A.g.r.

³⁶¹ A.g.r.

uygulanmaktadır. Birçok insan hakları savunucusunun tutukluğu devam etmektedir ve belirli insan hakları kuruluşlarına üyelik engellenmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının toplantı yapmalarına ise resmi olarak kayıtlı olmamaları nedeniyle izin verilmemektedir.³⁶² Diğer tarafta “Baas devrimi” Suriye’de kadınların durumu ile ilgili gelişmeler kaydetmiştir. Kadınlar belirli bir dereceye kadar siyaset, hukuk, akademik, toplum ve iş yaşamına katılabilmektedirler. Fakat kadınlara kaşı ayrımcılık evlilik, boşanma ve miras ile ilgili kanunlarda sürmektedir.³⁶³

Anayasa yargının bağımsızlığını garanti etmesine rağmen yargı yürütme otoritelerinin ve güvenlik birimlerinin kontrolü altındadır. Askeri mahkemeler ve devlet güvenlik mahkemeleri 1963 yılından beri yürürlükte olan Olağanüstü Hal Yasası altında yargı sistemi ile ortak çalışmaktadır. Yargıçların dokunulmazlıklarına saygı duyulmamakta ve görev yerleri kolaylıkla değiştirilebilmektedir. Rüşvet ve yolsuzluk yargı sistemi ve diğer yönetim ve iş çevrelerinde sıkça görülmektedir. Başkan konuyla mücadele ile ilgili olarak bazı önlemler açıklamışsa da uygulama konusunda belirsizlikler bulunmaktadır.³⁶⁴

AB Suriye’den güçlü, demokratik, istikrarlı, azimli ve yer aldığı bölge ile iyi entegre olmasını beklemektedir. AB’nin 2007-2013 döneminde Suriye ile ilişkilerinde demokrasi ile ilgili öncelikler arasında siyasi ve yönetim alanında reformların desteklenmesi yer almaktadır. Bunlar arasında yönetimin modernleştirilmesi, desentralizasyon sürecinin sürdürülmesi, kanunun üstünlüğü ilkesinin güçlendirilmesi ve temel insan haklarına saygının artırılması yer almaktadır.³⁶⁵

Söz konusu stratejiler arasından yönetimin modernleştirilmesi ile ilgili olarak Suriye’de sınırlı ve esnek olmayan yönetim il ilgili reformların uygulanmasında engellerle karşılaşıldığı belirtilmektedir. Bu konuda AB yardımının teknik ve eğitim alanlarında olacağına değinilmektedir. Ortaklık Antlaşması yürürlüğe girdiğinde ise

³⁶² A.g.r. , s. 6.

³⁶³ A.g.r.

³⁶⁴ A.g.r..

³⁶⁵ A.g.r. , s. .23.

yönetimin kapasitesini arttırmaya yönelik eşleştirme projeleri için düzenlemeler yapılacaktır. Kamu hizmetinde çalışan personel birçok karmaşık yönetmelik, prosedür ve yetersiz mali kaynak nedeniyle yeterli verimliliği sağlayamamaktadır. Bu nedenle yönetimin sadeleştirilmesi önemli bir önceliktir.³⁶⁶

Bu arada Suriye desentrilizasyon sürecini hızlandırmak amacı ile gerekli olan hukuksal düzenlemeleri hazırlamaktadır. Yönetim bazı siyasi, mali ve yönetim sorumluluklarının bölgesel ve yerel otoritelere verilmesi ile güçlendirilecektir. Bunun aynı zamanda yerel demokrasiye de katkı sağlaması beklenmektedir. Bölgesel ve yerel yönetimlerin kapasite artırma konusunda desteklenmeleri sorumluluklarını yerine getirirken güvenilir ve şeffaf olmalarına katkı sağlayacaktır.³⁶⁷

Yargı ile ilgili olarak yargının bağımsızlığının artırılması, finansal kaynakların etkin kullanımı ve yolsuzlukla mücadele kanunun üstünlüğünün sağlanmasında önemli rol oynayacaktır. Suriye Barselona Süreci'nin siyasi ve güvenlik alanında ortağıdır ve bölgesel hukuk, polis ve göç programlarına katılımını sürdürmektedir.³⁶⁸

2007-2010 Suriye Ulusal Gösterge Programı'nda temel insan haklarına saygı ve sivil toplumun gelişiminin bölgenin istikrarına olumlu katkı yapacak unsurlar olduğu belirtilmektedir. AB yardımları insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı kültürünü geliştirmeye yönelik olacaktır. Suriye'nin insan hakları için ulusal bir kurum oluşturma planları Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkeler örnek alındığı sürece desteklenecektir. Söz konusu planın bir diğer hedefi de kadının toplumdaki rolünü arttırmaktır. Bu açıdan AB'nin kadının siyaset, ekonomi ve sosyal hayata katılımını arttırmaya yönelik girişimleri destekleyeceği belirtilmektedir.³⁶⁹

³⁶⁶ A.g.r. , s. .24.

³⁶⁷ A.g.r.

³⁶⁸ A.g.r. , s. .25.

³⁶⁹ A.g.r. , s. 25.

SONUÇ

Geniş bir coğrafyayı içine alan Ota Doğu bölgesi tarih boyunca Batılı Devletler için önemli bir bölge olagelmıştır. 11. Yüz yılda Haçlı Seferleri ile başlayan Doğu ve Batı etkileşimi, Batı'nın Kudüs'ü hakimiyet altına almak istemesinden dolayı dinsel temellere dayanmıştır. Bunu takip eden süreçte Doğu ve Batı arasındaki ticaret farklı iki kültürün birbirini tanımada önemli bir rol üstlenmiştir. Bu etkileşim zamanla kendisini bilim, felsefe ve edebiyat alanında da göstermiştir. İlk milenyumun sona ermesinin ardından Osmanlı Devleti Ortadoğu'da egemen güç konumuna gelmiştir. Ticaret yollarının Osmanlı Devleti'nin kontrolünde bulunması ve daha sonra da bölgenin sahip olduğu zengin yeraltı kaynakları Avrupa-Ortadoğu ilişkilerinin daha karmaşık ve çatışmacı bir hal almasında etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bölge üzerindeki hakimiyetini Batı'ya kaptırmış, Avrupalı devletler ise Arap topluluklarına kendi istekleri doğrultusunda oluşturdukları hükümetler yolu ile bağımsızlıklarını vermişler fakat bölge üzerindeki hakimiyetlerinden vaz geçmemişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa ve Ortadoğu arasındaki ilişkilerde özellikle İsrail-Arap Savaşları, Arap milliyetçiliği ve petrol krizleri öne çıkan gelişmeler olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa'yı Ortadoğu'ya yönelik politikalar üretmeye iten en önemli faktör yaşanan enerji krizleri olmuştur. Ortadoğu ile yakından ilgili olan Akdeniz, petrol ve hammadde kaynağı olan Ortadoğu ile Avrupa arasında bir bağ görevi görmüştür.

1990'ların başında yaşanan Birinci Körfez Savaşı'nda Avrupa'nın kolektif bir tutum sergileyememesi AT'ye Akdeniz ve Ortadoğu ülkelerini kapsayan, olası krizleri engelleyecek siyasi ve ekonomik ortaklığa yönelik politikalar üretmesi gerektiğini açıkça göstermiştir. Yenilenmiş Akdeniz Politikası, bu düşüncenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1995 yılında başlatılan Barselona Süreci, siyasi işbirliği ve güvenlik, ekonomi ve finans alanlarında işbirliği, sosyal, insani ve kültürel işbirliği olmak üzere üç ana konu üzerine temellendirilmiş, ortak ülkelerle

yapılan iki taraflı antlaşmalarla şekillendirilmiştir. Fakat 2005 yılına gelindiğinde Barselona Süreci'nin tarafların beklentilerini karşılamadığı görülmüş ve süreç başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

AB 2004 yılında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan genişlemesiyle birlikte yeni komşulara sahip olmuştur. Barselona Süreci'nin beklentileri karşılamaması ve AB'nin bölgede AB norm ve standartlarına yakın rejimler oluşturma isteğine uygun olarak daha etkin politikalar geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bunun sonucunda ortaya Avrupa Komşuluk Politikası çıkmıştır. Avrupa Komşuluk Politikası, politika kapsamındaki ülkeler için AB'ye üyelik perspektifi taşımamaktadır. Söz konusu politikanın araçları arasında ortak ülkeden yerine getirmesi beklenen öncelikleri kapsayan Eylem Planları ve politikanın finansmanını sağlamaya yönelik Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı yer almaktadır. Avrupa Komşuluk Politikası'na temel oluşturan unsurlar ise uyum, işbirliği ve koşulluktur.

Kuruluşundan bu yana demokrasinin önemine vurgu yapan AB, Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında yer alan ülkelerde de demokrasiyi yaymayı hedeflemektedir. Demokrasi konusunda farklı tanımlar bulunmakla birlikte konumuz açısından öneme sahip olan bir konu da demokrasi teşvik yollarıdır. Demokrasi teşvik yolları yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya olarak şekillenebilir. Yukardan aşağıya demokrasi teşviki siyasi alana, devlet kurumlarına ve siyasi elitlere yönelir. Elitler demokratikleşmeyi güçlendirmede önemli bir role sahiptir. Demokrasiye bağlı kalarak yetişen bu elitlerin demokratik kurumlar oluşturmaları beklenmektedir.

Aşağıdan yukarıya demokrasi teşviki, demokrasi teşvikinin sivil toplumca şekillendirilmesini kapsar. Tabandan gelişen bu hareket kültürel ve sosyo-ekonomik kuruluşların doğaları gereği demokratik olmalarını gerektirir. Dinamik bir yapıya sahip olan demokrasi yanlısı bir sivil toplum vatandaşlarda siyasi bilincin oluşmasını sağlayarak demokrasiyi teşvikini gerçekleştirebilir. Diğer taraftan ekonomik liberalleşmenin de demokratikleşme ile yakından ilgisi bulunmaktadır. Liberalleşme doğrudan demokratikleşme ile sonuçlanabilir. Diğer ülkelerin liberizasyonunu

sağlamayı hedefleyen uluslararası kuruluşların oluşturacağı dış baskılar demokratikleşme için de bir baskı unsuruna dönüşebilirler. Söz konusu etkileşimlerin gerçekleşmesi Avrupa düzeyinde “Avrupalılaşıma” kavramı çerçevesinde olmaktadır. Avrupalılaşıma farklı siyasi organizasyonları ve yönetimleri ve Avrupa’ya ait çözüm yöntemlerinin AB sınırlarının dışına da teşvik edilmesini kapsamaktadır. Bu Avrupa projesinin mobilize olması ve yeni siyasi-coğrafyalara da yayılması anlamına gelmektedir.

Bu temel unsurlar kapsamında köklenen ve gelişen Avrupa Komşuluk Politikası, AB’nin 2004 yılında yaşanan genişleme dalgasının ardından sahip olduğu yeni komşulara yönelik bir dış politika aracıdır. Özellikle Ortadoğu gibi uluslararası gündemde öneme sahip bir bölgeyle yakın sınırlara ulaşması, AB’nin kendine ait içsel normları söz konusu bölgede kendi güvenliğini sağlamak için yaymasında etkili olmaktadır. Bu kapsamda bölge ülkelerinde demokrasinin teşviki en önemli konulardan biri olmuştur. Fakat bölge ülkelerinin tarihsel ilişkileri, sahip oldukları köklü siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler, gelişmişlik düzeyleri ve toplumun Batı’ya bakış açısı Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında bölge ülkelerinin demokratikleşme alanında farklı gelişmeler göstermelerinde en önemli etkindir.

Tarihsel açıdan ortak özelliklere sahip olan Magrep ülkeleri Fas, Tunus, Libya ve Cezayir’in Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında demokrasi alanında kaydettikleri gelişmeler ortak özellikler taşımaktadır. Demokrasinin en önemli unsurlarından biri olan çok partili rejim sistemi anayasal olarak söz konusu ülkelere garanti edilmekteyse de uygulama alanında sorunlar yaşanmaktadır ve kanunların yeteri açıklıkta değildir. Ayrıca bu ülkelere devlet merkezîyetçi bir yapıya sahiptir. Bu da halkın siyasi hayata katılımı önünde bir engel oluşturmaktadır. Özellikle yargı üzerinde siyasetin etkisi görülmektedir.

Öte yandan, Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında yer alan Maşrek ülkeleri İsrail, Filistin, Lübnan, Mısır, Ürdün ve Suriye’de demokratikleşme hareketleri Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan Avrupa Komşuluk Politikası

Ülke Raporları, Eylem Planları ve Avrupa Komşuluk Politikası İlerleme Raporları çerçevesinde incelenmiştir. Özellikle İsrail ve Filistin arasında var olan siyasi sorunlar Maşrek bölgesinin gündemindedir. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında İsrail’de siyasi ve sınır sorunları ile ilgili konular gündeme gelmiştir. Filistin’de işgalden kaynaklanan sorunlar ön plana çıkmıştır. Avrupa Komisyonu’nun bölge ülkeleri ile yayınladığı raporların genel özellikleri arasında ekonomik gelişmenin teşvik edilmesi, kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılımlarının artırılması, basın özgürlüğünün sağlanması, sivil toplum kuruluşlarının özgürlüklerinin artırılması öne çıkan konulardır.

Söz konusu Magrep ve Maşrek ülkelerinde Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında bazı yasal değişiklikler yapılmışsa da uygulama alanında zorluklar yaşanmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, daha önce belirtildiği gibi demokrasi teşvikinin yukarıdan aşağıya doğru şekillenmesi ve halk düzeyinde tabanda oluşan bir hareket sonucunda başlamamasıdır. Bu ülkelerde demokrasinin teşviki ihtiyaçlar doğrultusunda gelişen bir demokratik sistem yerine, AB’nin Avrupalılaşıma kapsamında bu ülkelere yaptığı dayatmaların bir sonucu haline gelmiştir.

Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin devlet tarafından sıkı bir denetime tabi tutulması elitlerin demokrasiyi tabana yayma yönündeki çabalarını engellemektedir. Bu geleneksel bir demokrasi anlayışının olmamasından kaynaklanan bir çelişki durumuna dönüşmektedir. Diğer taraftan söz konusu ülkelerde geleneksel olarak kadının sosyal statüsü düşük düzeydedir. Kadınların siyasi hayata katılımlarının önünde sosyal ve toplumsal engeller bulunmaktadır. Söz konusu ülkelerin genel olarak ekonomik gelişmişlikleri yeterli seviyede olmamasından dolayı liberalleşme ile şekillenen bir demokrasiden bahsetmek henüz mümkün değildir. Bu da ihtiyaçlara göre şekillenen bir demokrasi anlayışının söz konusu ülkelerde oluşmadığının bir göstergesidir.

Söz konusu ülkeler ile ilgili diğer bir özellik ise bu ülkelerin bölge tarihinde birbirleriyle mücadele içinde olmalarıyla gündemde yer almalarıdır. Bu da bölge

lkelerinin kendi aralarında bir güven sorunu oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle uluslararası gündemde kolektif bir yapı içerisinde yer alamamış olan bu ülkelerin Avrupa Komşuluk Politikası gibi önem taşıyan bir konuda farklı gelişmeler göstermeleri kaçınılmazdır.

Ayrıca daha öncede belirtilen Avrupa-Ortadoğu arasındaki tarihsel ilişkilerden kaynaklanan önyargılar da söz konusu politikanın ülke toplumlarınca benimsenmesinde rol oynamaktadır. Batılı glerin bölgeye hammadde kaynaklarının zenginliği ile ilişkili yaklaşımları bölge toplumlarının Batıya karşı bakış aıalarında önemli bir rol oynamaktadır.

AB açısından özellikle genişleyen sınırlar ile birlikte güvenlik açısından öneme sahip olan Ortadoğu bölgesinde AB'ye yakın rejimler oluşturulması önem taşımaktadır. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında bölge ile devam eden ilişkiler özellikle Ortadoğu'nun Avrupa'dan siyasi, ekonomik, tarihsel, kültürel ve dinsel açıdan farklılıklara sahip olmasından kaynaklanan nedenlerden dolayı bölgede AB normlarına uygun rejimlerin oluşturulması uzun bir dönemi kapsayacağı aşıkardır. Bu sürecin uzunluğu konusunda belirleyici en önemli faktörlerden biri Ortadoğu lkelerinin ve toplumlarının Batı toplum ve politikalarına yaklaşımıdır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

ARI, Tayyar., **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: Alfa, 2005.

ARMAOĞLU, Fahir., **Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.

CLEVELAND, William., **A History of the Modern Middle East**, Westview Press: Oxford, 1994.

KARLUK, Rıdvan., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul: Betaş, 2005.

LEWİS, Bernard., **Ortadoğu**, (çev. Selen Y. Kölay), Ankara: Arkadaş Yayın evi, 2006.

MEMİŞ, Ekrem., **Kaynayan Kazan: Ortadoğu**, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002.

NUGGENT,Neill., **European Union Enlargement**, Pgrave Macmillan, NewYork: 2005.

SANDER, Oral., **Siyasi Tarih 1914 – 1918**, Ankara: İmge Kitabevi, 2005.

SPENCER, William., **Middle East**, Washington: McGraw Hill/Dushkin, 2003.

DOSENDÖRE, Soren., STUBKJAER Anders, **The European Union and the Middle East**, London-New York: Sheffield Academic Press: 2002.

TANİLLİ, Server., **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Cilt :2 Orta Çağ ve Feodal Dünya** , İstanbul: Adam Yayınları, 1998.

YAPP, M.E., **The Near East Since World War I**, New York: Longman: 1991.

ELEKTRONİK KİTAPLAR

PAINE, Mike., **Crusades**, Harpenden GBR: Pocket Essentials, 2001.
<http://site.ebrary.com/lib/deulibrary/Doc?id=10005847&ppg=12> (11.12.2006)

MAKALELER

ALIBONI, Roberto., “The Geoolitical Implications of the European Neighbourhood Policy”, European **Foreign Affairs Review**, Vol: 10, 2005.

ARTNER, Stephen J., “The Middle East : A Chance for Europe?”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944)**, Vol. 56, No. 3. ,Yaz 1980.

BURNELL, Peter., CALVERT Peter, “Promoting Democracy Abroad”, **Democratization**, Vol.12, No.4, Ağustos 2005.

DANNREUTHER, Roland., “ Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy”, **European Foreign Affairs Review**, Vol. 11, No: 183, 2006.

DOBRE, Ana Maria., “Europeanisation and Domestic Territorial Change: the Spanish and Romanian Cases of Territorial Adaptation in the Context of EU Enlargement”, **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Vol. 7, No. 3, Aralık 2005.

ECONOMIDES, Spyros., “ The Europeanisation of Greek Foreign Policy”, **West European Politics**, 11 Routledge Vol. 28, No. 2, Mart 2005.

ETHIER, Diana., “Is Democracy Promotion Effective? Comparing Conditionality and Incentives”, **Democratization**, Vol.10, No.1, Bahar 2003.

EMERSON, Micheal., NOUTCHEVA Gergana, “From Barcelona Process to Neighbourhood Policy, Assesments and Open Issues”, **Centre for European Policy Studies Working Document**, No. 220/Mart 2005.

JONES, Alun., “Narrative-Based Production of State Spaces for International Region Building: Europeanization and the Mediterranean”, **Annals of the Association of American Geographers**, Vol. 96, No. 2, 2006.

JONES, Stephen, EMERSON Micheal., “European Neighbourhood Policy in the Mashreq Countries Enhancing Prospects for Reform”, **Weltpolitik**, No.229, Eylül 2005.

LEIGH, Michael., “ The EU’s Neighbourhood Policy”, içinde, Esther Brimmer and Stefan Froehlich (ed), **The Strategic Implications of European Union Enlargement**, Centre For Transatlantic Relations, John Hopkins University,2005.

MAUL, Hans W., “Europe and the New Balance of Global Order”, **International Affairs**, 81, 4 (2005).

MCFAUL,Michael., “Democracy Promotion as a World Value”, **The Washington Quarterly**, Kış 2004-05.

MILLER, Rory, MISHRIF Ashraf, “The Barcelona Peace Process and Euro-Arab Economic Relations”, **Middle East Review of International Affairs**, Vol. 9, No. 2, Haziran 2005.

MUNGIU-PIPPIDI, Alina., “EU Enlargement and Democracy Process”, içinde, Michael Emerson (ed.), **Democratisation in the European Neighbourhood**, Centre for European Studies: Brussels, Ekim 2005.

OLSON, Robert K., “Partners in the Peace Process: The United States and Europe”, **Journal of Palestine Studies**, Vol. 26, No. 4. (Yaz, 1997)

PEVEHOUSE, Jon C., “Democracy from the Outside-In? International Organizations and Democratization” **International Organization**, Vol. 56, No. 3. (Yaz, 2002)

PRANGER, J. Robert., “The Emergence of the Palestinians in American Strategy for the Middle East : Issues and Options”, içinde, Rashid Klahidi and Camile Mabsour (ed.), **Palestine and the Gulf**, Institute for Palastine Studies: Beyrut, 1982.

TSOUKALİS, Lukas., “The EEC and the Mediterranean: Is ‘Global’ Policy a Misnomer?” **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944)**, Vol. 53, No. 3, Temmuz 1977.

VUCETIC, Srdjan., “From Southern to Southeastern Europe: Any Lessons for Democratisation Theory?”, **Southeast European Politics**, Vol. 2.; No. 3, Eylül 2004.

İNTERNET KAYNAKLARI

African Union Convention On Preventing and Combating Corruption, 2003, http://www.africaunion.org/Official_documents/Treaties_%20Conventions_%20Protocols/Convention%20on%20Combating%20Corruption.pdf (16.07.2007)

BARACANI, Elena., “From the EMP to the ENP: New European Pressure for Democratisation?”, **Centre for the Study of European Politics and Society**, Israel, 2005, http://hsf.bgu.ac.il/europe/index.aspx?pgid=pg_127842651731165312. (15.07.2007)

EMERSON, Michael., NOUTCHEVA Gergana, “Europeanisation as a Gravity Model of Democratisation”, **Centre for European Policy Studies Working Document** No. 214/ Kasım 2004. http://shop.ceps.be/BookDetail.php?item_id=1175. (10.01.2007)

European Commission, **The EU’s Relations with Israel**, Nisan 2006, http://ec.europa.eu/external_relations/israel/intro/index.htm (11.07.2007)

European Commission Technical Assistance Office, **Overview of the EU Relations With the Palasteniens**, (Working Paper), 2006, http://www.delwbg.ec.europa.eu/en/eu_and_palestine/overview.htm. (18.06.2007)

EU Neighbourhood Policy, Official Website, **European Neighbourhood Policy: Funding** , http://ec.europa.eu/world/enp/funding_en.htm. (12.03.2007)

EU Neighbourhood Policy, Official Website, **The Policy: What is the European Neighbourhood Policy?**, Mayıs 2007, http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm. (12.03.2007)

EU Neighbourhood Policy, Official Website, **The Middle East Peace Process**, Aralık 2005, http://ec.europa.eu/comm/external_relations/mepp/index.htm#1. (14.12.2006)

JONES, Stephen., Michael Emerson., “European Neighbourhood Policy in the Mashreq Countries Enhancing Prospects for Reform”, **Weltpolitik**, (Working Paper), No.229, Eylül 2005,

<http://www.weltpolitik.net/attachment/0644a930ba1074b5cca2acd4809cbcd5/243d899624c8c8bb08691c4e144b00d9/1261.pdf> (15.05.2007)

İnsani Yardım Vakfı, **Lübnan**, (Working Paper),
<http://www.ihh.org.tr/lubnan/index.html> (02.07.2007)

International Labour Organization Regional Office For the Arab States, **Conventions Approved By Arab States**, Şubat 2003,
<http://www.ilo.org/public/english/region/arpro/beirut/rights/rights11con.htm>
(14.06.2007)

KARACASULU, Nilüfer., Zühal Ünalp Çelebi, “European Neighbourhood Policy and Democracy Promotion” , **European Consortium for Political Research**, Essex, 2006, <http://www.jhubc.it/ecpr-istanbul/virtualpaperroom/062.pdf>. (10.04.2007)

MARCHETTI, Andreas., **Barcelona, Neighbourhood and Beyond: The EU's Long Term Strategies for Democracy and Security in the Wider Middle East**, www.uni-bonn.de/~uzswac/marchetti-barcelona_neighbourhood.pdf. (13.02.2007)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights , **Convention on the Rights of the Child 1989**, 2007,
<http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/11.htm> (21.07.2007)

Office of the High Commissioner for Human Rights, **Charter of the United Nations, 26 Haziran 1945**, <http://www.unhchr.ch/html/intlinst.htm> (21.06.2007)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, **Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women New York 18 Aralık 1979**, 2007, <http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/8.htm>
(16.07.1007)

OLSEN, Johan P., “The Many Faces of Europeanization”, **Arena Working Papers**, WP 01/2, 2002, http://www.arena.uio.no/publications/wp02_2.htm. (12.02.2007)

POPESCU, Nicu., “Europeanization and conflict resolution: a view from Moldova”, **European Centre for Minority Issues**, Germany, 2004, <http://ecmi.de/jemie/download/1-2004Comment02.pdf>. (10.02.2007)

PARMENTIER, Florent. , “The European Neighbourhood Policy As a Process of Democratic Norms Diffusion in Ukraine. Can the EU Act Beyond Conditionality?”, **Institut d’études politiques de Paris**, Paris, 2006, http://www.portedeurope.org/IMG/pdf/Cahier_nomre_2_Parmentier.pdf (11.06.2007)

SOLANA, Javier. , EU High Representative for the CFSP, Address During the Inauguration of the EU Coordinating Office for Palestinian Police Support, http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/declarations/84603.pdf (17.05.2007)

TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Arap Magrep Birliği (Arab Maghreb Union- AMU)**, (2006), <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=966&icerikID=1075&dil=TR> (22.06.2007).

Transparency International, **Corruption Reception Index 2004**, http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2004 (15.06.2007)

Tusam Ulusal Güvenlik Startejileri Araştırma Merkezi, **AB’nin Libya Kararı**, (Working Paper), 2004, <http://www.tusam.net/degerlendirme.asp?id=97&sayfa=16> (11.07.2007)

UNICEF, **The State of the World’s Children 2004**, http://www.unicef.org/sowc04/sowc04_contents.html (16.06.2007)

United Nations, **United Nations Convention Against Corruption**, 2003,
http://www.unodc.org/pdf/crime/convention_corruption/signing/Convention-e.pdf
(15.06.2007)

United Nations, **Elaboration of a Second Optional Protocol to the International Civil and Political Rights, Aiming at the Abolition of the Death Penalty**,
A/RES/44/128, 1989, <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r128.htm>
(17.06.2007)

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, **Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War**, 1950,
<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/92.htm> (13.07.2007)

VINK., Maarten , “What is Europeanization? and Other Questions on a New Research Agenda”, **European Consortium for Political Research**, 2003,
Essex,<http://www.essex.ac.uk/ECPR/publications/eps/onlineissues/autumn2003/research/vink.htm> (12.02.2007)

RAPORLAR

EU Commission, **Communication From the Commission European Neighbourhood Policy Strategy Paper**, 2004, <http://www.dellbn.ec.europa.eu/en/pev/strategy.htm>
(17.06.2007)

EU Commission, **EU/Egypt Action Plan**, 2004,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/egypt_enp_ap_final_en.pdf
(13.06.2007)

EU Commission, **EU/Israel Action Plan**, 2004,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/israel_enp_ap_final_en.pdf
(15.05.2007)

EU Commission, **EU/Jordan Action Plan**, 2004,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/jordan_enp_ap_final_en.pdf
(15.06.2007)

EU Commission, **European Neighbourhood Policy EU-Lebanon Action Plan, 2004**, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/lebanon_enp_ap_final_en.pdf (17.06.2007)

EU Commission, **EU/Morocco Action Plan**,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/morocco_enp_ap_final_en.pdf
(14.05.2007)

EU Commission, **EU/Palestinian Authority Action Plan**, 2004,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/pa_enp_ap_final_en.pdf (15.06.2007)

EU Commission, **EU/Tunisia Action Plan**,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/tunisia_enp_ap_final_en.pdf
(15.06.2007)

EU Commission, **European Neighbourhood and Partnership Instrument Algeria Strategy Paper 2007-2013 and National Indicative Programme 2007-2010**,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_algeria_en.pdf (16.06.2007)

EU Commission, **European Neighbourhood and Partnership Instrument Syrian Arab Republic Strategy Paper 2007-2013 and National Indicative Programme 2007-2010**, 2006,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_israel_en.pdf (15.06.2007)

EU Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Egypt**, (Commission Staff Working Paper), COM(2005)72, 2005,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/egypt_country_report_2005_en.pdf
(17.06.1007)

European Commission , **European Neighbourhood Policy Country Report: Israel**,
(Commission Staff Working Paper), COM(2004)373, 2004,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/israel_enp_country_report_2004_en.pdf
(15.06.2007)

EU Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Jordan**,
(Staff Working Paper), COM(2004)373, 2004,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/jordan_enp_country_report_2004_en.pdf
(15.06.2007)

EU Commission, , **European Neighbourhood Policy Country Report Lebanon**,
(Commission Staff Working Paper), COM(2005)72, 2005,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/lebanon_country_report_2005_en.pdf
(17.06.2007)

EU Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Morocco**,
COM (2004) 373, (Staff Working Paper), 2004,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/morocco_enp_country_report_2004_en.pdf
(25.06.2007)

EU Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Palestinian Authority of the West Bank and Gaza Strip**, (Commission Staff Working Paper),
COM(2004)373, 2004,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/pa_enp_country_report_2004_en.pdf
(19.06.2007)

EU Commission, **European Neighbourhood Policy Country Report Tunisia**, (
Staff Working Paper) COM(2004)373, 2004,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/tunisia_enp_country_report_2004_en.pdf
(12.05.2004)

EU Commission, **ENP Progress Report Jordan**, (Staff Working Document), 2006, COM(2006)726, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1508-2_en.pdf (12.06.2007)

EU Commission, **ENP Progress Report Israel, (Commission Staff Working Paper)** COM(2006)726, 2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1507-2_en.pdf (15.06.2007)

EU Commission, **European Neighbourhood Policy Progress Report Morocco**, (Staff Working Paper), COM(2006)726, 2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1511-2_en.pdf (05.05.2007)

EU Commission, **ENP Progress Report Palestinain Authority** (Commission Staff Working Paper), COM(2006)726, 2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1509-2_en.pdf (15.06.2007)

EU Commission, **ENP Progress Report Tunisia**, (Staff Working Paper), COM(2006)726, 2006, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1510_en.pdf (15.06.2007)

Transparency International, **Annual Report for Egypt, 2004**, <http://www.transparency.org/content/download/2274/14262/file/TI%20Annual%20Report%202004.pdf> (14.07.2007)